T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

POSTMODERN HAKİKAT ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA ÜTOPYA VE DİSTOPYA ARASINDAKİ DÖNGÜSEL İLİŞKİ

KORAY EKREN
1188260107

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AHMET EMRE DAĞTAŞOĞLU

EDİRNE, 2022

Tezin Adı: Postmodern Hakikat Eleştirisi Bağlamında Ütopya ve Distopya Arasındaki Döngüsel İlişki

Hazırlayan: Koray EKREN

ÖZET

Bu çalışma, modern dönemin hakikat anlayışına yönelik postmodern eleştiriyi ütopyalar ve distopyalar üzerinden ortaya koyarak, bunlar arasındaki döngüsel ilişkiyi incelemektedir. Bu amaca yönelik, ilk önce modernizmin hakikat anlayışının toplumlara dayatılması neticesinde oluşan olumsuz durum açıklanmıştır. Daha sonra, bu duruma bağlı olarak postmodernizmin hakikati reddinin sebepleri sergilenmiştir. Üçüncü aşamada ise, ütopyalardaki idealliğin distopyaların ortaya çıkmasına nasıl sebep olduğu temellendirilmiştir. Bu açılardan yola çıkarak, ütopyalardaki ideallik anlayışının distopyaların ortaya çıkma sebebi olduğu fakat bu distopyaların içinden çıkmak amacıyla tekrar bir ütopyanın peşinden gidilmesi gerektiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu tartışmaya bağlamında ütopyalar ve distopyalar arasındaki döngüsel ilişki ve bunun hem toplumsal hem siyasal boyutları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodernizm, ütopya, distopya, hakikat, tahakküm.

Name of Thesis: The Cyclic Relationship Between Utopia and Dystopia in the Context of Postmodern Criticism of Truth.

Prepared By: Koray EKREN

ABSTRACT

This study examines the cyclical relationship between utopias and dystopias by presenting the postmodern critique of the conception of truth in the modern era. To this end, firstly, the negative impacts of the imposition of the modernist concept of truth on societies has been explained. Secondly, the reasons for the rejection of the truth by postmodernism have been exhibited. Thirdly, how the idealism in utopias caused the emergence of dystopias has been grounded. On the basis of these aspects, it has been tried to show that the understanding of ideality in utopias is the reason for the emergence of dystopias, but that a utopia must be pursued again in order to get out of these dystopias. In connection with this discussion, the cyclical relationship between utopias and dystopias and its social and political dimensions have been explored.

Keywords: Modernism, postmodernism, utopia, dystopia, truth, domination.

ÖNSÖZ

20. yüzyılda öğrenci 21. yüzyılda öğretmen olan biri olarak içinde yaşadığım zaman diliminde meydana gelen olaylar ve gelişmeler düşünce dünyamda bazı konularda netliğin kaybolmasına sebep olmuştur. Bu durumun nedenlerinden biri de içinde yaşadığımız zaman diliminde etkili olan postmodern düşünce iklimidir. Bu tez çalışmamın amacı ise bu çalkantılı dönemi postmodern düşüncenin hakikat anlayışlarına yönelttiği eleştiri zemininde ütopyalar ve distopyalar arasındaki döngüsel ilişki üzerinden anlamlandırmaktır.

Bu tez çalışması sürecinde ilgisini ve desteğini benden esirgemeyen, bana yol gösteren sayın hocam Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu'na engin sabrı ve hoşgörüsünden dolayı teşekkür ederim. Sayın hocama, gerek tartışmalarımız esnasındaki naif üslubuyla gerek kaleme aldığı makaleleriyle hayata farklı bir noktadan bakabilmemi sağladığı için saygı ve minnetimi sunuyorum. Ayrıca her zorlukta yanımda bulunan, yüksek lisans sürecinde de maddi, manevi fedakârlık gösteren eşim Hilal Ekren ile kızım Elif Nisa Ekren'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecinde yanımda olan beni destekleyen, teşvik eden veya eleştirileri ile bana katkı sağlayan tüm arkadaşlarıma ve hocalarıma da ayrı ayrı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
GİRİŞ 6
1. BÖLÜM: ÜTOPYA VE DİSTOPYANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 9
1.1. Ütopya Kavramının Etimolojisi ve Muhtevası 12
1.2. Ütopyalarda Toplum ve Devlet Tasavvuru 19
1.3. Ütopya Örnekleri: Devlet, Medinet'ül Fazıla, Ütopya, Güneş Ülkesi 22
1.3.1. Platon'un Devlet'i ve Medinetü'l Fazıla 23
1.3.2. Ütopya ve Güneş Ülkesi 27
1.4. Ütopyacılık, Karşı-Ütopya ve Distopya 31
1.4.1. Distopyaları Ortaya Çıkaran Tarihsel Şartlar 32
1.4.2. Distopik Toplumun Genel Özellikleri 36
1.4.3. Distopya örnekleri: Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Biz, Cesur Yeni Dünya 39
2. BÖLÜM: MODERN PARADİGMA VE ÜTOPYALAR 45
2.1. Modern Paradigmanın Temel İlkeleri 47
2.2. Modern Paradigmaların Ütopyalara Etkisi 52
2.3. Ütopyaların Modern Devlet Üzerindeki Etkileri 56
2.3.1. Ütopyalarda Otorite ve Meşruiyetin Temeli Olarak Hakikat 57
2.3.2. Sözleşme Temelli Devlet Anlayışında Ütopik Unsurlar 59
2.3.3. Ütopyalarda İdeoloji ve Üst Anlatı 62
3.BÖLÜM: POSTMODERN DÜŞÜNCE İKLİMİ VE DİSTOPYALAR 73
3.1. Bir Kriz Çağı Olarak Yirminci Yüzyıl 74
3.2. Postmodern Düşüncenin Temel İlkeleri 76
3.2.1. Modern Özne Anlayışının Eleştirisi 78
3.2.2.Şiddet Doğuran Bir Etken Olan Hakikatin ve Üst Anlatının Reddi 82
3.3.Postmodern Düşünce İklimi ile Distopyaların İlişkisi 85
4. BÖLÜM: ÜTOPYA VE DİSTOPYA İLİŞKİSİ 89
4.1. Mutluluk Vadeden Tahayyül: Ütopya 90
4.2. Mutluluk Vadeden Tahakküm: Distopya 95

4.3. Ütopya ve Distopya Arasındaki Döngüsel İlişki 96
SONUÇ 100
KAYNAKÇA 102

GİRİŞ

Geleneksel toplumlarda masallar, efsaneler, mâni ve türküler hem kültürel aktarımı hem de ideal insan profilinin benimsetilmesi görevini yerine getirir. Ağırlıklı olarak sözlü kültürün unsurları olan bu aktarım araçları mevcut durumun aksayan yönlerini giderecek ve gelecekte kurulabilecek ideal yaşam için birer referans niteliği taşıyacaktır. Konuşulan dilin kavram zenginliğine, yaşanılan coğrafyaya ve toplumsal tecrübeye bağlı olarak bu araçların içeriklerinin farklılık arz ettiği söylenebilir. Yazılı kültür ürünü olarak ise bu görevi edebiyat ve kısmen de teoloji yerine getirir. Edebi eserlerde doğruluk, hakikat ve idealler kahramanlar üzerinden anlatılırken teolojik metinlerde kutsal kişi ve menkıbeler üzerinden ortaya konur. Hem sözlü eserlerde hem de yazılı eserlerde topluma iyi, güzel, doğru ve ideal olanın nasıl olması gerektiği gösterilmiştir. Sadece edebi ve teolojik değil siyasi metinlerde de ideal olanın tasviri ya da arayışı devam etmiştir. Machiavelli, Hobbes, Rousseau yaşadıkları dönemin ihtiyaçlarından yola çıkarak daha iyi bir devlet, iktidar, ulus, sosyal ve siyasal yapı tasavvuruyla düşüncelerini üretmişlerdir. Machiavelli, *Hükümdar* eserinde ideal bir devlet adamını "virtue" ve "fortuna" kavramları ile tasvir etmiştir. Hobbes, *Leviathan*'da modern devletin felsefi yapısını ortaya koymuştur. Hobbes, bunu yaparken çağdaşlarından farklı bir bakış açısıyla devletin kuruluşunu ve meşruluğunu ilk defa yazılı bir metne bağlamıştır. Bununla birlikte devletin tebaası ile sözleşme temelinde anlaşarak meşruluk ve otorite kazanılabileceğini ifade etmiştir. Bu düşüncelerin ve eserlerin ortaya çıktıkları dönem itibariyle bir gelecek tahayyülü olduğu söylenebilir. Ütopyalar da toplumların gelecek tahayyüllerinin tezahürleridir.

Ütopyalar edebi, felsefi ve sosyolojik açıdan ele alınabilecek çok boyutlu metinlerdir, zira toplumların geleneksel yapılarında sorun olarak görülen birçok konuyu ele alırlar. Ütopyayı oluşturan unsurların çeşitliliği, birçok disiplin için inceleme alanı olmasına sebep olmuştur. Bu sorunların ortadan kalkması durumunda oluşabilecek sosyal, siyasal ortamın ve refah toplumunun tahayyül edilmesini sağlarlar. Bu refah toplumu tahayyülü insanlar nazarında daha zengin ve daha mutlu bir yaşam arzusunu ortaya çıkartmıştır. *"Levitas'a göre bu perspektif ütopyaya*

arzunun bir ifadesi olarak bakmaktır."[1] Levitas'ın ifadesinden yola çıkarak Çörekçioğlu, *"ütopya sosyalleşen bir insanın arzu ve istekleriyle; bu arzu ve isteklerin karşılanması hususunda ortaya çıkan toplumsal dağıtım ve paylaşım meselesiyle ilgilidir"*[2]yorumunu yapmakta, böylece ütopyanın toplumsal ve bireysel etki yönüne vurgu yapmaktadır.

Ütopya, insanın mümkün olmayanı mümkün kılacağı tahayyülü neticesinde idealize edilmiş bir dünya tasavvurudur. Bu tasavvurun üzerine inşa edildiği ilkeler ile Aydınlanmanın ilkeleri örtüşür. Rönesans ve Aydınlanmayla yeni kavramsallaştırmaların yapılması, teorik düşüncenin zenginleşmesini sağlamıştır. Ütopyalarda mevcut sorunların esas sebepleri sorgulanmaya başlanmıştır. Siyasal ve sosyal yapının uygun olmamasından ötürü açıkça ifade edilememiş ya da henüz kavramsallaştırılmamış birçok kavramın emareleri ütopyalarda görülebilmektedir. Bu durumun örneği olarak o dönemde kavramsallaştırılamamış fakat günümüzde kavramsal olarak ifade edilebilen komünizme ve cumhuriyete benzer yönetim sistemlerinden söz edilmesi gösterilebilir. Modern dönemde karşımıza çıkacak ideolojiler, farklı hakikat anlayışları ya da postmodernizme göre üst anlatılar ütopyalarda görülmektedir. Fakat Rönesans ve Aydınlanmaya bağlı olarak ütopyalarda Hıristiyanlığın etkisine çok fazla rastlanmamaktadır. Ütopyaların Hıristiyan teolojik referansları ile yaşamayan toplumların ahlak, hukuk ve adalet kavramlarını seküler düşünüşle ya da mistik bir öğreti çerçevesinde ele aldığı görülür. Bu durum Rönesans ve Reform ile başlayan kavramsallaştırılmamış laiklik anlayışının göstergesi olarak ifade edilebilir. İzole edilmiş bu toplumlarda eğitim, üretim, ekonomi ve sosyal hayat mükemmel bir birliktelik içinde ele alınmıştır. Daha sonra modernizmde görülecek olan bir iş bölümü ve determinist anlayışla tüm toplum uyum içinde hareket eder. Ütopyalarda modernizmin genel özellikleri olarak ifade edebileceğimiz mekanik ve determinist bir toplum tasavvuru, nedensel açıklama modeli, hakikate uygun epistemolojik anlayış ve kurucu bir öznenin rolü açık veya alt metin olarak kendini göstermektedir. Ütopyalarda bilgi bir hakikat, bilge kral ya da bilgelerden oluşan meclis ise hakikatin uygulayıcısı otorite olarak görülür. Farklı bir bakış açısıyla

[1] Hakan Çörekçioğlu, *Modernite ve Ütopya,* Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 16.
[2] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s.16.

ütopyalar, modernizmin sosyal yaşam teorisini halka informal yolla benimseten metinlerdir. Dolayısıyla ütopyalar, kısmen toplumsal reformun bir parçası olan siyasal metinler gibi nitelendirilebilirler. Fakat ütopyaların pratik karşılıkları çok fazla görülmemektedir.[3] Bu durumun temelinde ütopyaların kurgusal metinler olmaları ve hayata geçirilme amacı güdülmemesi yatar. İstisnai olarak ütopya ile üstanlatı örtüştüğünde ütopyadaki kurgu gerçekliğe yakın bir hal alır.

Ütopyalar ve distopyalar çok katmanlı eserler olduklarından siyasal, toplumsal, edebi birçok boyutları bulunmaktadır. Çağımız toplumsal koşullarının anlaşılması için bu meselenin irdelenmesi önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca, postmodernizmin modernizme yönelttiği eleştiriler ve ortaya çıkan yeni düşünce iklimi ütopyalarla distopyalar arasındaki karşıtlık üzerinden derinleştirilip takip edilebilmektedir. Bu çalışmanın önemi çağımız siyasal ve toplumsal koşullarını interdisipliner bir yaklaşımla ortaya koymakla yetinmeyip bunu ütopya-distopya ve modern-postmodern karşıtlıkları üzerinden temellendirip derinleştirecek olması, ayrıca ütopya ve distopya arasındaki döngüsel ilişkiyi gündeme taşımasıdır.

[3] Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, Çev. Ali Somel, İmge Yayınevi, Ankara 2005, s. 11-13.

1. BÖLÜM: ÜTOPYA VE DİSTOPYANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde tezin ana kavramları olan ütopyanın ve distopyanın hem etimolojik açıklaması yapılacak hem de iki türe ait örnekler ile muhtevaları ortaya konacaktır. Bu kavramların açıklanması temel iddiamızın ve bu doğrultuda inşa edilecek metnin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Ütopyaların ve distopyaların toplum ve devlet tasavvurları genel hatlarıyla ortaya konarak açıklanacaktır. Çok katmanlı yapılar olan ütopyanın ve ondan türemiş olan distopyanın edebi özelliklerine değinilmekle birlikte disiplinler arası bir yaklaşımla sosyoloji, siyaset bilimi ve felsefe ile olan ilişkileri üzerinden değerlendirmesi yapılacaktır.

Geçmişten günümüze kadar çok sayıda ütopya ve distopya kaleme alınmıştır. Fakat bu örneklerin tamamının incelenmesi bu çalışmada mümkün değildir. Bu sebeple ütopyaları ve distopyaları temsil eden örnekler seçilmiştir. Türe adını da veren More'un *Ütopya* eseriyle birlikte *Devlet* ve *Güneş Ülkesi* ütopyaların örnekleri olarak alınmıştır. Distopya örnekleri olarak da *Biz, Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* distopyalarından yararlanılmıştır. Bu örneklerin türlerinin özelliklerini en açık şekilde ortaya koyan eserler olmaları belirlenmelerinde öncelikli bir faktör olmuştur. Bunun yanısıra özellikle seçilen distopya örneklerinin yazıldıkları dönemde değindikleri konuların günümüz dünyasında hala bir problem olarak varlığını sürdürmeleri bu tezde ele alınma nedenlerindendir.

Hem ütopya hem de distopya örneklerinde hakikat anlayışları, ideal toplum tasavvurları ve bu iki unsurun yol açtığı sonuçlar incelenmiştir. Bunun yanı sıra her iki türün örnekleri üzerinden devlet tasavvurları, tahakküm uygulamaları, mutluluk ve mutsuzluk kavramlarının ütopya ile distopyanın ortaya çıkmasındaki etkileri de tez genelinde değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde ütopya ve distopya türleri arasında bir döngüsel ilişki olduğu, bu döngüsel ilişkinin nasıl gerçekleştiği ortaya konacaktır. Ütopya distopya arasındaki döngüsellik ilişkisi, edebi eserler çağının düşünce iklimi ve hâkim ideolojinin bakış açısı sınıflamada farklılıklar yaratmıştır. Bu yüzden ütopya ve distopya örnekleri belirlenirken üzerinde itilafa düşülmemiş ya da düşülme ihtimali

az olan eserler tercih edilmiştir. Platon'un *Devlet*'inin hem ütopyaların ilk örneklerinden kabul edilmesi hem de yazılmış diğer ütopyalar içinde bir referans kaynağı olması örneklerden biri olarak seçilme sebebidir. Bir diğer sebep ise devlet, hakikat ve toplum konularını felsefi bir bakış açısı ile ele alıyor olmasıdır. Platon'un *Devlet* eseri incelenirken Doğu düşünce dünyasına ait ütopya ya da ütopyaya en yakın metin olarak kabul edilen *Medinet'ül Fazıla'*dan da yararlanarak bazı karşılaştırmalar yapılmıştır. Thomas More'un *Ütopya*'sının modern dönem ütopyalarını etkileyen ve türe adını veren eser olması çalışmamızda örnek olarak seçilmesindeki en önemli sebeptir. Modern dönem ve ütopyanın gelişim süreci arasındaki ilişkinin başlangıcı olarak görülen eser aynı zamanda ütopya türünün de formunu belirlemiştir. *Devlet*'ten sonra ideal devlet yönetiminin ve toplum yaşamının ele alınması gibi temel hususlardan dolayı önem arz etmektedir. *Ütopya*'dan sonra kaleme alınan Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ise modern dönemin önemli bir öğesi olan bilimi ve bilimsel araştırma idealini öne çıkaran ilk ütopya olmasıyla örnekler içinde yer almıştır. *Güneş Ülkesi* bilimsel kurumların, bilimin ve bilginin hakikatini işaret etmesi yönüyle önemli bir yere sahiptir.

Distopya örnekleri belirlenirken de ütopya örneklerinde olduğu gibi üzerinde ihtilaf olmayan eserler tercih edilmiştir. Zamyatin'in *Biz* adlı eseri distopya türünün ilk örneklerindendir. Bu eserde Modern dönemin ilkelerinden üniformizm ve determinizm ile örtüşen gelecekteki bir devlet tasavvuru ortaya koyulur. *Biz*, tahakküm araçlarını uygulayan ve özgürlükleri kısıtlayan ilk distopik devlet tasavvurudur. Bu anlayışla ütopyalardaki otorite anlayışından farklılaşır. Bununla birlikte uzaya gitmeyi kurgulayan bir medeniyet, ilaçların kişi kontrolünde kullanılması ve toplumun numaralara göre sınıflanması gibi öğelerin işlenmesi yönüyle de bir ilktir.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört iktidarın tahakkümle olan ilişkisini toplumsal, psikolojik ve siyasi açılardan ortaya koyması bakımından tercih edilmiş bir örnektir. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, İkinci Dünya savaşı sonrası modern dönemin değerlerinin postmodern anlayış tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmeye başlandığı bir süreçte kaleme alınmıştır. Bu açıdan hakikatin ve ideolojinin distopyanın oluşumundaki rolünü ortaya koyması örnekler arasında yer almasının temel sebeplerinden biridir.

Ütopya ve distopya örnekleri tercih edilirken özellikle türlerine yön veren metinler olmaları ve ilk örnekler içinde yer almaları göz önünde bulundurulmuştur.

1.1. Ütopya Kavramının Etimolojisi ve Muhtevası

Ütopyalar, insanın değişim ve dönüşüm arzusuyla içinde bulunduğu gerçekliğin ötesine geçerek ideale ve mutlak olana ulaşma ihtiyacının sonucunda ortaya çıkmış eserlerdir. İdeal ve mutlak olanı arama düşüncesinin temelinde yatan düşünce ise tüm insanları kapsayacak kolektif bir mutluluk arayışıdır.[4] Ütopya kelimesinin etimolojisi incelendiğinde; eski Yunanca'da yer anlamına gelen *"topos"* ile iyi anlamına gelen *"ou"* kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir kavram olduğu görülür.[5] Kumar, ütopyanın kelime anlamını *"mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşama arzusu"*[6]olarak açıklamıştır. Etimolojik açıklaması açısından farklılık arz etmeyen "ütopya" kavramının farklı açıklamaları ve yorumları mevcuttur. Kumar, ütopyanın neliğini sorgular ve *"iyi toplumu görmenin ve deneyimlemenin hikayesidir"*[7] şeklinde açıklar.

İmkansızı Talep Etmek kitabında Tom Moylan ütopyanın arzu ve umut ile ilişkisine dair ayrıntılı bir analiz yaparak ütopyayı "*arzunun imgeleri ve umudun tasviri"*[8]olarak tanımlar. Moylan'ın bu tanımlaması Bloch ve Levitas gibi ütopyacıların tanımlamalarını kapsar niteliktedir.[9] Ütopya türünün Batı kültürüne ait olduğunu savunan Moylan ütopyacı arzunun farklı kültürlerde de olabileceğini fakat bu arzunun ütopyanın edebi formuna uygun olarak ortaya konmadığını düşünmektedir.[10] Bu saikle ütopyayı Batı Medeniyetinin ürünü olarak görür. Ona göre ütopyanın formunu ve niteliğini belirleyen More'un yazdığı *Ütopia'*dır. Moylan ile Kumar'ın görüşleri bu noktada örtüşmektedir. Kumar da ütopyanın klasik Batı medeniyetine ait bir tür olduğunu savunur ve ütopyacı düşünce sistemini de More ile başlatır.[11] Rönesans ile ortaya çıkmaya başlayan Hümanist düşüncenin bir ürünü olarak gördüğü ütopyayı Hıristiyan Avrupa kültürü ile sınırlandırır. Kumar,

---

[4]Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, Güldikeni Yayınları, Ankara 2000, s. 9-10.
[5] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 8.
[6]Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, s. 9.
[7]Krishan Kumar, *a. g. e.*, s. 49.
[8]Tom Moylan'dan aktaran Hakan Çörekçioğlu, *Modernite ve Ütopya,* Sentez Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 13.
[9]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 13-14.
[10]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 13-14.
[11]Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, s. 40-49.

Hıristiyanlığın diğer dinlere nazaran ütopyanın oluşmasına uygun bir inanç yapısı olduğunu ileri sürer. Avrupa dışında yazılmış ütopya olarak adlandırılan eserleri ütopya benzeri özellikler gösteren eserler olarak adlandırır. Bazı ütopyacıların ilk örneklerden biri olarak kabul ettiği Platon'un *Devlet*'ini de ütopya türüne yönelik genellemelerin ürünü olarak görür.[12] Onun için ütopya evrensel değildir.[13]Bu bağlamda Kumar'ın yaklaşımının indirgemeci ve Avrupa coğrafyasıyla sınırlandırıcı olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın bir başka sonucu da ütopyacılığın teorik düşünme yönü ile edebi yönünü bir bütün olarak ele almasıdır. Bunun sebebi de ütopya türünü Thomas More ile başlatmış olmasıdır. [14]

Ruht Levitas ise edebi bir sınırlandırma içine sıkışmış ütopya tanımlamasını yetersiz bularak daha kapsayıcı bir tanımlama yapmaya çalışır. *Ütopya Kavramı* adlı kitabında ütopyanın tanımlanmasındaki çeşitliliğe ve bu çeşitlilikten dolayı ortaya çıkan sorunlara dikkat çeker.[15] Levitas bu eseriyle hem ütopyacı düşünceyi hem de ütopya edebiyatını kapsayacak bir tanım yapmayı amaçlamıştır. Bunu yaparken bir diğer amacı da yirmi birinci yüzyılda eleştirilere maruz kalan ütopyanın etkinliğini tekrar ortaya çıkarmaktır.[16] Bu konu Çörekçioğlu'ndan iktibasla şu şekilde açıklanabilir.

> *Levitas'ın kelimeleriyle ifade edersek, eserin amacı, anti-ütopyacılara karşı ütopyacıların temel iddiasını, yani ütopyanın, "mutlu yaşama yönelik imkânsız bir rüya", "bir kaçış fantezisi", "umutsuzca gerçek dışı… eylem açısından tehlikeli" bir şey olmayıp, aksine "insan kültürünün önemli bir parçası olduğu"nu bir kavram analiziyle temellendirmektedir.*[17]

[12] Krıshan Kumar, *Ütopyacılık*, s. 48.
[13] Krıshan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, Çev. Ali Galip, Kalkedeon Yayınları, İstanbul 2006, s. 14-28.
[14] Hakan Çörekçioğlu, *a. g. e.*, s.14.
[15] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 14.-15.
[16] Hakan Çörekçioğlu, *a .g. e.* ,s. 15.
[17] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 15-16.

Bu analizi Levitas "Açık Kılma" olarak ifade etmiştir. Levitas'ın bu yöntemi ile Ricoeur'ün yaklaşımı örtüşmektedir. Ricoeur ütopyaya yönelik bazı tanımlamaları kabullenmemek yerine bu kavram ve tanımlamaları açıklamayı hedefler ve bu amaçla çalışmalar yürütür.[18] Levitas, ütopyaları hümanist ve Marksist gelenek olarak iki ekole ayırır. Bu iki ekol ütopya tanımlamalarını yaparken, Hümanist gelenek biçime, Marksist gelenek ise daha çok işlevsel yönüne vurgu yapar. Bu sınıflandırma ütopyanın temel özelliklerinin belirlenmesini sağlar: "*biçim, içerik, işlev*."[19] Levitas'a göre bu üç tanımlama metodu da ütopyanın tanımlanması için yeterince geniş bir bakış açısına sahip değildir. O yüzden *"daha iyi bir varoluşa ve yaşama tarzına duyulan arzu"*[20]olarak tanımlar. Fakat bu arzu bireysel değil toplumsal bir arzudur. Nihai noktada Levitas ütopyanın ortaya çıkması için bireysel ihtiyaçların toplumsal bir arzunun ön koşulu olduğu kanaatindedir.[21]

Ernst Bloch ise Levitas'ın dikkate almadığı "Umut" kavramını ütopya tanımlamasının odak noktasına koyar.[22] Geleceğe yönelik olumlu bir öngörü olarak "Umut" ön plana çıkarılmaya çalışılır.[23]Ernst Bloch ütopyacı düşünceye yönelik olarak toplumların kültürlerinde, inançlarında ve bireylerin gündelik yaşamlarında geleceği yöneten ütopyacı bir temel olduğu iddiasında bulunur.[24] Bu iddiadan hareketle ütopyaları somut ve soyut ütopya olarak iki başlıkta değerlendirir. Bu bağlamda var olandan yola çıkarak oluşturulan kurgu ontolojik bir ayrıma uğrar. Bloch'a göre ütopya gelecekte yaratılacak bir dünya tasavvuru oluşturulduğu için ontolojik arzunun içeriğinden ödün vermez.[25] Somut ütopya ile soyut ütopyanın birbirinden ayrışmaya başladığı nokta burasıdır. Ütopyacı itki daha iyi bir yaratma arzusudur. Bloch somut ve soyut ütopya ayrımını yaparken ütopyacı itkiden yararlanır.

---

[18] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 16.
[19]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 16.
[20] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 16.
[21] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 16-17.
[22] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 17-19.
[23] Nilnur, Tandaçgüneş, *Ütopya, Antikçağ'dan Günümüze "Mutluluk Vaadi",* Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s. 18-19.
[24]Ernest Bloch'tan Aktaran, Frederic Jameson, *Ütopya Denen Arzu*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 18.
[25]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 58-59.

Bloch ideoloji eleştirisinde olduğu gibi ütopyacı itkinin insanın tamlık ve bütünlük duygusunun eksikliğinden kaynaklandığını belirtir.[26] Soyut ütopyaların dünyayı değiştirmeye yönelik siyasal veya toplumsal bir iddiaları yoktur. Siyasal, politik ya da toplumsal boyutu olmayan bu ütopyalar daha çok bireysel refah ve mutluluk üzerine kuruludurlar. Bloch'a göre politik temelli olmayan soyut ütopyaların aksine somut ütopyalarda ütopyacı arzu ve irade vardır. Somut ütopyada kişinin refahı ve konumunun değişmesi değil topyekûn bir toplumsal değişim ve ilerleme söz konusudur.[27] Somut ütopyalar toplumda baş gösteren olumsuz durumun son bulması için ortaya çıkmış, problemin temellerine inerek durumu değiştirmeyi amaçlamışlardır. Bu sayede toplumun kurtuluşunu gerçekleştirmeyi ve gelecekte ideal toplumu inşa etmeyi hedefler.[28]

Jameson ise ütopyayı siyasal yapısı edebi yapısından önde olan bir metin türü olarak görür. Özellikle modern dönemin üst anlatıları olan ideolojilerle olan ilişkileri bağlamında. Ona göre modern düşünce çerçevesinde ütopyaların ortak değerleri vardır.[29]Jameson'a göre Amerika'nın keşfi, Machiavelli'nin modern siyaset anlayışı, Luther ve modern bilinç hepsi More'un *Ütopia*'sı ile aynı paradigma üzerinde yükselmişlerdir.[30] Bu düşünürler aynı zamanda modern dönemin düşünce sisteminin ilkelerinin temellendirilmesinde de öne çıkan isimlerdir.

Mannheim ise ütopya ve ütopyacılığı ideolojiyle ilişkisi üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre ütopyacılık *"alternatif gelecekler hayal etme yeteneği"*dir.[31] Bu gelecek tahayyüllerinin ideolojilerle doğrudan ilişkileri vardır. Mannheim'ın ütopya tanımı ve ütopyalar hakkındaki düşünceleri ütopya ve ideoloji başlığı altında ele alınıp açıklanacaktır.

---

[26]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*,s. 59.
[27]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*,s. 58-59.
[28]Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 59.
[29]Fredric, Jameson, *Ütopya Denen Arzu,* Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Eleştiri Yayınları, İstanbul 2009, s. 9-10.
[30]Fredric Jameson, *a.g.e.*,s. 17-18.
[31] Mannheim'dan Aktaran Deniz Kurtyılmaz, "Ütopya, Karşıütopya ve Modernite", s. 20.

Nail Bezel ise ütopya kavramının muhtevasını *"düşte ve düşüncede kurulmuş eşitlikçi, doğru, mutlu ve güzel bir toplum düzeni"*[32] olarak açıklar. Bezel'e göre insan evrendeki konumunu belirlerken iyimser bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı insanda büyük beklentilere sebep olur. Beklentileri ile örtüşmeyen durumlar hayal kırıklığı, acı ve haksızlık olarak değerlendirilir. Bu olumsuzluklar insanın en iyi ya da ideal olanı düşünme arzusunu harekete geçirir. Ütopyaların oluşmasındaki motivasyon kaynağı bu arzudur. Çünkü ütopyalar mevcut koşullardan duyulan hoşnutsuzluğun neticesinde ortaya çıkan yeni bir evren tasavvurudur. Bu yüzden ütopya yazarları çağının sorunlarını ya da kaygılarını yansıtmışlardır.[33]

Yukarıda Levitas'ın yaptığı bu teknik sınıflandırmanın haricinde edebi, felsefi ve toplumsal boyutları olan ütopyaların iki ana başlık altında ele alındığı görülmektedir. İlk önce bireyin refahının ön planda olduğu fakat genel iyi ile kolektif mutluluğun esas alındığı ve tüm bunların bir devlet düzeniyle garanti altında olduğu ideal sistem tasavvuru olan iyimser ütopyalar gelir. Platon'un *Devlet*, Farabi'nin *Medinetü'l Fazıla,* Thomas More'un *Utopia*, Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi,* Bacon'un *Yeni Atlantis* isimli eserinde yaygın ütopya örneklerindendir. İkinci ana başlık ise, daha çok olumsuz gelişmeleri merkeze alarak kurgulanan, uyarı niteliği taşıyan ütopyalardır. Distopya, karşı ütopya ya da kakotopya olarak adlandırılan bu tür, iyimser ütopyaya göre daha yakın bir zaman dilimine aittir. 20. yüzyılda yaşanan olumsuz gelişmelerin ürünü olan distopyalar çevresel felaketleri, totaliter rejimlerin uygulamalarını, teknolojik ilerlemenin yarattığı endişeleri dile getiren anti ütopyalardır. En yaygın distopya örnekleri olarak: H. G. Wells'in *Zaman Makinası Bir Buluş,* Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, Yevgeni Zamyatin'in *Biz,* George Orwell'ın *1984* isimli eserleri sıralanabilir. Levitas iki ana başlık oluşturmasına rağmen hem ütopyayı hem de distopyayı ütopya çerçevesi içinde ele almıştır.

Ütopyaların tarihsel süreçleri incelendiğinde ütopya ve distopya ayrımının geç dönemde yapıldığı görülmektedir.[34] İyimser ütopya olarak nitelenen ütopyaların tarihi

[32]Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, Güldikeni Yayınları, Ankara 2000, s. 7.
[33] Nail Bezel, *a.g.e.,* s.7-9.
[34] Krishan Kumar, *a.g.e.,* s. 172-179.

Helenistik döneme kadar götürülebilir. Karamsar ütopya olarak nitelenen distopyalar ise modern dönemin eleştirilmeye başladığı süreçte belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Distopyaların ütopyalara göre daha geç ortaya çıkma sebepleri ile ilgili düşünceler farklılık arz etmektedir. Öne çıkan ortak noktalar ise modern dönemde yaşanan hızlı teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yol açtığı olumsuz sonuçlar olarak gösterilebilir. Yaşanan hızlı gelişme toplumsal değerlerde göreceli olarak yozlaşmaya sebep olmuştur. Distopyalar bu yozlaşmanın tasavvuru olarak kaleme alınmışlardır. Ütopyalar mevcut kriz durumundaki topluma alternatif sunarken distopyalar bu kriz toplumunu ortaya koyar.

Bu bağlamda ideali tasvir eden ütopyalar, insanların yaşadıkları dönemde değişim ve yozlaşmayla bozulan toplum düzenini eleştirerek ideal bir toplum düzenine ulaşma isteklerinin tezahürü olarak açıklanabilir. Aynı zamanda ütopyalar toplumların alternatif ideal gelecek tasvirleridir. İdeal şehir tasavvurları olarak oluşturulan ütopyalar yönetimin, toplumun ve vatandaşın nasıl olması gerektiğini de ortaya koymuşlardır. Modernizmin ideal düzen, üniformizm ve determinizm gibi ilkeleriyle örtüşen ütopyalar modern dönemde yaygınlaşmıştır. Ütopyalar edebiyat, felsefe ve siyaset bilimi gibi pek çok farklı disiplinde ele alınabilecek çok boyutlu metinlerdir. Bu çok boyutluluğun temel sebebi ütopyanın içeriğinin bir toplumu tüm yönleriyle ele almasıdır.[35] Ütopyalar, toplumların yapılarında sorun olarak görülen birçok konuyu ele alır. Bu sorunların ortadan kalkması durumunda oluşabilecek sosyal, siyasal ortamın ve refah toplumunun tahayyül edilmesini sağlarlar. Bu refah toplumu tahayyülü insanlar nazarında daha zengin ve daha mutlu bir yaşam arzusunu ortaya çıkartmıştır.

Ütopya, insanın mümkün olmayanı mümkün kılacağı tahayyülü neticesinde idealize edilmiş bir dünya tasavvurudur. Bu tasavvurun üzerine inşa edildiği ilkeler ile Aydınlanmanın ilkeleri örtüşür. Rönesans ve Aydınlanma yeni kavramsallaştırmaların yapılmasını, teorik düşüncenin zenginleşmesini sağlamıştır. Gelişen bu düşünceler doğrultusunda düşünürler tarafından ütopyalarda mevcut sorunların sebepleri

[35] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 20-26.

sorgulanmaya başlanmıştır. Ütopyaların ortaya çıktığı dönemde siyasal ve sosyal yapının uygun olmamasından ötürü açıkça ifade edilememiş ya da henüz kavramsallaştırılmamış birçok kavramın emareleri bu eserlerde görülebilmektedir. Komin yaşamının uygulamaları ve ortak mülkiyetin yönetim anlayışının bir parçası olması hasebiyle komünizm ütopyalardaki toplum düzeniyle örtüşmektedir. Bunun yanı sıra ütopyalarda üst anlatılar içinde ideolojiler ön plana çıkmaya başlarken teolojik referanslar giderek zayıflamaya başlamıştır. Teolojik referansın zayıflamasının tezahürü olarak ütopyaların büyük çoğunluğunda Hıristiyan inancının gereklerine göre yaşamayan toplumların ahlak, hukuk ve adalet kavramlarının seküler düşünüş çerçevesinde ele alındığı görülür. Bu odak kayması Rönesans ve Reform ile başlayan kavramsallaştırılmamış laiklik anlayışının göstergesi olarak yorumlanabilir. Ütopyalarda tasavvur edilen şehirlerde yaşayan vatandaşların Kilise gibi dini kurumların tahakkümünden de izole edilmiş olmaları yine bir başka gösterge olarak nitelendirilebilir.

Ütopya toplumu sadece pratiğe dönük değil aynı zamanda teorik düşünme noktasında da ideal olarak tasavvur edilmiştir. İdeal devletin teoride ve pratikte mevcut durumunu koruması için bilgi aktarımı önemli bir yere sahiptir. Bu sayede eğitim, üretim, ekonomi ve sosyal hayat mükemmel bir birliktelik içinde devam etmektedir. Ütopyalarda tasvir edilen bu birliktelik modern dönemde özellikle sanayi devrimi ile yaygınlaşmaya başlayacak olan üniformizm ve katı bir iş bölümü anlayışıyla oluşturulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte ütopyalarda, modernizmin genel özellikleri olarak ifade edebileceğimiz mekanik ve determinist bir toplum tasavvuru, nedensel açıklama modeli, hakikate uygun epistemolojik anlayış ve kurucu bir öznenin rolü örtük veya alt metin olarak kendini göstermektedir. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse ütopyalar, modernizmin sosyal yaşam teorisini ortaya koyan metinlerdir. Fakat ütopyaların pratik karşılıklarının olmaması hayata geçirilmelerini olanaksızlaştırmıştır.[36] Bu bağlamda ütopik devlet tasavvurlarını uygulama girişimleri toplum üzerinde tahakkümün oluşmasına sebep olmuştur. İdeallik iddiasındaki

[36]Krishan Kumar, *Ütopyacılık,* s. 11-13.

üstanlatıların ve onların dayandığı hakikatlerin tekliği hem hayata geçirilememelerinin hem de tahakküme kaynaklık etmelerinin ortak sebebi olmuştur.

1.2. Ütopyalarda Toplum ve Devlet Tasavvuru

Ütopyaların ortaya çıkışındaki en büyük dinamiklerden biri toplumsal sorunların mevcut sistem tarafından çözülememesidir. Kamu düzenini ve adaleti tesis etmekle mükellef olan devletin görevini tam olarak yerine getirememesi sonucunda ortaya çıkan sorunlar alternatif bir yaşam tarzı ve yönetim anlayışı ortaya koyan ütopyaların ortaya çıkmasında önemli faktörlerdir. Ütopya türü için yön verici metinler olan *Devlet* ve *Ütopya'*nın da yazıldıkları dönemde siyasal ve sosyal krizler yaşandığı bilinmektedir. Platon ve More tasavvur ettikleri şehir devletleri üzerinden hem mevcut duruma eleştiri getirmişler hem de alternatif bir düzen ortaya koyarak olması gerekeni işaret etmişlerdir.[37] Ütopya yazarlarının kurguladıkları bu alternatif toplum tasavvurlarında ve ülkelerde ortak öğeler bulunur. Bu öğelerin başında coğrafi olarak izole edilmiş mekanlar gelir.[38] Ütopyalar genellikle bir ada, çöllerle ya da dağlarla çevrili tam olarak yeri açıklanamayan bir coğrafya üzerine konumlandırılmış şehirlerdir. Kalın surlar, yüksek dağlar ya da çöller ile çevrili olan bu şehirler sadece coğrafi değil aynı zamanda düşünsel, ahlaki ve kültürel olarak da tam bir izolasyon halindedir. Buna rağmen ticari faaliyetler ve gizli çalışmalar ile diğer ülkelerdeki tüm gelişmeleri takip eden bir teşkilat yapıları mevcuttur. Ahlak, yönetim ve toplum yapılarında ideal olana ulaşmış olmalarına rağmen diğer ülkelerdeki bilimsel gelişmeleri takip edip ihtiyaç duyduklarını uygulamaktadırlar. Diğer ülkelerdeki gelişmelerin takip edilmesiyle ilgili örneklerden biri Campanella'nın *Güneş Ülkesi'*nde anlattığı "Süleyman mabedi ya da evi" olarak ifade edilen kurum gösterilebilir.[39]

Ütopyalar ideal bir toplum düzeninin kurulduğu şehirler olduğundan diğer ülkelerden sadece teknolojik ve bilimsel gelişmeleri getirip uygulamaya ihtiyaç duyarlar. Ütopyanın kuruluşundaki hakikat ve ona bağlı üstanlatı sayesinde ahlaki,

---

[37] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 15-18.
[38] Krishan Kumar, *Ütopyacılık,* s. 104-106.
[39] Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, Çev. Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2004, s. 93.

kültürel, felsefi veya dini bir öğretinin transfer edilmesine ihtiyaç yoktur. Ütopyanın hakikati mutlak bir epistemik kesinlik üzerine inşa edilmiştir.[40] Bu yüzden elde edilen bilgiler ütopyadaki sistemin sorgulanmasına değil sadece mevcut hakikatin temellendirilmesine yardımcı olan argümanlardır. Ütopyanın hakikati bu yüzden hiçbir yeni sistem, teori, felsefe ya da dini inanış tarafından çürütülemez. Hakikat anlayışında olduğu gibi toplum yapısı ve vatandaşlar da hakikat ile özdeş biçimde kusursuzdurlar. Ütopyalarda toplumu oluşturan vatandaşların hepsi sağlıklı ve fiziksel olarak güzel bireyler olarak tasvir edilmiştir. Hasta veya bedensel bir engeli olan hiçbir insan tasvirine yer verilmemiştir.[41] Bu durum ideallik ve mükemmellik anlayışının farklı bir tezahürü olarak nitelendirilebilir.

Ütopyaların tamamında ekonomik ve sosyal hayat devletin kontrolündedir. Üretim ve tüketim kontrol altındadır. Üretim fazlası ürünler diğer devletlere satılır. Para ve altın ülke içerisinde bir değer olarak görülmez. Ütopyalarda önemsiz işlerde kullanılan eşyaların altından yapılmasıyla bu durum tasvir edilmiştir. Para ya da değerli madenlere sahip olmaya çalışmak alçaltıcı bir davranış olarak görülmüştür.[42] Ütopyada paranın kullanımına ihtiyaç duyulacak herhangi bir alan da bulunmamaktadır. Vatandaşların tüm zamanı ve tüm yaşamı devlet tarafından planlanmıştır. Bu planlama ütopyanın toplumsal yapı anlayışı ile doğrudan ilişkilidir. Platon'un *Devlet'*inde olduğu gibi kast sistemini benimsemiş ütopyalarda iş bölümü doğumdan ölüme kadar belirlenmiştir.[43] Hiçbir vatandaşa ayrıcalık tanımayan eşitlikçi ütopyalardaki toplum tasavvurlarında ise belirli bir liyakat silsilesi takip edilerek farklı görevlere geçiş mümkündür. Eşitlikçi ütopyalardaki eğitim sistemi bu geçişi sağlayacak şekilde oluşturulmuştur. Her vatandaş çocukluğundan itibaren yeteneklerine uygun bir şekilde yetiştirilir. Yeteneği doğrultusunda ütopya da bir görev üstlenir. Eşitlikçi toplum tasavvuru olan ütopyalarda vatandaşlar genellikle tek tip kıyafet giyerek, tek tip evlerde yaşamlarını sürdürürler. Özel mülkiyet anlayışı yoktur. Evlilik ve aile kurma kuralları devlet tarafından sıkı bir şekilde denetlenir.

[40]Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 239.
[41]Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi,* Çev. Veysel Atayman, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004, s. 82-84.
[42]Thomas More, *Ütopya,* Çev. Ayfer Cambier, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 83-84.
[43]Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 16-17.

Eşlerin birbirlerini seçimi için karşılaşmaları belirli ritüellerde yapılan törensel bir yapıya sahiptir. *Güneş Ülkesi*'nde olduğu gibi bazı ütopyalarda eşler arasındaki cinsel birleşme rahiplerin ya da yetkililerin onayına göre gerçekleşir.[44]

Ütopyalar tek bir şehir devleti ya da konfederasyon şeklinde organize olmuş şehir devletleri olarak kurgulanmıştır. Dairesel şekilde tasarlanmış şehirler bazen su kanalları ile çevrili bazen de iç içe geçmiş halkalar şeklinde tasvir edilmiştir. Şehrin yönetim merkezi dairenin ortasında bulunan bir tapınak ya da bilgi evi statüsünde olan bir yapıdır.[45] Yönetim merkezi ile bilgelik merkezi aynı yerdedir. Devlet başkanı burada ikamet eder ya da devleti yöneten meclis burada toplanır. Devlet başkanlığı görevini bilge bir kral, başrahip veya bilgelerden oluşmuş bir meclis yürütür.[46] Devleti yönetecek kişinin ya da kişilerin seçimi belirli kurallara bağlıdır. Ütopyalara göre yönetici seçim usulleri değişmekle birlikte her ütopyada ortak olan kriterler bilgelik ve kişisel hırsları olmayan bireylerden seçilmelidir. Şehirler yöneticileri tarafından bilgelikle ve bir hakikat anlayışıyla yönetilir. Bu hakikate uygun olarak hiçbir vatandaş haksızlığa uğramaz. Adalet kurumunun verdiği kararlar tüm vatandaşlarca kabul edilir ve uygulanır. Cezalandırılan vatandaşlar da dahil olmak üzere kimse kararlara itiraz etmez.[47] Ütopyalara yapılan eleştirilerin başında tüm vatandaşların insanın tabiatına aykırı bir şekilde tek tip bir yaşam tarzını benimsemiş olmaları ve hiçbir durumda ütopyayı terk etmek istememeleri gelmektedir. Aynı zamanda bu durum ütopyaların ortak iyi ve mutlak mutluluk iddiasının bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

---

[44]Tommaso, Campanella, *Güneş Ülkesi,* Çev. Veysel Atayman, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004, s. 52-55, 95-96.
[45] Tülay, Akkoyun, *Ütopya/Distopya*, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s. 19-22.
[46] Thomas, More, *Ütopya,* Çev. Ayfer Cambier, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 82-83, 96-98.
[47] Tommaso, Campanella, *Güneş Ülkesi,* Çev. Uğur Gülsün, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 68-70.

1.3. Ütopya Örnekleri: Devlet, Medinet'ül Fazıla, Ütopya, Güneş Ülkesi

Ütopyalar ideal şehir ve toplum tahayyülleridir. Bu tahayyüllerin bilinen ilk örneği de Platon'un *Devlet*'idir. Platon kitabında devleti oluşturan tüm toplumsal tabakaları ve bürokrasiyi ortaya koyarken ideal olanın ne olduğu sorusunu kitaptaki kahramanların ağzından sorgulamıştır.[48] Hocası Sokrates'in adıyla anılan "Sokratik Yöntem" olarak adlandırılan bu yöntemle ideal devlet, toplum yönetim sistemi, ahlak ve yönetici gibi hususlar sorgulanmıştır.[49] Bu sorgulamaların neticesinde ideal bir devletin, toplumun ve insanın nasıl olması gerektiğine dair bir tasavvurlar bütünü ortaya çıkar.[50] Daha sonraki süreçte kaleme alınmış olan tüm ütopyalarda Platon'un *Devlet*'inden emareler karşımıza çıkmakta ya da bu esere göndermeler yapılmaktadır. Bu benzeşmelerden biri de türe adını veren *Ütopya*'da More'un gemici Hythloday ile diyaloglarıdır. Bu diyaloglar Platon'un ideal toplum ve devlet tasvirlerini ifade etme yöntemiyle benzeşmektedir.

Farabi'nin *Medinet'ül Fazıla* adlı ütopya türünün İslam medeniyetindeki ilk örneği sayılabilecek eseri Platon'un *Devlet*'inden esinlenmiştir. Eserde yeni bir yüzyılda yeni bir dinin düşüncesi çerçevesinde ve farklı bir kültürün bakış açısıyla yaratıcının koyduğu kurallara uygun ideal bir devletin nasıl olması gerektiği tasavvur edilmiştir. Campanella ise Rönesans döneminin etkisiyle kaleme aldığı *Güneş Ülkesi*'nde bilim, sanat ve organizmacı doğa düşüncesinin ortaya konduğu bir ideal toplumu anlatmıştır.[51] Platon, Farabi, More, Campanella ve Bacon yaşadıkları dönemin krizleri üzerinden alternatif bir devlet tahayyülü kurgulamışlardır. Bu düşünürler tahayyüllerini edebi bir form üzerinden felsefi bir sorgulama olarak koymuşlardır. Farklı dönemlerde, farklı inanç ve kültürlerin etkisinde yazılmış bu

[48] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 15-18.
[49]Funda Civelekoğlu, "Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya", *Doğu Batı*, 80. Sayı, Ankara 2017, s.12.
[50] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 17-20.
[51] Deniz Kurtyılmaz, *Ütopya Karşı-Ütopya ve Modernite*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 20202, s. 35.

ütopyaların ortak özelliği ise mutlu, güvenli ve ahlaklı bir toplum tasavvuru oluşturmalarıdır.

1.3.1. Platon'un Devlet'i- Medinetü'l Fazıla

Ütopya tarihçileri tarafından "Ütopya" olarak kavramsallaştırmış olan türün ilk emarelerinin görüldüğü eser *Devlet* olarak ifade edilir. Var olmayan tasarlanmış toplum ve devlet düzeninden ilk söz eden metin olan Platon'un *Devlet'*i, Kumar gibi bazı ütopyacılar tarafından kabul edilmemekle birlikte, ilk ütopya olarak nitelendirilir.[52] Platon'un *Devlet* isimli eserinde toplum yaşamına kaynaklık edecek toplumsal kuralların düzenleme biçiminde devletin rolü ve işlevi ile yine toplum yaşamında bireylerin diğer bireylerle ve devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesi konu alınmıştır. Platon *Devlet*'i yazarken içinde bulunduğu tarihsel dönemin devletlerini ve idare şekillerini göz önüne almıştır.

Platon Atina şehir devleti ile Sparta şehir devleti arasındaki savaşların yaşandığı bir dönemde yaşamıştır. Demokratik denebilecek anlayışa sahip Atina ile aristokratik yapıya sahip Sparta arasındaki mücadele iki farklı toplum düzeninin karşılaşmasıdır.[53] Platon'un *Devlet* eserinde de konu ettiği üzere bu mücadele sadece iki şehir arasında değil Atina'nın içinde de yaşanmaktadır. Bu mücadele aristokratik bir yönetimi savunan soylular ile demokratik bir yönetimi savunanlar arasında vuku bulmaktadır. Söz konusu olgunun Platon'un iktidar anlayışının, vatandaşların durumu hakkındaki görüşlerinin, yönetilenler ve yönetenler ile ilgili düşüncelerinin oluşmasında etkili olduğu yine *Devlet* eserinden anlaşılmaktadır.[54] Platon Atina'nın hem aristokratik hem de demokratik anlayışla yönetildiği iki döneme de şahit olmuştur. Demokratik yönetim anlayışının hâkim olduğu dönemde hocası Sokrates ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu durum demokratik yönetim anlayışının ahlakçı

[52] Platon, *Devlet*[414a-d], Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Mehmet Ali Cimcoz, 38. Baskı, Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2019.
[53] Nail Bezel, *a.g.e.,* s. 15.
[54] Nail Bezel, *a.g.e.,* s. 15.

yapısına karşı eleştirilerde bulunmasında etkili olmuştur.[55]*Devlet* eserinde de yönetim anlayışıyla ilgili sorgulama "doğruluk nedir?" sorusuyla başlamıştır.

Devletin doğru işleyebilmesi için insan bedeni gibi algılanması ve insan bedenindeki organlarda olduğu üzere tüm kurumların uyum içinde olması gerekmektedir. Platon, bu organizmacı devlet tahayyülü üzerinden hareket ederek devleti kurgulamıştır. Bedende çalışmayan bir organın zararının bütün bedeni etkilemesi gibi toplumda da işlemeyen kurumun zararı tüm devlet kurumlarına sirayet eder. O yüzden toplumu oluşturan bütün sınıfların en büyük erdemi görevlerini en iyi şekilde yapmaktır. Bu düşünce doğrultusunda devletin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için hiyerarşik ve sınıfsal bir yapı oluşturulmuştur. Bu sınıfları Platon *Devlet*'de üç gruba ayırmıştır; "*İşçiler, Bekçiler* ve *Yöneticiler."*[56] Kurgulanan bu üç sınıfın da varoluş amacı ve erdemleri farklıdır. Üç sınıf içinde erdemli olmanın tek yolu görevlerini en iyi şekilde yerine getirmektir.[57] İşçi sınıfının erdemi çalışkanlıktır. İşçiler çalışarak üretimde bulunur ve devletin maddi ihtiyaçlarını karşılarlar. Devleti bütün tehlikelere karşı korumak bekçilerin görevidir. Bekçilerin erdemi cesarettir. Yöneticinin erdemi ise bilgeliktir. Platon'un *Devlet'*inde ülkenin yöneticisi filozof ya da bir diğer değişle bilge olmalıdır. Devlet yönetimi teknik beceri ve bilgelik gerektiren bir iştir. Bu yüzden ülke ve halk için neyin daha yararlı olduğuna karar verme yetkisi filozof kralların görevidir. Çünkü filozof krallar iyinin ve doğrunun bilgisine sahip oldukları için doğru karar verme erdemine de sahiptirler.

> *Söylediklerimizden çıkan şeyler! Filozoflar, hiç değişmeden kalan şeye varabilen insanlarsa, ona varamayan ve bir sürü değişken şeyler içinde kaybolanlara bu adı vermezsek, devletin başına getireceğimiz hangileri olacak?*[58]

[55]Nail Bezel, *a.g.e.*, s.15-17.
[56] Platon, *a.g.e.*, [331 d]
[57] Platon, *a.g.e.*, [415 a-d]
[58] Platon, *a.g.e.*, [484 b-c]

Filozof kralların ulaştığı bu bilgi duyu organlarımızla elde ettiğimiz dış dünya bilgisinden bağımsız bir şekilde mevcuttur. Herhangi bir zamandan ve mekândan bağımsız halde bulunan mutlak bilgiye sahiptirler. Sahip oldukları bu genel bilgiyi devlet yönetimi gibi özel bir duruma aktarabilirler. Devlet yönetimine aktarılan bilgi adaletli bir devletin ve erdemli bir toplumun oluşmasındaki temel hakikati de oluşturur. Platon'a göre insanın erdemli bir yaşam sürmesi için inşa edilmiş bir devlet düzeninde yaşaması gerekir. Buna bağlı olarak erdemli insanların yaşadığı şehirlerde çok fazla ve ayrıntılı kanunlara ihtiyaç duyulmaz.

Platon'un *Devlet* diyaloğunda ele aldığı meseleleri onuncu yüzyılda Farabi *El Medinetü'l Fazıla* (*İdeal Kent*) adlı kitapta ele almıştır. "Madina" kelimesi yaygın şekilde site ve şehir anlamlarında kullanılmıştır. Fakat etimolojik açıdan değerlendirildiğinde *"Devlet, Rejim, Yönetim"*[59] gibi anlamları olduğu görülmektedir.[60] Aynı şekilde "Fadıl'a" kavramı da "Erdemli" kavramından daha geniş bir manada "*mükemmellik, en üst derecede olma*" anlamlarını işaret etmektedir.[61] Kitap İslam medeniyetinde ütopya tarzında kaleme alınmış ilk eserlerden birdir. *El Medinetü'l Fazıla* Platon ve More'un ütopyalarında olduğu gibi diyaloglardan değil anlatıcının ağzından yapılan açıklamalar şeklinde yazılmıştır. Bu yönüyle edebi bir tür olan ütopyadan ayrılır. İdeallik, mutlaklık ve mükemmellik iddialarını şehir ve toplum tasavvuru üzerinden vazetmesi yönüyle ütopyalarla örtüşmektedir.

Farabi, şehirleri erdemli şehirler ve erdemli olmayan şehirler olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre en üst iyiliğe, erdeme ve en büyük mükemmelliğe sadece şehirlerde ulaşılabilir. Fakat iyiye, erdeme ve mükemmelliğe ulaşmak iradeyle gerçekleşir. Aynı şekilde insanlar kötülük irade gösterebilirler. O yüzden her şehirde iyiye, erdeme ve mükemmelliğe ulaşmak mümkün olmayabilir.[62] Bu bağlamda *ideal Devlet*'in oluşabilmesi toplumun, yöneticilerin ve kurumların aynı ideal (Hakikat)

---

[59] Farabi, *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, IX. Basım, Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2020,s.XX.
[60] Farabi,*a.g.e.*, s. XİX-XX.
[61] Farabi, *a.g.e.*, s. XX.
[62] Farabi,*a.g.e.*, s. 97-98.

etrafında birleşmesiyle mümkündür. Bir bedenin organlarının uyumlu bir şekilde çalışması gibi toplumu oluşturan unsurların uyumlu çalışmasıyla ancak ideal bir devlet vücuda gelebilir.

Platon'un yaptığı gibi Farabi de organizmacı bir anlayışla devleti ve toplumu insan vücuduna benzemiştir. İnsanın vücudundaki organların sağlıklı olması ve görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri insana mutluluk ve huzur verir. Toplumun da huzurlu olabilmesi için bütün kurumların görevlerini eksiksiz olarak yerine getirmeleri gerekir. Farabi'nin ifadesiyle *"Erdemli, mükemmel şehir, bütün organlar canlı varlığın hayatını tam kılmak ve onu bu canlı durumda tutmak için birbirleriyle yardımlaşan tam ve sağlıklı bir bedene benzer."*[63] Farabi bedeni oluşturan organların her birinin önemli olduğunu ve görevlerini eksiksiz olarak yerine getirmelerinin önemini ifade eder. Fakat organları kendi içlerinde, hiyerarşik yapı olarak tanımlar ve birbirlerine karşı üstünlükleri olduğunu da belirtir.[64] Platon'da olduğu gibi bir kast sisteminden söz etmemekle birlikte Farabi de toplumu ve devleti oluşturan bir hiyerarşiyi ifade etmiştir.[65] Bedendeki en önemli organ nasıl ki kalpse toplumda da en önemli kişinin yönetici olduğunu ifade etmektedir.[66] Farabi'nin teorisine göre bilge yöneticileri olmayan toplumların erdemli bir hayat sürmeleri de pek mümkün değildir. Platon gibi Farabi de yöneticilerin belirli meziyetlere sahip bilge kişilerden olması gerektiği görüşündedir. Erdemli bir yöneticinin "insan tabiatından anlamak, yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmış olmak" gibi birtakım meziyetleri olması gereklidir.[67] Antik dönemdeki *Devlet*'de olduğu gibi Orta Çağ'da kaleme alınmış olan *İdeal Devlet*'de de yöneticilerin filozof krallar olması gerektiği vurgusu yapmıştır.[68]

Farabi, tek bir yönetici olması gerektiği görüşünü savunmuş olmakla birlikte bazı durumda ülkeyi aynı anda birden fazla kişinin yönetmesi gerektiğini de ifade eder.

---

[63] Farabi, *a.g.e.,* s. 98.
[64] Farabi, *a.g.e.,* s. 98-99.
[65] Farabi, *a.g.e.,* s. 99-100.
[66] Farabi,*a.g.e.,* s. 107-108.
[67] Farabi, *a.g.e.,* s. 103.
[68] Farabi, *a.g.e.,* s. 107-108.

"Eğer bütün bu şartları kendinde toplayan tek bir kişi bulunmaz da biri sadece filozof olan, diğerleri ise geri kalan şartları yerine getiren iki kişi bulunursa, bu ikisi şehrin yöneticisi olacaktır."[69]Alıntıda belirtilen durumun oluşmasında veya ortadan kalkmasında felsefe kilit bir öneme sahiptir. Farabi'ye göre felsefeyi temsil eden yönetici yönetimden çıkar ya da çıkartılırsa diğer şartları taşıyan kişiye rağmen ülke hükümdarsız kalmış demektir.[70]

Gerek *Devlet* gerekse *El Medinetü'l Fazıla* mükemmel bir toplumun ve devlet sisteminin oluşmasında bireysel erdemin toplumsal dayanışmanın ve filozof krallar ya da bilge yöneticiler tarafından idare edilmesinin gerekliliğini işaret etmektedir. Farklı yüzyıllarda kaleme alınan iki eserdeki örtüşmelerin temel sebepleri Farabi'nin Platon'un eserinden esinlenmiş olması ve farklı yüzyıllarda benzer sorunlarla karşılaşılmasıdır.

1.3.2. Ütopya ve Güneş Ülkesi

Thomas More, Orta Çağ skolastik düşüncesinin kurumlarıyla birlikte hızlı bir şekilde zayıfladığı fakat modern düşüncenin de açıkça kendini ortaya koymadığı bir dönemin düşünürüdür. Modern öncesi dönemden modern döneme geçişte yaşanan toplumsal ve siyasal karmaşada alternatif bir toplum tasavvuru olarak *Ütopya*'yı kaleme almıştır.[71] 1515-1516 yılları arasında kaleme aldığı kitabıyla ütopyayı edebi bir kavram haline de getirmiştir. More, *Ütopya*'yı Antik Yunan düşüncesinin ve orta çağın sorunlarının etkisinde hümanist bir perspektiften bakarak oluşturmuştur. Ayrıca Amerika kıtasının keşfi ve burada yaşayan yerli halkların Avrupalı bakış açısıyla ilkel ve görece mutlu yaşam tarzları da ütopyanın kurgulanmasında etkili olmuştur.[72]

Ütopya iki kitaptan oluşmuştur. Birinci kısımda More'un hayal ütopyanın anlatıcısı olan Hythloday ile tanışması ve anlatıcının İngiltere'nin gerçek durumlarıyla

[69] Farabi, *a.g.e.,* s. 109.
[70] Farabi, *a.g.e.,* s. 109.
[71] Akşit Göktürk, *Ada İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 28.
[72] Akşit Göktürk, *a.g.e.,* s. 29.

örtüşen yorumları yer almaktadır.[73] İkinci kısımda ise Hythloday, yeri tam olarak bilinmeyen ve dünyanın geri kalanından izole edilmiş bir ada ülkesinden *Ütopya'*dan söz eder. Adada aynı şekilde düzenlenmiş elli dört büyük şehir vardır. İdari anlamda tüm nüfus, otuzar kişilik ailelerin oluşturduğu gruplara ayrılmıştır.[74] Bu grupların her biri, bir yıllığına içlerinden bölge yöneticisi seçerler. Seçilen yöneticiler bölge yöneticisine, o da en üst yönetici olan başkana bağlıdır. Ada halkının tamamı etkin bir şekilde üretime katılmak zorundadır ve adanın her vatandaşının altı saat çalışma zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk ada halkının fakirlik ya da açlık gibi endişelerini de ortadan kaldırmıştır. Tüm toplum üretim halkasındaki görevlerini yerine getirdiği için bu gibi sorunlar yaşanmamaktadır.[75]*Ütopya'*da özel mülkiyet kavramı yoktur. Vatandaşların oturduğu evler birbirinin aynısıdır. Aynı şekilde kıyafetler de sadece cinsiyetleri ayırmak amacıyla ufak farklılıklar dışında aynıdır. Tüm bireylerin üretime katılmaları ve çalışmak zorunda olmalarından dolayı adalet duygusu da zedelenmemektedir.[76]

More, adada mutlak bir din özgürlüğü olduğunu ve kimsenin tek bir dine inanması için zorlanmadıklarını söyler. *Ütopya'd*a savaş hoş karşılanmayan bir durumdur. Başka bir devletin saldırısına uğrama durumunda ya da devlet savaşmak zorunda kaldığında paralı askerler kullanılır. More'un yazdığı ütopya eleştirel bir metin olmanın yanı sıra ortaya koyduğu alternatif toplumla da farkındalık oluşturma işlevini yerine getirmiştir. Ayrıca dindar bir Katolik olmasına rağmen ütopyada dini özgürlükleri sınırlandırmayan pagan inanışına sahip bir toplum tasavvurunu ortaya koymuştur.

More'un *Ütopya*'yı yazmasından seksen altı yıl sonra Tommaso Campanella ütopya formunda *Güneş Ülkesi* isimli eserini yayımlamıştır. Campanella Platon ve More'un ütopyalarından etkilenmiştir. Eser Cenevizli Kaptan ile Hospitalier tarikatının başkanı arasındaki konuşmalar olarak kurgulanmıştır. Orijinal adı *Civitas*

[73]Thomas More, *a.g.e.*, s. 52-55.
[74]Thomas More, *a.g.e.*, s. 68.
[75]Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 51-53.
[76]Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 57.

Solis olan *Güneş Ülkesi*, bilimsel düşünce merkezli ilk ütopyadır.[77] Buna karşın teokratik yönetim anlayışıyla diğer ütopyalardan ayrılır. Campanella'nın dindar bir yapısının olması kaleme aldığı ütopyada da teokratik bir yönetim anlayışıyla kendini gösterir.

> *Pragmatizme ve siyasal reformlara ilgi duyan Campanella günahkâr insanların evrensel bir kilisenin egemenliğine dayalı dinsel reformla kurtulacağını savundu ve bu düşüncelerine Hıristiyan Monarşisi Üzerine ve Luthercilere, Kalvincilere ve Öteki Hareketlere Siyasal Söyleşi kitaplarında yer verdi.*[78]

Yukarıdaki alıntıdan, Campanella'nın insanların kurtuluşunun yine teolojik bir yapıyla gerçekleşeceğine dair bir inançta olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple teokratik bir yönetimi ütopyanın merkezine uygun gördüğünü söyleyebiliriz. *Güneş Ülkesi,* başrahip Hoh veya Güneş adı verilen lider ile *"güç, bilgelik ve sevgi"*[79]adlı üç rahip tarafından sıkı kurallara göre yönetilir. Üç rahibin görev ve yetkileri de farklıdır. Güç, ordu ve yargıyı, bilgelik tüm bilimleri, sevgi ise yiyecek, içecek ve üremeyle ilgili bölümleri idare eder. Ülkede özel mülkiyetin olmadığı ve tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu bir anlayış hâkimdir. *Güneş Ülkesi'nde* çok ayrıntılı kanunlar yoktur. Ülkede uygulanan kanunlar tapınakların kolonlarına ya da duvarlarına asılır ve böylece tüm halka beyan edilir. Mahkemelerin verdiği kararları *Güç* veya *Güneş* tekrar değerlendirmeye alma yetkisine sahiptir bunların dışında tek başvuru mercii olarak metafizikçi bulunmaktadır. Metafizikçi suçluyu affetme yetkisine sahip tek kişidir.[80]*Güneş ülkesi* ütopyası *bilimi ve bilimsel araştırmaların vizyonunu merkeze alan ilk ütopya örneği*[81]olmakla birlikte hukuk ve adalet alanında teolojik bir tutum sergilemektedir. Campanella'nın aşağıdaki pasajı bunu net bir biçimde göstermektedir.

---

[77] Deniz Kurtyılmaz, *a.g.e.*, s. 35-37.
[78]Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi,* Çev. Veysel Atayman, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004, s. 5.
[79] Tommaso Campanella, *a. g. e.* , s. 18-22.
[80]Tommaso Campanella, *a .g. e.*, s. 68-69.
[81] Deniz Kurtyılmaz, *a.g.e.*, s. 35.

> *Cellat diye bir şey olmadığından, idam, taşlama gibi bütün ölüm cezaları halk eli ile, özellikle de davacı ve şahitleri başta gelmek üzere uygulanıyor. İdam mahkûmunun nasıl öldürüleceğine halk karar verirken, güzel bir ölüm olması için gereken nasihatleri vermek için bir de öğütçü orada yer alıyor. Mahkûm öldükten sonra halk, cansız bedenini çuvala koyuyor ve ateşe atarak yakıyor.*[82]

Alıntıda bulunan uygulamaların "*devletin bağımsızlığına, tanrıya ya da en üst düzeyde yöneticilere karşı işlenmiş"*[83] olması gerekliliği ütopyanın teokratik bir hukuk ve yönetim anlayışı ile yönetildiğini gösterir.

Güneş ülkesinde, eş seçimi devletin kontrolü altında yapılır. Uygun erkekler ve kadınların bir araya getirilmesi devletin sorumluluğundadır. Doğan çocuklara anneleri iki yıl süreyle bakar, daha sonra çocuklar eğitmenlere teslim edilir. Çocuklar gözlemlenir ve yeteneklerine göre mekanik veya sosyal bilimlere yönlendirilir. Bu alanlar dışında kalan çocuklar, çiftçilik yapmaları için kırsal bölgelere gönderilir. Yukarıda değinilen bütün ütopyalarda şehir devletlerinin eşitlik, çalışma, eğitim ve liderlerin bilgeliği başlıklarında ortak bir uygulama gösterdikleri görülmektedir. Özetle *Ütopya*'da olduğu gibi *Güneş Ülkesi*'nde de özel mülkiyetin bulunmadığı, eşitlikçi bir anlayışla yönetilen bir ülke tasvir edilmiştir.[84] More ile Campanella'nın tasavvurlarındaki fark *Güneş Ülkesi*'ndeki teokratik yönetim anlayışıdır, zira Campanella'nın eserinde belirgin bir teokratik zemin vardır. Rahiplerin konumu ve otoriteleri bu durumun göstergesidir.

Campanella eserine yönelik yapılabilecek muhtemel eleştirileri gözönüne alarak kitabının son kısmında bazı açıklamalar yapmıştır. Ütopyacı düşüncenin eleştirisi olarak görülebilecek bu eleştirileri Platon'u ve More'u dayanak göstererek

---

[82] Tommaso Campanella, *a.g.e.*, s. 69.
[83] Tommaso Campanella, *a.g.e.*, s. 70.
[84] Tommaso Campanella, *a.g.e.*, s. 66.

cevaplandırmıştır.[85] Bu bağlamda ilk ütopya eserlerinin ortaya konduğu dönemden itibaren eleştiriye tabi tutulmaya başladığı ifade edilebilir.

1.4. Ütopyacılık, Karşı-Ütopya ve Distopya

Ütopyacılık, toplum ve devlet idaresi için yönetimsel bir teori ortaya koyma tarzıdır.[86] Ütopyacılık, var olan sistemin eleştirisini yaparak ideal bir alternatif toplum teorisi inşa eder. Ütopyacı teorisyenler insanın sınırsız bir gelişim ve değişim kapasitesi olduğu kanaatindedirler. İnsan bu kapasitesiyle mükemmel ve evrensel bir dünya kurabilir. Aydınlanma düşüncesinin temel dayanakları olan seküler akıl ve pozitif bilim sayesinde evrensel bir ahlak, hukuk ve devlet düzeni kurulabileceği tezi ütopyacılığın ideal bir dünya tasavvuruyla örtüşmüştür. Modern
dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmeleriyle de desteklenen ütopyacı düşünce ütopyalardan ütopyacı teorilere evrilmiştir. Gizli kalmış adalarda, ideal devletlerin ve toplumların tasavvurları yerine modern dünyanın bu ütopik topluma nasıl dönüşeceği ile ilgili teoriler üretmişlerdir. Ütopyacı düşünce doğrultusunda oluşturulan kurguların iki genel özelliği vardır. İlki, ideal bir toplum yapılanması ve yaşam tarzı tasavvurudur. İkincisi ise tasarlanmış olan bu toplumun yönetimine ilişkin tasavvurlardır. Ütopyacı düşüncenin toplum ve devlet tahayyülleri modern dönemin hakikati temelinde yükselmiştir. Modern dönemin hakikat anlayışı tek ve mutlak doğru olarak kabul edilmiştir. Bu durum toplum üzerinde uygulanan tahakkümün de meşrulaşmasını sağlamıştır. Mutlak bir hakikat anlayışı ve bu anlayışın tahakkümle topluma kabul ettirilmek istenmesi distopyaların ortaya çıkmasındaki en önemli etken olmuştur.

Distopya, karşı ütopya başlığı altında tanımlanan ya da karşı ütopya ile aynı anlamda kullanılan bir kavram olsa da ütopyadan bağımsız olduğunu söyleyemeyiz.[87] Distopya, ütopyanın oluşturduğu dünyadan yola çıkıp, ütopya evrenine ters bir açıyla bakarak kendi evrenini kurar.[88] Ütopya yazıldığı döneme yönelik örtülü bir eleştiridir.

---

[85] Nail Bezel, *a.g.e.,* s. 71-72.
[86] Krıshan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 418-419.
[87] Arzu İbişi Temelli, "Distopik Bir Gelecek Kurgusu: Zamyatin'in Biz'i", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, Mart 2017, s. 136-138.
[88] Krıshan Kumar, *a.g.e.,* s. 415-419.

Fakat eleştirisini olumsuz bir tasavvur üzerinden değil olumlu bir şehir tasavvuru üzerinden ortaya koyar. İyi, doğru ve ideal olanı ortaya koyarak yanlış olanın fark edilmesini ya da nasıl olabileceğini ifade eder. Distopya ise ortaya koyduğu felaket senaryosuyla mevcut sistemin neler getirebileceğine dair olumsuz bir öngörüde bulunur. Ütopya, oluşturmak istediği toplumu ümitvar olan bir bakış açısıyla kurgular. Distopya ise melankolik ve kötümser bakış açısıyla ortaya çıkabilecek felaket senaryolarını kurgular. Ütopya ile distopyanın ortak noktalarını mevcut sistemi eleştirmek olarak ifade edersek, ayrıldıkları nokta eleştiri amacıyla oluşturdukları evren tasavvurlarındaki farklılıklardır. Bu bağlamda ütopyayı ve distopyayı siyasal sistemi farklı algılamaları sonucu ortaya çıkan eleştiri türleri olarak ifade edebiliriz. Ütopyanın inşa edildiği teorik zeminde hakikat, otorite, denetim düşüncesi ve ortak iyi yer almaktadır. Ütopyanın hakikatine uygun olarak kurgulanmış sistemde bazı unsurların değişmemesi için kontrol altında tutulması, bazı unsurların ise mutlak olarak değiştirilmesi için tahakküm gerekmektedir. Otorite, hakikate uygunluğa göre karar verme gücünü elinde bulunduran mercidir. Ütopyalar bu noktada distopyalara dönüşme eğilimindedirler.

1.4.1. Distopyaları Ortaya Çıkaran Tarihsel Şartlar

On dokuzuncu yüzyıla kadar mutlu, özgür ve sonsuza kadar iyiye doğru evirilerek devam edecek bir yaşam ortaya koyan ütopyaların var olacağına dair bir öngörü bulunmaktaydı. Dünya savaşlarının etkisi ve modern değerlerin toplumlar üzerinde oluşturduğu bazı olumsuz durumlar bu öngörüyü sarstı.[89] 19. yüzyılın sonlarında umut yerini umutsuzluğa bırakarak ideal karamsar dünyaların tasavvur edilmesine yol açtı. Tasavvurdaki bu değişimin sebepleri arasında modernizmin hem birey hem de toplum üzerinde yol açtığı olumsuz etkiler önemli bir yere sahiptir. Bazı ütopyacılar modern değerlere ait inançlarını korurken, bazıları da modern dönemin ortaya çıkardığı sonuçları kaygı verici bulmaya başladılar. Bu bağlamda modern düşüncenin değerlerini farklı bakış açılarıyla yorumlayan ütopyaların ve distopyaların anlaşılabilmesi için modern dönem sürecinin anlaşılması gerekmektedir.

[89]Sezer Sabriye İkiz, *Cehennem Haritaları*, Kriter Yayınları, İstanbul 2016, s.19.

Ütopyalara yeni bir perspektif kazandırarak yükselişlerine zemin hazırlayan modern düşünce zamanla distopyaların ortaya çıkmasını sağlayan teorik altyapıyı da hazırlamıştır. İlk olarak ütopyalara baktığımızda modernizme paralel olarak gelişme göstermiş olan ütopyalar da bu dönemde yaygınlaşmıştır. Ütopya, insanın kurguladığı ideal, eşitlikçi ve mutlu bir toplum tasavvurudur.[90] Bu kurgularda kahramanların özel hayatlarından kesitler de ortaya konarak ideal toplumun bireyin hayatını nasıl etkilediği de gösterilmiş olur.[91]Ütopya yazarı ideal şehir ve toplum tasavvurunu oluştururken bireysel farklılıkları yoksayar. Bu durum modernizmin üniformist ve tüm insanlar için geçerli olacak ortak iyi anlayışıyla örtüşmektedir. Modernizmin bu değerleri ve düşünce yapısı postmodernizm tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Distopyalar da aynı dönemde ütopyalardaki ideallik, ortak iyi ve hakikat anlayışları neticesinde ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara işaret ederler. Distopyaların odak noktasında insanın ve toplumun karmaşık bir yapıya sahip olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bu bağlamda distopya İdeal bir toplum oluşturma düşüncesine eleştirel bir bakış açısıdır. More'un oluşturduğu ütopya alternatif bir yaşam tezidir. Bu tez, ideal bir toplum düzeni üzerine inşa edilmiştir. More'un yolunu açtığı alternatif siyasal ve sosyal düzen tezinin antitezi olarak 21. yüzyılda distopya ortaya çıkmıştır. Ütopyaya bağlı bir tür olarak gördüğü distopyayı Krishan Kumar, şu şekilde açıklamıştır:

> *Karşı ütopya genel bir terim olarak, bazen 'distopya' ya da 'kakotopya' denilen şeyi içine alacak şekilde kullanıyorum. Görünüşe göre kakotopya'yı -kötü bir yer- Jeremy Bentham icat etmiştir ve sonradan ona John Stuart Mill'in bulduğu 'distopya' katılmıştır.*[92]

Distopyanın ortaya çıkmasına neden olan tarihsel zeminde modernizm ve postmodernizm arasındaki ilişkinin önemli bir yeri olduğu ifade edilebilir. Dünya savaşlarının etkileri ve ekonomik buhranlar modernizmin sorgulanmasına sebep

---

[90]Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, Güldikeni Yayınları, Ankara 2000, s. 7.
[91] Nail Bezel, *a. g. e.,* s. 8.
[92] Krshan Kumar, *a. g. e.,* s. 172.

olmuştur. İnsan aklı, pozitif bilim ve hakikat gibi modernizmin temel argümanları daha sonra postmodernizm olarak kavramlaştırılan ekol tarafından eleştirilmiştir. Modernizmin çizdiği ütopik toplum tasavvuru yerini karamsar bir anlayışa bırakmıştır. More ile başladığı varsayılan ütopya bu sosyal ve siyasal değişimden etkilenmiştir. Ütopyanın ileri sürdüğü toplum tasavvurunun antitezi olarak karşımıza 20. yüzyılda distopyanın çıktığı görülmektedir. Ütopyanın var olmayan cennetinden hareketle distopya gelecekte var olabilecek cehennemi işaret etmektedir. Toplumun sosyal ve siyasal kaostan kaçtığı cennet, birey için cehennemin kapılarını aralamıştır. Bu edebi açıdan iki tür arasında döngüsel bir ilişki oluşturmaktadır. Bu bağlamda ütopya ve distopya ilişkisi birbirlerine sağladıkları argümanlar ile karşılıklı bir varoluş sürecine dönüşür. Distopya ütopyadan türemiş, ütopya ise distopik durumdan çıkmak isteyen toplumlara alternatif olarak sunulmuştur.

Tür olarak birbirlerinin içlerinden çıkmalarının yanı sıra etimolojik olarak da ütopya ile distopya arasında ilişki bulunmaktadır. "Ütopya" da olduğu gibi "distopya" da Yunancadan türetilmiş bir kavramdır. Yunanca zor anlamına gelen *'dus'* ve yer anlamına gelen *'topos'* kelimeleriyle türetilmiş bir kavramdır. Distopyada *'u'* öneki getirilerek oluşturulan ütopya kavramının "olmayan yeri" belirtmesi gibi *'dus'* ekiyle "zorlu/kötü/olumsuz yeri" belirtmiştir.[93] Ütopya kadar eskiye dayanan bir kavramsallaştırması olmamakla beraber distopyalarda ortaya konulan olumsuz tasavvurlara başka türlerin içinde de rastlanmaktadır. Mitolojilerde yer alan melankolik ruh halleri, felaketler ve trajik durumlar adı konmamış olmakla birlikte distopik öğeler taşırlar. Distopyanın kavram olarak ortaya çıkması 19. yüzyılda gerçekleşecektir. John Stuart Mill 1868 yılında parlamento konuşması sırasında distopya kavramını kullanarak kayıtlara geçmesini sağlamıştır.[94] Mill, aşağıda alıntılanan ifadelerini siyasi rakiplerini eleştirmek amacıyla kullanmıştır ve konuşmasında açıkladığı üzere distopya gerçekleşmesi halinde "kötü" olarak nitelendirilecek bir durumu ifade etmektedir.

[93] Tülay Akkoyun, *a. g. e.* ,s. 29.
[94] Gürdal Ürgel, "Distopya Hayal ile Gerçek Arasında", *Ütopyadan Distopyaya,* Derleyen Gürdal Ürgel, Aya Kitap, İstanbul, Ağustos 2018, s.12.

> *Onlara ütopyacı demek fazla bir iltifat olacaktır; onlara daha çok dis-topyacı ya da kako-topyacı demek gerekir. Genelde ütopyacı denilen şey, gerçekleşmesi için fazla olan şeydir; ama onların hoşlanır gördükleri şey gerçekleşmesi için fazla kötüdür.*[95]

Ütopyalar ideal toplum düzeninin olması durumunda eşit, özgür ve mutlu insanların yaşamlarının tasvir edildiği eserlerdir. Ütopyaların aksine distopyalar ise ideal toplum düzenine farklı bir açıdan bakarak ortaya çıkabilecek olumsuz durumların tasavvurlardır. Distopyalar bir bakıma öngörüde bulunurlar. Distopyalarda da ütopyalardakine benzer bir devlet düzeni tasavvur edilmiştir. İki tür arasındaki fark ise toplum düzeni ütopyalarda bireylerin gönüllülük esasına göre sağlanıyorken distopyalarda bu düzenin tahakküm yoluyla gerçekleştirilmesidir. Tahakkümün neticesinde kimliksiz bireylerin oluşturulduğu bir sistem ve toplum ortaya konur. Bu karamsar bakış açısına rağmen aynı zamanda distopyalar uyarı metinleri olarak da nitelendirilebilir. Distopyalar bireylerin, toplumun ve iktidarların sorumluluklarını yerine getirmemeleri halinde ortaya çıkacak durumların öngörüsüdürler. Bu açıdan ahlakçı bir bakış açısına sahiptirler.[96]

Distopyalara yönelik bir eleştiri olarak bugünün ahlaki değerleriyle geleceği yargıladıkları ifade edilebilir. Yazıldıkları dönemdeki toplum ile gelecekte ortaya çıkacak toplum arasındaki ortak yönlere vurgu yaparak eleştirel bir bakış açısı oluşturmaya çalışırlar. Bu eleştirel bakış açısının sistemi sorgulaması ve doğru olanın ne olduğu ya da olması gerekenin ne olduğu üzerine kurulan tasavvur distopyanın ütopyaya evrilmesine sebep olabilir. Farklı bir bakış açısıyla distopyalar hızlı bir şekilde gelişen teknolojinin olası olumsuz yan etkilerinin, siyasal yapılardaki tahakkümün, bireylerin kimliksizleştirilmesinin ve kontrol edilmesinin anlatıldığı ütopyalardır. Bu yan etkilerin baskıcı yönetimlerin veya diktatörlerin ortaya çıkmasına neden olacağı anlatılır. Distopyaların ortak özelliği toplumları gelecekte bekleyen tehlikeleri göstermek amacıyla kaleme alınmış olmasıdır.

---

[95] Gürdal Ürgel, *a.g.e.*, s.12.
[96] Sezer Sabriye İkiz, *Cehennem Haritaları,* Kriter Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 8-12.

Distopya, karşı ütopya olarak adlandırılsa da işleyişi ve yöntemi itibariyle ütopyaya bağlıdır. Ütopyadan doğarak yeniden ütopya üretmektedir. Ütopya bir gelecek tahayyülü değildir. Mevcut zaman dilimindeki krizden doğar ve alternatif bir toplum tasavvuru sunar. Distopya ise mevcut zaman dilimindeki gelişmelerden yola çıkarak gelecekte ortaya çıkacak olumsuz durumu göstermeye çalışır.[97] Hem ütopya hem de distopya toplumsal düzen tasavvurlarını yazıldıkları dönemin tarihsel, sosyo kültürel ve siyasal zemininde oluştururlar.

1.4.2. Distopik Toplumun Genel Özellikleri

Ütopyalar bir hakikat çerçevesinde tanımlanmış ideal toplum tasavvurlarıdır. İdealliğin de çerçevesini oluşturan hakikate bağlı üst anlatı/ideoloji ütopyayı kuşatır ve tüm toplumsal yaşamı şekillendirir. Okuyucunun hakikat anlayışı veya ideolojik bakışı ütopyada anlatılan toplumsal düzeni algılayış biçimini etkiler. Bir ütopyayı distopya algısıyla okumak olasıdır.[98] Her bireyin, toplumun ve kültürün iyi-kötü, güzel-çirkin algısında farklılıklar olması gibi ütopyayı algılayış biçiminde de farklılık olmaktadır. Ütopyanın ortaya koyduğu tek tipçi, standartlara dayalı ve determinist bir toplum tasavvuru mutluluğun gereği olarak kabul edilirken; farklı bir bakış açısıyla distopik toplum tasavvurunun ana unsurunu oluşturmaktadır.

Distopik toplum ile ütopik toplum tasavvurları arasında farklar bulunmakla birlikte kuralcı yapıları, bireysel farklılıkları yok sayan tutumları ve mutlak hakikat anlayışları örtüşmektedir. Distopyalarda ortaya konan toplum tasavvurunun en ayırt edici tarafı gözetim ve kontrol sistemlerinin yoğunluğu ve çeşitliliğidir. Ütopik toplumlarda gönüllü bir katılım ve otokontrol mekanizması hakimdir. Distopyalarda ise kişi devletin ajanları ve teknolojik bazı aygıtlar tarafından gözetim altında tutulur. Bir ortak özellik olarak toplum Panoptikon benzeri bir yapı ile kontrol edilir. Bu yapı ile vatandaşların kendileri de dahil herkesten şüphe etmesi sağlanır. Özel hayatın olmaması, rutin denetimler ve cezalandırmalar yadırganmaz. Tüm bu uygulamalar

[97] Tülay Akkoyun, *a.g.e.*, s.11-12.
[98] Krıshan Kumar, *a.g.e.*, s. 419.

"normal" olarak algılanır. Çünkü ev tüm ütopyadır. Ütopyada vatandaşlar tek bir evi ve ideali paylaşan bir aile olarak hareket ederler. Bu kolektif bir yapının da temelini oluşturan ana unsurdur. Ütopyada ideal toplumsal düzenin devamı için elzem görülen uygulamalar yadırganmaz. Söz konusu sistemin işleyişi için tüm vatandaşlar bir makine düzeninde çalışır. Bu işleyişte tüm vatandaşlar gönüllü oldukları halde aksamalar ile karşılaşıla bilinmektedir. Bunun önüne geçmek için toplum yararını gözetmek amacıyla herkesin benimsediği denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Benzer bir denetim mekanizması distopyalarda da bulunur. Ütopyalardan farklı olarak daha radikal, baskın ve etkin olan bu denetim anlayışı distopyalarda ön plana çıkar. Ütopya vatandaşlarının gönüllü olarak kabullendiği denetim mekanizmaları distopyalarda bir zorunluluktur. Hem toplumun güvenliği hem de ideal sistemin devamlılığı için bu unsurlar mecburi olarak kullanılır. İdeal düzende gönüllü olarak değil zorunlu olarak yaşamak durumunda olanlar için bu durum distopik bir duruma yol açar. Distopyalarda bu durumu tüm vatandaşlar için normalleştirme adına farklı yöntemler kullanır.

Normallik algısının oluşmasında propaganda ve teknoloji kullanılarak yapılan manipülasyonlar önemli bir görev üstlenmiştir. Bu sayede devlet/iktidar tüm bilgi akışını hatta *1984* gibi bazı distopyalarda kavramaları kontrol altına alarak düşünmeyi de kontrol altına almaya çalışır. Zihin kontrolü ya da toplumun kontrolü için bilim ve teknolojiden azami düzeyde yararlanılır. İlaçlar, televizyon, bilgisayar ve hipnoz yöntemleri bireyin, dolasıyla toplumun kontrol dışına çıkmasını engellemek için kullanılan başlıca araçlardır.

Bütün distopyalarda bir düşman güç ya da işgalci devlet tasavvuru mevcuttur. Bazen düşman bir ülke bazen de mevcut yönetime muhalif paramiliter bir grup tarafından toplumun ve devletin tehdit edilmesi söz konusudur. Bu tehdit algısı sayesinde iktidar tarafından yapılan tüm uygulamalar meşru bir hal almaktadır. Devletin denetim güçleri tüm gözetim ve denetim uygulamalarını toplumun güvenliği için gerçekleştirmektedir. Mutlak bir eşitlikten söz edilmekle birlikte yönetim kademesini oluşturan ayrı bir grup bulunur. Bu grubun üyeleri aynı zamanda bilge ve aydınlanmış birer ikon olarak yol göstericilik görevini de yerine getirirler. Hem

otoritenin simgesi hem de bilge yol göstericiler olan liderler toplumun kontrolünde önemli birer figür olarak ön planda yer alırlar.

Bilge liderler, ritüeller, standart bir yaşam tarzı ve toplumun motive olduğu bir ideal gibi birçok unsurun örtüştüğü ütopyalardaki ve distopyalardaki toplum tasavvuru ince bir çizgiyle ayrılmıştır. Refah ve güvenlik talebi karşılanmış bir makine düzeninde işleyen bireysel tercihten yoksun ama mutlu insanların bulunduğu ütopik toplum tasavvuru bir yanda, refah ve güvenliği sağlamak için bireysel tercihlerinden yoksun kalmış mutsuz insanların bulunduğu distopik toplum tasavvuru diğer yandadır. İki toplum tasavvuru da bir hakikat neticesinde oluşturulan göreceli bir tahakkümün ürünüdür.

1.4.3. Distopya örnekleri: Biz, Cesur Yeni Dünya, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört

Modern düşünce pozitif bilim ile aklın gücüne inanmış ve geleceğin ideal dünyasını bu iki öğe üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Doktor Frankenstein'ın var ettiği yaratık gibi iyi amaçlara hizmet edeceği varsayılan modern düşüncenin unsurları 20. yüzyılın sonunda amaçlarından saparak insanlık için felaketler üreten bir yapıya bürünmüştür. Dünya savaşları, soykırımlar ve atom bombasının kullanılmasıyla ortaya çıkan yıkım insanlığın ideal toplum tasavvurlarını da sekteye uğramıştır.[99] Ütopyaların modern ideal dünya tasavvurlarına karşın distopyalar postmodern düşünceye paralel olarak izafi bir bakışla yeni bir yorum getirmişlerdir. Postmodern eleştirilerle örtüşen endişeler distopik romanlarda kurgulanmıştır. İdeal gelecek arzusunun yol açabileceği sorunlar karşısında bir uyarıcı olma görevi de üstlenen distopyalar mevcut durumdan daha çok olumsuz gelecek tahayyülleridir. Söz konusu tahayyülü net biçimde göstermeleri sebebiyle bu bölümde sırasıyla *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ele alınacaktır.

Farklı görüşler olmakla birlikte More'un *Ütopya*'sının türünün ilk örneği olması gibi Yevgeni Zamyatin'in tarafından yazılan *Biz*'de kaleme alınan ilk distopyadır. 1920 yılında Rusya'da yazılmasına rağmen politik nedenlerden ötürü 1987 yılına kadar Rusya'da yayımlanamamıştır. Distopik romanda, milattan sonra 26. yüzyılda var olan ve matematiğin toplumun temeli olduğu bir tek dünya devleti anlatılmaktadır.[100] "Velinimet" tarafından yönetilen "Tek Devlet" duvarlarla çevrili ve teknolojik olarak gelişmiş bir uygarlıktır. Bu toplumda yaşayan bireylerin bir adı yoktur. Her bireye bir numara verilmiştir ve onu tanımlayan kimlik bu numaradır. Tek devlet, insanların yaşamının her anına hakimdir. Akılcı bir biçimde matematiksel hesaplamalar ile tüm vatandaşların hayatlarını günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak çizelgeye indirgemiştir. *Biz*'de modern dönemin unsurları olan determinizm ve

---

[99] Tülay Akkoyun, ütopya/distopya, 1. Baskı, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara Nisan 2016, s. 29-33.
[100] Arzu İbişi Temelli, *a. g. m.*, s. 133.

üniformizm tek devlette keskin bir şekilde ortaya konduğu görülmektedir. Tam bir uyum içinde ve tek bir amaca yönelik olan yaşamlarını Zamyatin romanda şu şekilde ifade etmiştir:

> *…Ama saat tableti hepimizi aslında büyük şirin çelikten yapılmış o altı tekerlekli kahramanına dönüştürür. Biz milyonlar her sabah altı tekerlek şaşmazlığıyla aynı saatte, aynı dakikada yekvücut uyanırız. Tek bir milyon olarak aynı saatte çalışmaya başlar, tek bir milyon olarak aynı saatte işi bitiririz. Milyonlarca eli olan tekbir bedende tabletin belirlediği aynı dakikada gezmeye çıkar, salona gider, Taylor egzersizleri yapar ve uyuruz…*[101]

Leviathan'ın orijinal kapağında yer alan Abraham Bosse'ın çizdiği resimde olduğu gibi *Biz*'de de insanlar birleşerek devleti oluşturmuşlardır. Fakat bu sefer sadece doğa durumundaki haklarından değil kimlik ve benliklerinden de feragat etmişlerdir. Bu feragatin sonucu olarak özgürlükleriyle birlikte benliklerini de yitirmişler ve "biz " olarak adlandırılan bir yapının parçası olmuşlardır.[102]. Tek devletin kurulması iki yüz yıl savaşlarıyla gerçekleşmiştir. "Toprak" ile "Kent" arasında yaşanan bu savaşlar sonucunda "Yeşil Duvar" olarak nitelenen sınırlar ile şehir çevrilerek güvenliğe alınmıştır. Toprak ile Kent'in muhtevaları Rousseau'nun doğa durumu ve medeni durum tasavvurları ile örtüşmektedir. Toprak: *doğal, bireysel insan özelliklerini ve eğilimlerini, doğayı doğaya bağlı ve doğayla etkileşim içinde bir insan yaşamını simgelemektedir.*[103]Bu açıklama Rousseau'nun doğa durumundaki insan tasavvurunu karşılar. Tek devleti oluşturan Kent ise: *insanın doğadan ve kendi özgün benliğinden koparıldığı keskin bir teknoloji ve bürokrasi denetimine alındığı ortamdır.*[104] Bu durum romandaki distopik yapının oluşmasındaki temel nedendir. Benzer bir doğa durumu ve distopya oluşumuna sebep olan şartlar daha sonraları kaleme alınan *Cesur Yeni Dünya*'da görülmektedir.

---

[101] Yevgeni Zamyatin, *Biz*, Çev. Fatma Arıkan, Serdar Arıkan, İthaki Yayınları, İstanbul 2019, s. 23.
[102] Arzu İbişi Temelli, *a.g.m.*, s. 133.
[103] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 31.
[104] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 31.

Shakespeare'in 21. yüzyılı anlattığı *Fırtına* isimli eserinin bir bölümünden ismini alan *Cesur Yeni Dünya* Huxley tarafından kaleme alınmıştır. Huxley ise 26. yüzyılda yaşayan bir medeniyeti anlattığı *Cesur Yeni Dünya*'da modern dönem eleştirisini ortaya koymuştur.[105] 1932 yılında ilk defa yayınlanan roman hem yayınlandığı döneme hem de gelecek yüzyıla yönelik bir eleştiri ve uyarı niteliği taşır. Huxley'in kurguladığı distopik toplum matematik ve teknoloji üzerine inşa edilmiştir. Gen mühendisliği ile toplumun ihtiyacı olan vatandaşlar üretilir. Toplum Alfa beta gama ve Omega gibi farklı sınıflardan oluşur. Bu durum modern bir kast sistemini çağrıştırmaktadır. Modernizmin determinist anlayışı ile ihtiyaçlar doğrultusunda insan üretimi yapılmaktadır. İnsanların birey olarak kendi geleceklerini belirleme durumunun söz konusu olmadığı bu seçim ve üretim işlemi distopik durumun temel öğelerinden biri olarak ifade edilebilir. Kurtyılmaz'a göre Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı birey devlet ilişkisini inşa ederken kast sistemini ön plana çıkartmasıdır.[106] Diğer distopya örneklerinde bulunan eşitlik ya da adalet adına yapılan bir uygulamadan söz edilmez. Ojenik öğeleri barındıran bir teknolojiye dayalı bir kast sistemi mevcuttur. Seçilim işleminin basamakları devlet düzeninin mükemmel şekilde devam etmesi için oluşturulacak bireylerin üretimine en uygun şekilde tasarlanmıştır. Fiziksel ve zihinsel yeterliliklerine göre bir sınıflama yapılır. Daha sonra fabrikada üretilerek koşullandırılma merkezlerinde büyütülür. İnsanlar devlet sisteminin devamını sağlamak için bilim ve teknoloji ile üretilen birer unsur ya da metadır.[107]

Eserde Ford marka arabaların sahibi olan Henry Ford tanrının yerine geçmiş bir kişilik olarak anlatılır. Bu üretimlerin gerçekleşmesi için fabrikalarda Pavlov'un koşullanmasında olduğu gibi insanların herhangi bir düşünce veya duygu ortaya koymaksızın otomatik olarak davranmalarını sağlayacak koşullanmalar yapılır.[108] Duygu durumları kontrol edilir. Mutsuzluk söz konusu değildir. Fakat mutsuz olan biri olursa Soma adı verilen zevk verici, uyuşturucu bir madde ile gerekirse zorla mutlu hissettirilir.[109] Bu durum mutluluk veren bir tahakküm anlayışının somut bir örneğini

[105]Hilmi Uçan, *Mutlu Faniler,* 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 134.
[106] Deniz Kurtyılmaz, *a.g.e.,* s. 59.
[107] Hilmi Uçan, *a.g.e.,* s.135-137.
[108] Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 33. Basım, Çev. İthaki Yayınları, İstanbul, 2019, s. 31-40.
[109] Aldous Huxley, *a.g.e.,* s. 34-43.

oluşturmaktadır. Bu mutluluk vererek kontrolün ve tahakküm anlayışı bir başak distopya örneği olan *1984*'te yerini sert bir denetim mekanizmasına bırakmıştır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört en yaygın distopya örneklerindendir. Bu eserde totaliter siyasal sistemin topluma uyguladığı tahakkümün neticesinde ortaya çıkabilecek olumsuz durumlar ortaya konmuştur. İktidarın denetim ve baskı araçları vasıtasıyla uyguladığı tahakküm neticesinde bireyin yaşadığı varoluş krizi ile toplumun algılarının kontrol edilmesinin ne gibi sonuçları olduğu ele alınmaktadır.

Sınırsız yetkilere sahip iktidarın insanın belleğini, duygularını, düşüncelerini söylem ve propaganda araçlarıyla kontrol altına alması sonucunda ortaya çıkan bir gözaltı toplumunun durumunu *Winston Smith*'in gözünden anlatır. Otorite teknolojinin de yardımıyla toplumu ideolojik bir tahakküm altına almıştır. İktidarın unsurlarının, insanın benliğini yok edecek ve belleğini dumura uğratacak kadar güçlü bir manipülasyona başvurduğu görülür. Ülke, parti ve *Büyük Birader* olarak nitelenen lider tarafından yönetilmektedir. Gerçekleşen bir devrimle iktidara gelen parti zamanla devrimi gerçekleştiren kadroları ortadan kaldırmıştır. Sadece hayatta olup olmadığı belirsiz olan *Goldstein* topluma hain olarak tanıtılmıştır ve muhaliflerin yakalanması için araç olarak kullanılmaktadır.[110]

Toplumun kontrolü için Panoptikonun farklı bir versiyonu olarak ifade edilebilecek bir yöntem kullanılır. Vatandaşlar evde, sokakta ve iş yerinde sürekli gözetim altında yaşamak zorundadırlar.[111] Bireylerin düşünceleri muhbirlik ve düşünce polisi ile kontrol altında tutulmaya çalışılır. Romanda Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya adı verilen üç büyük devlet devamlı savaş halindedir. Fakat savaşın hangi devletler arasında olduğu hiçbir zaman net değildir. İktidar tüm medya kurumlarına ve iletişim kanallarına hâkim olduğu için hem günlük haberleri yönlendirmekte hem de devlet büyük biraderin düşüncelerine göre eski haberleri değiştirmektedir. Büyük birader hangi ülke ile savaşıyoruz derse bütün haberler

[110] Deniz Kurtyılmaz, *a.g.e.,* s. 64-65.
[111] George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört,* Çev. Celal Üster, 66. Basım, Can Yayınları, İstanbul, Mayıs 2019, s. 17-21.

eskiden beri o devletle savaşıyorduk şeklinde çıkar. O ülkeyle müttefik olunduğuna dair çıkan tüm gazetelerin ve görsel materyallerin hepsi imha edilir, aynı tarihli olarak istenildiği şekliyle yeniden basılır. İktidar hem bugünü hem de tarihi kontrol etmektedir. Televizyon, gazete ve propaganda ile geçmişteki algı değiştirilir. Böylece yöneticilerin geçmiş politikalarla çelişiyormuş gibi görünmesi kesin bir biçimde engellenmiş olur. Bu değişimi fark eden kişiler düşünce polisi tarafından terörist olarak suçlanarak 101 no'lu odaya gönderilir.[112] Bu sayede farkındalığa sebep olacak ya da çelişkileri ortaya koyacak her türlü uyarıcı kaldırılır.

Örnekleri verilen distopyalar sadece olumsuz gelecek kurguları değil aynı zamanda yeni kavramsallaştırmaların yapıldığı eserlerdir. Orwell *1984* romanında distopik bir kurgunun yanında yeni bir sosyal kontrol kavramı da geliştirir. İktidarın toplumun üzerindeki kontrolünü sağlayabilmek için kullandığı "*çiftdüşün*" gibi[113] bir kavramsallaştırmaya gittiğini görebiliriz. Bu, birbiriyle zıt iki fikrin, tezin ya da görüşün aynı anda benimsenmesi, kabul edilmesidir. İktidar, söylem ve dil aracılığı ile bilginin kontrol edilmesini sağlar. Romanda sıkça kullanılan söylem örnekleri ile toplum gözetim ve kontrol altında tutulur. "*Büyük biraderin gözü üstünde*", "*Savaş barıştır, özgürlük köleliktir, cahillik güçtür*"[114] örneklerinde olduğu gibi dil ve söylem etkin bir biçimde kullanılır. Dilin ve söylemin tahakküm aracı olarak kullanılması distopik durumun ortaya çıkmasındaki ana unsurlardır. Bu ana unsurların oluşturduğu tahakkümün kaynağını hakikat anlayışı oluşturmaktadır. Distopyacı bir bakış açısıyla "hakikat" anlayışının dayatılması sonucunda ortaya çıkacak durum ortaya konulmuştur. Hakikatin dayatılmasıyla; olumsuz, kötü, istenmeyen yer olarak kurgulanan distopya bir nevi uyarıcı olma görevini üstlenmiştir.

Bu iki olmayan yer, hem etimolojik olarak aynı kökten gelirler hem de Kumar'ında işaret ettiği üzere birbirlerinden beslenirler. Kriz dönemi metinleri olmaları, ideal iyinin ya da en kötü senaryo tasavvuru olmaları gibi benzerlikler ve zıtlıklar taşıyan bu iki tür edebiyat eseri olmanın ötesinde özellikleri olan metinlerdir. Hem ütopyalar

[112] George Orwell, *a.g.e.*, s. 280-281.
[113] George Orwell, *a.g.e.*, s. 38.
[114] George Orwell, *a.g.e.*, s. 14-26.

hem de distopyalar yazıldıkları dönemin siyasal sosyal ve ekonomik şartlarından etkilenmişlerdir. Aynı zamanda kurgularıyla toplumun düşünsel dinamiklerini de etkilemişlerdir. Ütopya ve distopya örneklerindeki kurguların dönemlerin ihtiyaçları ve endişeleriyle örtüşmeleri bu durumun göstergesi olarak ifade edile bilir. Ütopyaların modern düşünce sisteminin yaygınlaşmasına paralel olarak yükselişe geçmesi; distopyaların modern dönem eleştirileriyle ortaya çıkmaları bu ilişkiler bütünü ile örtüşmektedir.

2. BÖLÜM: MODERN PARADİGMA VE ÜTOPYALAR

Haçlı seferleri, Doğu Roma imparatorluğunun yıkılması ve coğrafi keşifler gibi gelişmeler hem siyasal hem de toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Bu gelişmeler içinde haçlı seferleriyle başlayan farklı kültürlerle etkileşim coğrafi keşiflerle yeni bir boyuta taşınmıştır. Özellikle Kilisenin dünya tasavvurunun sorgulanması açısından coğrafi keşifler önemli bir yere sahiptir. Rönesans ve ardından gerçekleşen reform ile teokratik öğretilerin güvenilirlikleri de azalmaya başlamıştır. Modern düşüncenin toplum nezdinde yaygınlık kazanmasına yardımcı olan coğrafi keşifler ütopyacı düşünceyi de olumlu etkilemiştir. Hem ütopyaların hem de modern düşüncenin etkileri 16. yüzyıldan itibaren toplumsal alanda görülmeye başlamıştır. Her ikisi de 17. yüzyılda İngiltere'de Bacon ve Fransa'da Descartes'la etkinliğini devam ettirmiştir. Bu düşünce sistemleri Aydınlanma düşüncesi ile 18. ve 19. yüzyılda özellikle Avrupa kıtasında yeni bir paradigma oluşturmuştur. Sanat, felsefe, edebiyat, teknoloji, toplum bilimleri, siyaset, ahlak ve etik gibi alanların düşünsel ve pratik temellerini etkilemiştir.[115]

Günümüz toplumlarının yaşam tarzlarında, devletlerin bürokrasi yapılanmalarında ve bilimsel gelişmelerde modern düşünce yapısı görülmeye devam etmektedir. Modern öncesi dönemde bu kurumlar teolojik bir öğreti çerçevesinde konumlanmaktadır. Sadece devlet yapılanmasına değil bireyin gündelik yaşamına da teolojik düşünce hakimdir. Bu durum yukarıda belirtilen modernizmin düşünce sisteminin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Kilisenin öğretileri doğrultusunda şekillenmiş, Avrupa toplumlarının mevcut durumlarını, siyasal ve sosyal yaşamı sorgulamasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreç insanı dünyada acı dolu imtihanlardan geçip ahirette mutlu olma düşüncesi yerine içinde yaşadığı dünyada mutlu olmanın yollarını aramaya yönlendirmiştir.[116] Söz konusu arayışla paralel bir gelişme olarak ütopyalar da yaygınlaşmaya başlamıştır. Ütopyaların toplumlara eşitlik ve mutluluk kavramları temelinde alternatif ideal bir yaşam tasvir etmeleri, modern dönemin toplum tasavvuruyla ilişki kurulmasını kolaylaştırmıştır.

---

[115] Frıtjof Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası,* Çev. Mustafa Armağan, 4. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2018, s. 119-120.
[116] Thomas More, *a.g.e.*, s. 10-11.

Modern düşünce sayesinde tanrının buyruklarına uyularak elde edilebilecek mutluluğun artık seküler akılla inşa edilebileceği düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Mevcut sorunlardan sıyrılmış, sosyal ve siyasal krizlerin olmadığı alternatif bir yaşam arzusunun dile getirildiği ütopyalar mutluluk arayışının ve ideallik anlayışının sonucu olarak bu dönemde gelişme göstermiştir. Bu bağlamda ideallik ve mutluluk tasavvurlarının teorik düşünce altyapısının oluşmasında modern felsefe önemli bir etkiye sahiptir.

Modern Dönem ve modernizm kavramları ile ilgili farklı tanımlamalar bulunsa da etimolojinin bu iki kavramın netleşmesinde temel teşkil ettiği ifade edilebilir. Modern kavramının etimolojik açıklamasına baktığımızda Sara Çelik'den iktibasla şu tespitler yapılabilir: "*Latince bir kelime olup 'Modus' teriminden gelmektedir. 'Modus' tarz kip anlamına gelir. Bu terimden üretilen 'Modo', içinde bulunulan zaman ya da son zamanlar anlamına gelmektedir.*"[117] Modern ve modernizm kavramları birbirinin yerine kullanılıyor olsa da *"modern terimi son tarzlar, yöntemler ile yapmak anlamına gelirken…"*[118]modernizm, *"modern uygulamalar"*[119]anlamına gelmektedir. Moda, modern ve modernizm kavramları arasında sadece etimolojik değil aynı zamanda modernizmin teorisi açısından da ilişki bulunmaktadır. Moda ile modern arasındaki en belirgin ortak payda sürekli değişim ve yenileşmedir. Sürekli değişim ve yenileşme ideal olana ulaşma çabası olarak değerlendirilebilir. Bakış açısına göre değişmekle birlikte modern ütopyalarda kurgulanan toplumlar bu değişim idealinin bir ürünüdür. Modern dönemin determinist, üniformist ve akılcılık gibi değerlerinin ütopyalarda öne çıkartılması ütopya ve modernizm arasında bir paralellik oluşturmaktadır. Ütopyalarda kurgulanan toplumların ifade edilmemiş olmakla birlikte laik bir yönetim anlayışı ve seküler kurallar çerçevesinde oluşturulmuş sistemleri modern toplum emareleridir.

[117] Sara Çelik, *Modern Felsefe-1,*Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir Haziran 2012, s. 3-4.
[118] Sara Çelik, *a.g.e.,* s.4.
[119] Sara Çelik, *a.g.e.,* s.4.

Kumar, Rönesans döneminin bir ürünü olarak kabul ettiği ütopyaları "modern paradigma ile ortaya çıkan bir icat"[120] olarak nitelendirir. Batı inanç ve düşünce sistemi dışında kalan tüm metinleri düşler ve fanteziler olarak değerlendirir.[121] Kumar'a göre Rönesans'la çizgileri belli olmaya başlayan ütopya Modern dönemle birlikte yeni bir felsefi zemine oturmuştur.[122] Moylan ve Kumarın görüşlerine katılan Jameson da More'un *Ütopya* eserini türünün ilk örneği olarak kabul eder. Ayrıca *Ütopya*'da modern dönemin birçok emarelerinin bulunduğunu ifade eder.[123] Hümanizm, akılcılık, üniformizm ve determinizm ütopyalarda modern düşüncenin belirgin olarak görüldüğü öğelerdir. Tanrının hâkimiyeti ve otoritesi yerine insanın merkeze geçmeye başladığı bir dönemde ütopyalar ortaya çıkmaya başlamışlardır. Machiavelli'nin *Hükümdar* eserinde olduğu gibi birçok eserde insanın merkeze alınmaya başlaması hümanizmin daha sonraları ütopyalarda da yer bulmasını kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak Kumar'a göre ütopyalar, Rönesans düşüncesi üzerinde etkili olan Helenistik akılcılık ve Protestan reformculukla sekülerleşmeyi, laikleşmeyi ve modernizm düşüncesini aynı potada buluşturan yapıtlardır.[124] Bu özellikleriyle modernizmin birçok öğesini yansıtmışlardır.

2.1. Modern Paradigmanın Temel İlkeleri

Modern dönemin başlama emareleri 16. yüzyılda görülmekle birlikte insan yaşamının bütün unsurlarında kendini hissettirmesi 18. ve 19. yüzyılı bulmuştur. "*Marx, Weber ve öbürleri tarafından teorileştirildiği haliyle modernlik 'Orta çağlar'ı ya da feodalizmi izleyen çağa gönderme yapan tarihsel bir dönemselleştirme terimidir.*"[125] Modernizmin ne olduğunu Anthony Giddens "*On yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerini ifade eder*"[126]şeklinde tanımlar. 17. yüzyıldan

[120] Krıshan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s.46.
[121] Krıshan Kumar, *a.g.e.*,s. 39.
[122] Krıshan Kumar, *a.g.e.*,s. 15-16.
[123] Fredric Jameson, *a. g .e.* ,s. 20-25.
[124] Deniz Kurtyılmaz, *a.g.e.*,s. 69-75.
[125] Steven Best; Douglas Kellner, *Postmodern Teori,* Çev.Mehmet Küçük 3. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 17.
[126] Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları,* Çev. Ersin Kuşdil, 8. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 9.

itibaren modern düşünce seküler aklı ve pozitif bilimi hakikat olarak göstererek öne çıkartmıştır. Orta çağda skolastik düşüncenin uygulayıcısı olan din adamları mevcut siyasi durum ve toplum üzerinde otorite kurmuşlardır. Modernizm kurulan bu otoriteye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Hümanizm akımının ve aydınlanma düşüncesinin temelleri üzerine inşa edilen modernizme Akıl Çağı da denir. Modernizmin aydınlanmadaki temelini Ahmet Çiğdem şöyle dile getirmektedir:

> *Bu hareketin amacı, insanları, esasta "kötü", bu nitelikle "köleleştirici" olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin temsil ettiğine inanılan "eski düzenden "den kurtararak, yine esasta "iyi" ve "özgürleştirici" olduğu çekincesiz kabul edilen "aklın düzeni "ne sokmaktır. Aydınlanmanın entelektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için apriori olarak iyi addedilen bütün öğeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal proje akla ve akılla ya da akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır. Bu nedenle aydınlanma aynı zamanda akıl çağı olarak da adlandırılmaktadır.*[127]

Alıntıda ifade edildiği üzere "akıl çağı" tüm zamanı ve mekânı kapsayan bir yetkinliği işaret etmektedir. Sadece ekonomik ya da siyasal alanın değil aynı zamanda toplumsal kuralların da aklın esaslarına uygun bir biçimde şekillendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Modern düşünce, seküler akıl ve pozitif bilim sayesinde insanın karşılaşılan tüm sorunlara çözüm üretebileceğini iddia eder. Bu iddia aynı zamanda modernizmin hakikat anlayışının da ana eksenini oluşturan iki unsuru, akıl ve pozitif bilimi işaret etmektedir. Descartes'ın mirası olarak değerlendirebilecek modernizmin önemli savlarından biri "*Bir gerçeklik vardır. İnsan olarak bu gerçekliğe aklımı ve bilimsel bilgiyi kullanarak ulaşabilirim*" dir.[128] İnsanın her türlü bilgiyi öğrenebileceği ve doğaya hâkim olacağı düşüncesinin de yolu açılmıştır. Descartes'ın görüşleri ve fizikteki gelişmeler yeni bir düşünce sisteminin oluşmasında etkili

[127] Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi,* 3. Basım, Dedalus Yayınları, İstanbul 2018, s. 15.
[128] Frıtjof Capra, *a.g.e.,* s. 115-143.

olmuştur. Özellikle Rönesans ile başlayan süreçte, nedensel açıklama modeli ile mekanik ve determinist dünya anlayışı öne çıkmıştır.

Modern öncesi dönemde, Skolastik düşünce sistemi Tanrı'yı ve Kiliseyi merkeze alarak oluşturulmuş ve her türlü doğa olayını teolojik kaideler çerçevesinde açıklamıştır. Orta Çağ'da kilisenin dünya görüşünün uzun süre sarsılmadan varlığını sürdürmesinde Thomas Aquinas'ın Aristoteles'in doğa sistemini Hristiyan teolojisi ile birleştirmesi etkili olmuştur.[129] Rönesans Dönemi'nde teoloji merkezli açıklamadan uzaklaşılmış fakat doğa bir organizma olarak tasavvur edilerek açıklanma yoluna gidilmiştir. Modern düşünceden uzak bir şekilde, hiçbir zaman insani bir güçle değiştirilemeyecek, kullanmamıza ve yararlanmamıza sınırlı olarak izin veren bir doğa tasavvuru vardır. Bu yüzden insan doğanın kurallarını ve ritmini gözeterek yaşamını idame ettirmek mecburiyetindedir.[130]

Döneminin animist doğa tasavvuruna örnek olarak Campanella'nın *Doğa Tarihi*'ndeki açıklaması verilebilir: "*Mevsimler, bütün canlılar gibi, doğanın da sahip olduğu yaşama ritminin göstergeleridir. Hatta yeryüzünün üzerindeki engebeler, onun düşündüğünün kanıtıdır.*"[131]İnsan organizmacı doğa tasarımıyla insani birtakım unsurları doğaya yüklerken doğadaki birtakım özellikleri de kendi mizacına atfetmiştir. Bu sayede doğa ile arasında bir şekilde bağ oluşturmuştur. Modern öncesi dönemde insan kendini doğadan ayrı görmemiş, onun bir parçası olduğunu düşünmüştür. Modern dönemle doğa ile insanın yazgılarının birlikte olduğu algısının yıkıldığı, insanın doğaya tabi olması gerekmediği, isterse doğayı kontrol altına alıp onu şekillendirebileceğinden emin olduğu bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Teolojik ön kabullerin yerine araştırma, sorgulama, deney ve gözlemin verilerini göz önüne alan Copernicus, Galileo ve Newton gibi bilim insanlarının çalışmalarıyla evren anlayışında değişmeler yaşanmıştır. Evren tasavvurundaki en büyük değişim, evrenin merkezinin dünya olduğu anlayışının çürütülmesiyle yerini Güneş merkezli bir evren

[129] Osman Faruk Akyol, *Ortaçağ Felsefesi-1*, 3. Baskı, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir2012, s.70-73.
[130] Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, 8. Baskı, İstanbul, Şubat 2019, s. 16-17.
[131] Tülin Bumin, *a.g.e.*, s.17.

anlayışının almasıdır. Bu gelişmeler ile paralel olarak organik, canlı bir doğa düşüncesinin yerini makine düzeninde işleyen mekanik bir doğa düşüncesi almıştır.[132] Sonuç olarak 17. yüzyıldaki gelişmeler neticesinde doğa tasarımındaki değişim, doğanın hâkim güç olan konumuna son vererek doğayı insanın hizmetine sunmuştur. Canlı, düşünen, nefes alan ve değişim kudretinin kendinde olduğu bir konumdan mekanik işleyişe sahip bir araç haline dönüşmüştür.[133] Bu mekanik yapı özne tarafından çözümlenmeli ve tüm öğeleri açığa çıkarılarak kontrol altına alınmalıydı. Bu durumu gerçekleştirecek olan modern düşünceyle yeni bir konuma gelen öznedir. Modern düşünce için özne sadece evrenin ve doğanın çözümlenip şekillendirilmesinden sorumlu değildir. Aynı zamanda modern değerler çerçevesinde bir toplum kurgusunu da yapar. Bu açıdan toplumun ve sosyal hayatın modern düşünce doğrultusunda şekillenmeye başlamasında özne önemli bir yere sahiptir. Modern dönemle birlikte özne değişmiş, edilgenlikten etken bir yapıya bürünmüştür. Bu etken olma haliyle özne kurgulayan olmanın yanı sıra kurguyu hayata geçirme gücüne muktedir hale gelmiştir. Tanrının şekillendirdiği bir evren tasavvuru, yerini öznenin akıl ve bilim ile şekillendirebileceği bir evren tasavvuruna bırakmıştır. Öznenin kurguladığı sosyal hayatın, ekonomik ve siyasal sistemin bir yansıması olarak ütopyalar karşımıza çıkar. Bu yönüyle modern dönemde ütopyalar yaygınlaşmışlardır. Düşünen, tasarlayan ve bunları hayata geçirme gücü olan özne Descartes'ın görüşleriyle birlikte doğayı ve evreni yeniden tasavvur etmeye başlamıştır.

Descartes, doğayı canlı bir organizma olarak görmemiş ve makine olarak tanımlamıştır. Doğanın makine olarak algılanması bir makinenin kullanımı hakkında bilgi sahibi olunduğunda makinenin kontrol edilebileceği düşüncesini doğurmuştur. Bu anlayışın doğaya hâkim olunarak kontrol edilebileceği ve kullanılabileceği düşüncesini güçlendirdiği söylenebilir. Descartes'ın Kartezyen düşünce sistemi doğa ve evren anlayışının yanı sıra kültürel öncüllerin ve düşünsel kalıpların kırılmasında da etkili olmuştur. Bir makine olduğu düşünülen doğanın çalışma prensipleri biliniyorsa nasıl çalışacağı da bilinebilir. Bu durumun kontrol edilebilir bir evren

[132] Frıtjof Capra, *a. g. e.,* s. 64-77.
[133] Tülin Bumin, *a. g. e.,* s. 19.

düşüncesinin oluşmasının önünü açtığı düşünülmektedir.[134] Modern düşüncenin ürünü olan dünya makinesi anlayışı ile nedensel determinist anlayışın birbirini destekleyen bir bütünlük oluşturduğu söylenebilir. Matematikte olduğu gibi evrende de kesin sonuçlara ulaşılabileceği düşüncesinin güçlenmiş olduğunu belirtebiliriz. Descartes, Newton, Copernicus gibi düşünür ve bilim insanlarının bilimsel bilginin şaşmazlığına olan güvenleri modern düşünceyi oluşturan tüm yargılarına dayanak olmuştur. Capra Descartes'ın Kartezyen düşüncesi ve Dünya Makinesi karşısında insanın durumuyla ilgili şu tespiti yapmıştır:

> *Doğanın bu sekülarizasyonunun ruh ve madde arasındaki Kartezyen ayrımdı. Bu ayrımın sonucu olarak, dünya gözlemci olan insanı asla hesaba katmaksızın nesnellikle tanımlanabilen mekanik bir sistem olarak görüldü ve doğanın bu çeşit nedensel bir tasviri, bütün bilimin ideali oldu.*[135]

Yukarıdaki alıntıda ifade edildiği gibi ruh-madde ayrımından sonra insanın nesnel ve mekanik bir şekilde ele alınması sorunlara sebep olmuştur. Modernizmin temel argümanlarının işlevsellikleri zamanla amaç haline getirilmiştir. Tüm bu fikirlerin, teorilerin ve gelişmelerin neticesinde modern dönemin teorik düşünce zemini oluşmuştur. Epistemoloji anlayışındaki değişim ile artık teolojik temelli bir yapılandırma ve sorgulama son bulmuştur. Modern epistemoloji anlayışıyla teolojik öğretilerin yerini pozitif bilimin verileri almış; doğruluk, yanlışlık gibi çıkarımlar bu zeminde yapılmıştır. Aklı ile insanı merkeze alan bir yapılandırma ve sorgulama süreci başlamıştır. Özne edilgenlikten çıkıp etken bir role bürünmüş, seküler akıl ve pozitif bilim bir hakikat zemini oluşturmuştur.

Modern düşüncede kurucu özelliği ile özne merkezi bir konuma sahiptir. Modern öncesi dönemdeki edilgen yapısı modern dönem ile etken bir yapıya dönüşmüştür. Çevresel koşullardan etkilenerek şekillenen değil çevresini değiştiren, dönüştüren muktedir bir vasfa sahiptir. Bu özellikleri ile özne hakikati vaaz eden ve

---

[134] Frıtjof Capra, *a.g.e.*,s. 65-66.
[135] Frıtjof Capra, *a.g.e.*, s.77.

uygulayan konumundadır. Modern düşüncenin bütünleştirici özelliği öznenin yapısında da etkili olmuştur. Özne birleştirici bir unsurdur. Burada öznenin birleştirici unsur olması aynı zamanda tektipleştirici bir özelliğe bürünmesine de sebep olmuştur. Bu durumun özne üzerinden toplumsal farklılıkların silikleştirmesine ya da yok saymasına neden olduğu söylenebilir. Modernizmin özne, hakikat ve bunlara bağlı oluşan üst anlatı tanımlamaları radikal bir seküler akıl temeline dayanmaktadır. Özne tasarlayan, üreten ve yaratan olarak modern öncesi dönemdeki tanrının konumuna sahip olmuştur. Modern dönemle gerçekleşen bu değişim öznenin tasavvur ettiği dünyayı hayata geçirme çabasının bir ürünü olarak da ütopyaları ortaya çıkarmıştır. Öznenin modern dönemdeki konumuyla ütopya ilişkisini Çörekçioğlu şu şekilde açıklamıştır;

> *Ütopya aynı zamanda modern öznenin kurucu ve eleştirel güçleriyle ilintili bir fenomen olduğu içini edebi ütopyalarda modern öznenin diğer öznelerle, eleştirel aklın araçsal akılla, yaratıcı hayal gücünün ideolojiyle takip edebileceğimiz gibi, moderniteyle modernleşme süreçleri arasındaki geriliminde izini sürebiliriz*.[136]

Alıntıda da belirtildiği üzere modern öznenin kurucu özelliği doğayı etkisi altına alarak kontrol etmekle sınırlı değildir. Toplumu da modern değerler çerçevesinde en ideal hale getirmek amacıyla gerekirse tahakkümle şekillendiren bir özne düşüncesidir. Bu düşünce Hümanizm düşüncesinin farklı bir tezahürü olarak sömürgecilik ya da üstün bir beyaz adam hukuku ile kendini gösterecektir.

2.2. Modern Paradigmaların Ütopyalara Etkisi

Ütopyaların modern dönemin teorik ve pratik uygulamaları için bir çeşit öngörü metinleri olduğunu kabul edebiliriz. Ütopyaların bir kanadı gerçekliği imkânsız gibi gözüken toplumsal tasarım ve uygulamalarken diğer kanadı daha sonra modernizmin argümanları olarak karşımıza çıkan rasyonel unsurlardır. Bu açıdan

[136] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s.10.

modern ütopyaların hayaller ile gerçekler arasında denge kurmaya çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda ütopyaların tasavvurlarını güncel ve pratik uygulamaya dönük değil, geleceğe dönük ve teorik bir bakış açısıyla ele almamız doğru olur. Şimdiki anda getireceği faydadan ziyade gelecekteki öngörüsü üzerine odaklanmayı gerektirir. Bunu gerçekleştirebilmek için teorik düşünce zemininde zamanın ve mekânın sınırları aşılarak ütopyalar incelenmelidir. Her şeye rağmen ütopya da insan zihni ile sınırlıdır. Sınırlılıklarının temelinde tarih, kültür, yaşanılan coğrafya, dini inanış ve geleneklerden kaynaklanan sorunlar vardır. Geleneksel düşünce ve Aydınlanma düşüncesinden etkilenen ütopya, panoramik olarak değişen düşünsel farklılıkları da ortaya koyar. Bu farklılıklar ütopyaların da ayrıştığı bir noktadır. Bu farklılıklarla ideal toplum, ideal insan, ideal düşünce çeşitlenmiş olur. Bu çeşitlilik modernizm ile ütopyaların çeliştiği bir durum olarak karşımıza çıkar. Her toplumun idealinin farklı olması ile modernizmin üniformist yapısı çelişmektedir. Postmodernizmin modernizme getirdiği üst anlatı eleştirisi bağlamında baktığımızda birbirinden farklı ideal toplum veya ideal insanlık tasavvuru olabilmektedir. Modernizmin değişkenliğe açık, evrensel ve ilerlemeci mükemmellik anlayışı ile ütopyalardaki izole bir mekânda iletişime kapalı bir durağan mükemmellik anlayışı temel ayrışma noktalarındandır.[137] Ütopyalarda modernizmin mükemmellik anlayışının temsilleri olarak altın çağ ve ideal kent tasvirlerini görmekteyiz.

Hıristiyan teolojisinin ütopyaya katkısı altın çağ ve ideal toplum anlayışlarıdır. Peygamberler, havariler, ermişler ve onları takip eden topluluklar düşüncesinin, ütopyalar için bir esin kaynağı olduğu söylenebilir. İdeal toplum tasavvurunun zemini ise kentlerdir. Ütopyaların ilk örneklerinden olan *Devlet* ve *Medinet'ül Fazıla* şehirler üzerinden inşa edilmiş toplumların anlatıldığı eserlerdir. Platon, *Devlet* eserini antik şehirler üzerinden oluşturmuştur. Antik şehirleri sanat eseri olarak değerlendirme eğiliminde olan Kumar, şehirlerin işlevlerini şu şekilde tanımlamıştır:

[137] Krishan Kumar, *a.g.e.*, s. 9-13.

> *Genellikle bir tanrıya adanmış ve onun evi olarak düşünülmüştür. Tanrısal olarak görevlendirilmiş bir kral tarafından yönetilirdi. Kentin işlevi günlük maddi hayatın yeniden üretiminden ziyade insanı evrene bağlayan manevi hayatın geliştirilmesi ve düzenlenmesiydi.*[138]

Hümanizm, insanı tanrının yerine belirleyici bir otorite olarak koymuştur. Aydınlanma düşüncesi, doğa ve evren tasavvuruyla birlikte öznenin konumunda da değişikliklere yol açmıştır. Hümanizmin ve Aydınlanmanın insanı merkeze alan anlayışı, modern dönemde kurucu öznenin belirleyici odak noktası olmasını sağlamıştır. İnsanın bu yeni konumu, kendisini evrenin ve doğanın tek otoritesi olarak tanımlamasına sebep olmuştur. Artık öznenin düşünce ve tahayyülleri sınırları içerisinde evreni kurgulayabilmiştir.

> *Daha açık bir şekilde ifade edersek, ütopya aynı zamanda modern öznenin kurucu ve eleştirel güçleriyle ilintili bir fenomen olduğu için, edebi ütopyalarda modern öznenin diğer öznelerle, eleştirel aklın araçsal akılla, yaratıcı hayal gücünün ideolojiyle ilişkisini takip edebileceğimiz gibi moderniteyle modernleşme süreçleri arasındaki geriliminde izini sürebiliriz.*[139]

Bu durumun sanatta, özellikle resimde kendini gösterdiği söylenebilir. Resim sanatında bakış açısındaki değişim edebi eserlerde ütopyalarda görülmektedir.[140] Ütopya, modernizm ile kurucu öznenin seküler aklı kullanarak kurduğu dünyevi cennette ideal bir yaşama arzusunu ifade eder. Fakat bu cennet tahayyülü normatif ve determinist bir yapıya sahiptir. Belirtilen durumun tektipleştirici, farklılıklara karşı çıkan ve kendi hakikatini gerçekleştirmek için tahakküm uygulamayı meşru gören bir yapıya dönüşme riski bulunmaktadır. Bu açıdan modernizm ile paralel ilerleyen ütopyanın bir distopyaya dönüşmeye başladığı kanaati güçlenmektedir. Modernizmin

---

[138] Krishan Kumar, *a.g.e.,* s. 25.
[139] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s.10.
[140] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 8-11.

unsurlarından biri olan ulus devletlerin etnik, siyasi, dini farklılıklara karşı çıkmaları ve toplumu tam bir gözetim altında tutmaya çalışmaları postmodernizmin eleştirilerine maruz kalmalarına sebep olmuştur. Bu açıdan ütopyalar ideal bir dünya tasavvuru oluştururken aynı zamanda mevcut duruma da bir eleştiri yapmış olurlar. Ütopyaların modernizm için konumunu, işlevini ve önemini Jameson'ın şu ifadeleriyle açıklayabiliriz:

> *Ütopyalar Batı modernliğinin yan ürünü gibi görünürler, hatta bu modernliğin de her evresinde ortaya çıkmazlar. Ütopyaların yazılmasının mümkün olduğu özgül durumlar ve koşullar -bu özgül uğraşıyı ya da yeteneği tam da uygulanması için uygun malzemeler sundukları anda cesaretlendiren koşullar- hakkında bir fikir sahibi olmamız gerekiyor. Ütopya uğraşısı gerçekten de modem zamanlardaki mucitlikle bir yakınlığa sahiptir ve çözülmesi gereken bir sorunun tanımlanması ile bir dizi çözümün önerilmesini ve test edilmesini sağlayan yaratıcı dehanın zorunlu bir birleşimini ifade etmektedir.*[141]

Kaleme alınan eserlerin bulundukları çağın siyasal, sosyal ve ekonomik etkilerinden bağımsız oldukları düşünülemez. Metinde anlatılan ütopya ve modernizm ilişkisinin temelinde de bu argüman yer alır. Ütopyanın tahayyülleri ile modernizmin prensipleri arasındaki ayrımlar ve örtüşmeler bu zeminde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Tarihsel, siyasal ve sosyal bir sonuç olarak ortaya çıkan modernizm, toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmiştir. Fakat modernizmden daha eski bir tarihe sahip olan ütopyalar nasıl bir devlet, nasıl bir toplum sorularını sormuş ve cevaplamışlardır. Modern düşüncenin gerçekleştirdiği fakat ütopyanın gerçekleştiremediği husus, modern düşüncenin ortaya koyduğu toplum tasarımını kurmuş olmasıdır. Modernizmde gerçekleşebilen sistemleştirmenin temelinde Aydınlanma düşüncesi ve seküler akıl bulunmaktadır.

---

[141] Fredric Jameson, *Ütopya Denen Arzu,* Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Eleştiri, İstanbul 2009, s. 29.

Modernizmle değişen paradigma bağlamında epistemoloji ve özne, modern toplum inşasının temelini oluştururlar. Modernizmle birlikte şehir temelli ütopyalar, yerini modern şehirlere bırakmıştır. Hem modernizm hem de ütopya üzerine düşünmek şehirler üzerine düşünmek olarak ifade edilebilir. "Şehir" kavramı hem ütopyaların hem de modernizmin merkezinde yer alır. Ütopya ve modernizm şehirler üzerinden varlıklarını gösteren düşünceler ortaya koymuşlardır. Ütopyanın bilginin merkezi olan, düzenli, tarımsal ve atölye tipi üretimin olduğu şehirleri ile modernizmin büyük, sosyal yaşamın geliştiği, üretimin sanayi vasıtasıyla yapıldığı müreffeh şehirleri arasında, çağa göre değişmekle birlikte düşünsel benzerliklerin olduğu görülebilir. Bu durum modern dönemin ürünü olan ulus devlet ile insanların daha iyi bir yaşamı hayal ettikleri ütopik şehir devletleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Modernizm sistematik yapısıyla, ütopyadan farklı olarak, tasavvur ettiği şehirleri inşa etmiştir. Çünkü artık şehirler tanrılara adanmış ne birer mekân ne de tanrının bir lütfudur. Artık şehirler insan aklının tasarımına ve modernizmin ilkelerine göre kurgulanıp kurulmaktadır. Modernizmin kurucu öznesinin ürünleri olarak karşımıza çıkan şehirlerde özne tarafından kendine has özellikleri olan bir ulus devlet tasavvuru yapılır. Bu ulus devlet tasavvuru postmodernizmin modernizme, distopyanın ütopyaya yönelttiği bir eleştiri olarak ortaya çıkar. Çağdaş ütopyalarda, modernizm bir üst anlatı olarak kendini gösterir. Bu zaviyeden yapılacak bir ütopya okuması, ütopya-modernizm ilişkisini postmodernizm bağlamında eleştirel bir şekilde ele almamızı sağlar. Üst anlatıların belirleyiciliği ve her şeyi tanımlayan, şekillendiren yapıları hem modernizmde hem de ütopyalarda görülmektedir. Buna karşın postmodernizmde ve distopyada belirsizlik hâkimdir. Ortaya çıkan genel durumu modernizmden ütopyaya, distopyadan postmodernizme geçişin argümanı olarak nitelendirebiliriz.

2.3. Ütopyaların Modern Devlet Üzerindeki Etkileri

Her üst anlatı hakikatini mutlak doğru olarak benimser. Bu hakikatin vazettiği ilkeleri hayata geçirmek ve tüm toplumu doğru çizgide birleştirmeyi amaçlar. Platon'un *Devlet*'inden Hobbes'un *Leviathan*'ına kadar birçok devlet tahayyülü bir hakikati gerçekleştirmeye ve ideal olmaya çalışan bir devlet düzeni tasavvur eder. Machiavelli, Hobbes ve Rousseau ideal bir devlet nasıl olmalı sorusuna kendi

dönemlerinde yaşanan gelişmeler ışığında cevap aramışlardır. Yukarıda isimleri zikredilen üç düşünüründe ortaya koydukları eserler yaşadıkları dönem için gerçekleştirilmesi mümkün gözükmeyen devlet düzenlerinin tasavvurlarıydılar. Bu tasavvurlar daha sonraki süreçte modern devlet yapısının oluşmasında önemli rol oynayan kaynaklar arasında yer almıştır.

Yazıldıkları dönem için ütopya sayılabilecek bu eserler otorite, meşruluk ve sözleşme temelli devlet gibi kavramları öne çıkartmışlardır. Daha sonra yazılan birçok eserde kaynaklık etmiş olan bu düşünceler modern devlet felsefesinin oluşmasında da önem arz etmektedir.

2.3.1. Ütopyalarda Otorite ve Meşruiyetin Temeli Olarak Hakikat

Rönesans Dönemi'nde ve Modern Dönem'de devletin ne olduğu, işlevi, meşruluğu ve gücünün kaynağının seküler bir bakış açısıyla tekrar ele alındığı bir süreç başlamıştır. Rönesans Dönemi'nde yeni siyaset ve yönetim teorileri ile öne çıkan düşünürler Modern Dönem'de vatandaşlık, bireysel haklar ve devletin meşruluğu gibi birçok kavramın irdelenmesini, yeniden tanımlanmasını sağlamışlardır. Niccolo Machiavelli Siyaset Felsefesi'nin önemli isimlerindendir. Ahmet Cevizci, Machiavelli için, "*Bilimsel bir bakış açısının geliştiği ve giderek yerleştiği bir çağda, politika bilimini hemen tamamen bireyden ve bireyin çıkarları peşinde koşan bir varlık olmasından hareketle kuran tipik bir Rönesans filozofudur*"[142]şeklinde bir tanımlama yaparak, siyaset felsefesinde realizm ve idealizm arasındaki ayrımı açıklamıştır. Siyaset yapma anlayışının ahlaksal kriterlerini araç ve amaç ilişkisi çerçevesinde değerlendirmiştir. Niccolo Machiavelli'nin, Orta Çağ'da egemen olan skolastik düşüncenin teolojik merkezli ahlak ve siyaset anlayışına karşın, birey ile bireysel faydayı merkeze alan bir siyaset ve ahlak anlayışını öne sürdüğü söylenebilir. Machiavelli'nin "*Önemli olan devletin kendisidir. Bir hükümdar her zaman ortak iyiyi ya da ahlaki olan eylemi kendi özel çıkarlarıyla özdeşleştirebilir*"[143]ve *"Devletin esenliği için bazen yurttaşı*

[142] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi,* 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 421.
[143] Cengiz İskender Özkan, *Siyaset Felsefesi-1*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2012, s. 40.

aldatmak kaçınılmaz olabilir"[144]ifadelerinin siyaset ahlakı ve ortaya koyduğu siyaset felsefesi hakkında bilgi verdiği söylenebilir.

Machiavelli, *Prens* adlı kitabında daha sonra Modern Dönem'de Pragmatizm Felsefesi olarak adlandırılacak felsefe akımına yakın bir düşünce yapısından söz etmektedir. Machiavelli aynı kitabında devlet yöneticilerinin özellikleri, yönetim esasları ve devlet türleri hakkında bilgiler vermiş ve yeni bir siyaset anlayışı teorisini ortaya koymuştur. *Machiavelli'ye göre tarih kendisini tekrar eder, geçmiş olaylar kendilerini tarih içinde yinelerler. Bu yüzdende kendi çağının devletinin karşılaşabileceği tehlikelerin geçmişin incelenmesiyle anlaşılabileceğini ileri sürmektedir."*[145]

Jean Bodin ise devlet yönetiminde laik kuramdan hareket etmiş ve monarşi yönetiminin devamını savunmuştur. *"Bodin'in savunuculuğunu yaptığı mutlak monarşi rejimini laik ve hukuksal bir temelden hareketle oluşturduğu egemenlik kavramı üzerine oturtmuştur.*"[146] Devletin kaynağının aile kurumu olduğunu savunan Bodin, kral ile baba arasında yapısal benzerlikler olduğunu savunmuştur. Ulus devlet yapısını savunan Bodin papalık ve teokratik devlete karşı çıkmıştır.

Modern dönemin en önemli gelişmesi bilimsel devrimdir. Bilim alanındaki bu gelişmeler inanç sisteminden, bireysel haklara ve devletlerin yönetilme prensiplerine kadar birçok alanda değişime neden olmuştur. Rönesans ile başlayan, modern dönemle gelişen bilimsel düşünme, aklın referans olarak alınması evren, dünya ve doğa ile insanın ilişkisini yeniden tanımlamasına neden olmuştur. Newton ve Descartes modern bilim ve düşüncenin temellerini oluşturmuşlardır. Modern dönemin düşünce sisteminin temelinde nedensel ilişkilendirmeye dayalı açıklama, mekanik evren ve determinist anlayış bulunmaktadır. Bu yeni anlayış yeni siyaset kuramları ile yeni bir otorite olgusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dinsel otoritenin, toplumlar ve devletler üzerinde kurdukları denetimin zayıfladığı söylenebilir. Teolojik otoritenin

---

[144] Sara Çelik, *a. g. e.* , s. 19.
[145] Cengiz İskender *Siyaset Felsefesi-1*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2012, s. 40.
[146] Sara Çelik, *a. g. e.* , s. 21.

sarsılması, seküler ve ulus devlet anlayışlarını güçlendirmiştir. Teolojik devlet anlayışında tanrının temsilciliğinden alınan meşruluk, seküler devletlerde kısmen hukuka dayandırılmıştır. Bu da doğal hukuk ve pozitif hukuk arasında 'Meşruluğun Göreceliği' sorununu oluşturmuştur.

Modern dönemin ve aydınlanmanın oluşturduğu bu durumlar ütopyalarda toplum tasavvurları üzerinden ortaya konmuştur. Toplumun teokratik olmayan bilgi ve bilgeliğe dayalı bir yönetim anlayışı ile yönetiliyor olması aynı zamanda laik bir sistem tasavvurudur. Bu yeni tasavvurun temelinde Helenistik akılcılık ve Protestan reformculuğu yer alır.[147] Bunun dışında keşifler sonrasında nispeten ilkel bir yaşam tarzını benimseyen pagan toplumlardan yola çıkılarak yönetim anlayışı, özgürlük anlayışı ve inanç sistemleri sorgulanmıştır. Bu sorgulamada ütopyaların, alternatif bir yaşam tarzı sunması da etkili olmuştur.

2.3.2. Sözleşme Temelli Devlet Anlayışında Ütopik Unsurlar

Modern düşüncenin hakikati çerçevesinde oluşan yeni paradigma ile modern dönem öncesi toplumsal yapıyı oluşturan unsurların önemli bir kısmı geçersiz hale gelmiştir. Modern paradigmayla, modern dönem öncesi geleneksel düşüncenin teorik zeminini oluşturan teokratik düşünce tasfiye edilmiştir. Teorik alandaki değişim toplumun yaşamsal pratiklerinde göreceli olarak bir boşluk oluşturmuştur. Modern dönemin oluşturduğu düşünce ikliminde ortaya çıkan politik ideolojiler hem teorik hem de pratik alanda oluşan boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Ortaya koydukları hakikat anlayışlarını iktidara gelerek gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir.

İdeolojilerin, düşünce haritaları ya da olaylara ve olgulara bakma biçimini ortaya koyan şablonlar olduğu söylenebilir. Bu şablonların zamanla bilimsellikten uzaklaşmaları, politik yapılarının ağırlık kazanarak öğretilerin hâkim olduğu bir yapıya dönüşmelerine sebep olmuştur. Bu durum ideolojileri, öğretiler çerçevesinde toplumsal tasarımlar yapmaya ve bunları hayata geçirmeye yönlendirmiştir. İdeolojilerin toplumsal tasarımlarının gerçekleşebilmesi için hâkim güç olarak

[147] Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 83-84.

iktidarda bulunmaları gerekmektedir. İktidar, ideolojinin ideallerinin gerçekleşmesi için gerekli bir unsurdur. Machiavelli'nin *Hükümdar* eserinde ele aldığı daha sonra Hobbes ve Rousseau ile yeni temellere oturan iktidar ve meşruiyet kavramları ideolojiler perspektifinde yeniden ele alınmıştır. Ortaya koydukları fikirler ideoloji olmamakla birlikte Machiavelli, Hobbes ve Rousseau düşünceleriyle bir toplum ve devlet tasavvurunda bulunmuşlardır. Eserlerinde ideal devlet, hukuk sistemi ve toplumun nasıl olması gerektiğini ortaya koymuşlardır. İdeolojiden daha çok ütopyaya yakın bir konumda bulunan *Leviathan* ve *Toplum Sözleşmesi* Modern dönemde birçok ideolojinin referans gösterdiği eserler olmuştur.

Leviathan'da Hobbes hem ideal bir devlet yapılanması hem de hakları sözleşme ile güvenceye alınmış bir toplum tasavvuru ortaya koyar. Hobbes yaşamın tüm alanlarına etki edecek ve tüm ilişkileri düzenleyecek bir sözleşme tasavvur etmiştir. Henüz o dönemde kavramsallaştırılmamış olmasına rağmen göreceli olarak 'ideolojik' bir metin ortaya koyduğu söylenebilir. Bu bağlamda *Leviathan* ideolojinin ve ütopyanın kesişme noktasında yer alır. İdeal devlet, şehir ve toplum tasarımları Antik dönemlerden itibaren yapılmıştır. Platon'un *Devlet* ve Thomas More'un *Ütopya* adlı eserleri hem türün hem de bu tasarımların ilk örneklerindendir. Bu örneklerde sosyalizmin ideolojik bakış açısıyla örtüşen uygulamalar, liberalizmin özgürlükçü anlayışının emareleri görülmektedir. Bu bağlamda ütopyalar ideolojilerde yer alan ve daha sonra kavramsallaştırılan uygulamaların arkaik izlerini taşımaktadır.

Ütopyalarda toplum yazılı ve yazısız kurallar bütünü içinde mükemmel bir şekilde işler. Fakat devlet tahayyüllerinde vatandaşların üzerinde uzlaştıkları ve yönetici erk ile yapmış oldukları yazılı bir sözleşme yoktur. Anayasadan söz edilmemekle birlikte şehir ya da ülke bir toplumsal sözleşme üzerinde uzlaşmış gibidir. Şehir ya da ülke genelinde vatandaşlara küçük yaştan itibaren verilen eğitim ile hak, görev ve sorumlulukların içselleştirilmesi sağlanmıştır. Tüm toplumun benimsediği kurallar bütünü ve yönetim anlayışı hakimdir. Modern dönem ve Aydınlanma düşüncesiyle oluşturulmak istenen evrensel ahlak anlayışı, tüm toplumca benimsenmesi açısından, ütopyalarda kurgulanmıştır.

Ütopyalarda modern dönemin tanımladığı şekilde bir vatandaşlık hakkı söz konusu değildir. Ütopyanın tasavvur ettiği devletin hem oluşması hem de daha sonra varlığını devam ettirebilmesi için hakların devredilmesi zorunludur. Thomas Hobbes *Leviathan*'da devletin oluşumunu tanımlarken şu tespitleri yapmıştır.

> *İnsanların yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve, böylece kendi emekleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içerisinde yaşaya bilmelerini böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmelidir. Yani kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya heyet tayin etmeleri ve, herkesin bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi; ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır.*[148]

Bu tanımlama ütopyalardaki durumla örtüşmektedir. İfade ettiği gibi tüm muhakeme ve gücün tek bir otoritede toplanması durumu ütopyalarda mevcuttur. *Leviathan* bir ütopya örneği olmamakla birlikte kurguladığı yönetim anlayışı ve toplum tasavvuru itibariyle yazıldığı dönem için ütopik unsurları barındırdığı ifade edilebilir. Ütopyalar her ne kadar modern anlamda doğrudan bir toplum sözleşmesi etrafında oluşturulmuş toplumsal yapılar olmasalar da vatandaşların ortak rızaları ile oluşturulmuş devletlerdir. Bu devletlerin laiklik benzeri ve bilgi temelli yönetim anlayışları modern devlet özelliği göstermektedir. Yazıldıkları dönemin sorunları üzerinden oluşturulan ütopyalarda ortak noktaların başında gelen eşitlikçi ve adil yönetim anlayışı dönemin bir ihtiyacı olarak okunabilir. Thomas More'un *Ütopya*'sında yer alan eşit ve adil toplum Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ında sözleşme temelli kurulan devlet olarak tasavvur edilmektedir. Her ikisi de yaşadıkları dönemde gerçekleşmesi mümkün olmayan toplum tasavvurları kurgulamışlardır. Türünün ilk

[148]Thomas Hobbes, *Leviathan*, 18. Basım, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Kasım 2018, s. 136.

örneği kabul edilen *Ütopia* ile sözleşme temelli devletten ilk defa söz eden *Leviathan* teorik olarak ideal düzen arayışlarının ürünleridir.

2.3.3. Ütopyalarda İdeoloji ve Üst Anlatı

İdeoloji kavramı hem siyaset bilimi hem de diğer toplum bilimleri açısından temel kavramlardan biridir. Modern dönemin paradigmasıyla ortaya çıkmış ve Tracy tarafından önceleri zoolojinin bir alt dalı olarak sınıflandırılmıştır.[149] İdeolojinin işlevinin ve doğasının farklı perspektiflerden ele alınabiliyor olması tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Kavram üzerine ortak, kesin bir tanım yapılamamasının bir diğer nedeni ise kavramın iktidar ya da otoriteler tarafından kendi hakikat anlayışlarına göre değiştirilmeye müsait bir muhtevasının olmasıdır.[150] Tanımı üzerinde uzlaşma sağlanamamış olsa da kavramın etimolojik analizinden yola çıkılarak anlamı ve işlevi üzerine açıklama yapılabilir. Görülen, biçim anlamına gelen *idea* kavramı ile bilgi/bilim anlamına gelen *logos* kavramının birleştirilmesiyle oluşturulan ideoloji, düşünce bilimi ya da Özer Ozankaya'nın ifadesiyle *düşünyapı* olarak adlandırılabilir.[151] İdeoloji kavramı Osmanlıca fikriyat, ilmi tasavvur veya akliye olarak ifade edilmiştir.[152]

Tracy modernizm paradigması çerçevesinde bir düşünce bilimi oluşturmak için çalışmıştır. Bunun için duyumların evrenselliğinden yola çıkarak ideolojinin teorik alt yapısını inşa etmiştir. Bu sayede insan aklının önyargı ve bilimsel nitelik taşımayan düşünce sistemlerinden arındırılabileceğini ileri sürmüştür. İdeoloji kavramını üreten Tracy ideolojiyi tüm bilimlerin düşünsel altyapısı olarak tanımlamış ve *"Teorilerin teorisi ve bilimlerin kraliçesi"*[153] olarak nitelemiştir. Fikirler bilimi olarak da tanımladığı ideoloji, süreç içerisinde içerik olarak değişiklikler geçirmiştir. Engels ise ideolojiyi maddi yapının şartlarının ortaya çıkardığı bir üstyapı ürünü olarak

[149] Yücel Bulut, "İdeolojinin Tarihçesi", *Sosyoloji Dergisi,* 23. Sayı, İstanbul 2011, s. 186.
[150] Terry Eagleton, *İdeoloji*, 4.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 17.
[151] Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü,* 24. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018, s. 176.
[152] Orhan Hançerlioğlu, *a.g.e.,* s. 176.
[153] Yücel Bulut, *a. g. m,* s. 186-187.

nitelendirir. Bu nitelendirme bağlamında maddi yapının teorik düşünce üzerindeki etkisini belirtmek için *"Kulübede, bir saraydakinden başka türlü düşünülür"*[154] ifadesini kullanır. Engels'e göre ideoloji yanlış bilinç durumudur. İdeolojilerin sömürülen insanın ya da toplumsal sınıfın içinde bulundukları durum ile ilgili yanlış bilinç üretmek için oluşturulmuş yapılar olduğunu iddia eder.[155] İdeoloji, mevcut durumun gerçekliği ile kişinin ve toplumun arasına girerek gerçekliği tepe taklak çevirir. Gerçeklik algısı ile ilgili yanlış bir bilinç oluşturur.

> *İdeoloji sözde düşünürün herhalde, bilinçli olarak, ama yanlış bir bilinçle gerçekleştirdiği bir süreçtir. Onu harekete geçiren gerçek güçler kendisi için meçhuldür, öyle olmasaydı zaten ideolojik bir süreç olmazdı. Bu yüzden sözde düşünür, yanlış ya da görünüşte kalan itici güçler tasarımlar. Düşünsel bir süreç olmasına bakarak ister kendisinin ister kendisinden öncekilerin düşüncesi olsun, ondan saf düşüncenin içeriğini ve biçimini çıkarır ve sadece düşünce gerekçeleriyle uğraşır. İşin temeline bakmadan bu gereçleri düşünceden çıkmış sayar ve daha uzaklarda düşünceden bağımsız kökenleri olup olmadığını araştırmak zahmetine katlanmaz.*[156]

Marx, diğer düşünürlerden farklı olarak ideoloji kavramını daha pratik bir çerçevede ele almıştır. Dünyayı ve toplumu teorik düşünme çerçevesinde felsefi bir bakış açısıyla ele alanlara karşı pratiğe dayalı bir yaklaşımı öne çıkarmıştır. Bu bağlamda toplumu ve dünyayı yorumlayan fakat var olanın değiştirilemeyeceğine inanan düşünceye karşı çıkmıştır.[157] Marx'a göre insan yaşadığı toplumun kültürel ve sosyal koşullarından etkilenir. Bu etkilenme insanın düşünce yapısını biçimlendiren temel unsurdur. *"Kendi tasarımlarının, kendi fikirlerinin üreticileri insanlardır, ama gerçek, faal, kendi üretici güçlerinin ve bunlara tekabül eden ilişkilerin, alabilecekleri en geniş biçimleri de dâhil olmak üzere, belirli bir gelişmeyle koşullandırılan*

---

[154] Orhan Hançerlioğlu, *a.g.e.*,s. 176.
[155] Orhan Hançerlioğlu, *a.g.e.*,s. 176.
[156] Orhan Hançerlioğlu, *a.g.e.*,s. 176.
[157]Karl Marx; Frıedcrıch, Engels, *Alman İdeolojisi,* 2. Basım, Çev. Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013, s. 41-46.

inşalardır."[158] Marx'ın ifade ettiği inşalar sosyal, kültürel ve ekonomik yapılardır. Fakat Marx ideolojilerin pratikler ile uyuşmayan yönleri olduğu görüşündedir. İdeolojilerin teorik bir dünya tasavvuru ile bir değişiklik oluşturamayacaklarını ancak maddi yapı değiştirilerek bu değişimin sağlanabileceği tezini öne sürmüştür. İnsan en büyük maddi yapı olan toplumun bir ferdi olarak toplumsal normlar çerçevesinde davranışlar sergiler ve düşünceleler üretir. Marx'ın bu görüşü ideoloji kavramının muhtevasına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Marx'ın ideoloji çerçevesinde değerlendirdiği kavramlardan bir tanesi de hakikat kavramıdır. Marx ideolojinin pratik açıdan etkisizliğinin yanı sıra hakikat kavramı üzerinden oluşturduğu çarpıtma ile gerçekliğin saptırıldığını ifade eder.[159] Marx hakikat ile ilgili olarak şu tespiti yapar:

> *İnsan düşüncesinde nesnel hakikatin payı olup olmadığı, teorik değil pratik bir sorundur. İnsan hakikati, yani düşüncenin gerçekliği ve gücün, bu dünyaya ait oluşunu pratikte kanıtlamak zorundadır. Pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçek dışılığı üzerine yürütülen tartışma, tamamıyla skolastik bir sorundur.*[160]

Marx'a göre hakikat ters yüz edilerek bir yanılsama oluşturulmuştur. Bu ters yüz edilmeyi Marx "camera obscura" kavramıyla ifade eder. İdeoloji zemininde gerçekleşen insan ilişkilerinde camera obscura'da olduğu gibi ters yüz edilmiş bir görünüm varsa bunun, gözün fiziksel yapısından kaynaklanan duruma benzer şekilde insanların tarihsel süreçlerinden etkilendiğini ileri sürer.[161] Marx ters yüz edilmiş görüntü metaforu üzerinden, ideoloji kavramının sorunlu bir dünya görüşü olduğunu ifade eder. Ters yüz edilmiş hakikat iktidar ve tahakkümüyle topluma kabul ettirilebilir. Marx, toplumda egemen sınıfın iktidarı ve tahakkümünü ideolojiden farklı olarak görmez. Toplumda maddi hâkimiyeti olan iktidarın teorisi de manevi bir

---

[158] Karl Marx; Fredrich, Engels, *a.g.e.,* s. 44.
[159] Yücel Bulut, "İdeolojinin Tarihçesi", *Sosyoloji Dergisi,* 23. Sayı, İstanbul 2011, s.190.
[160] Karl Marx, Fredrich Engels, *a.g.e.* , s.13.
[161] Yücel Bulut, *a. g. m.* , s.188-190.

hâkimiyet kurar. Marx'ın da değindiği gibi ideoloji kavramı iktidar ve iktidara bağlı bürokratik yapıyla da yakından ilişkilidir. Toplumda hâkim olan ideoloji iktidarda bulunan kişi, parti ya da sınıfın meşruluğunu sağlayan zemindir. İdeoloji iktidara meşruluk sağlarken iktidar da ideolojinin ilkelerini, amaçlarını, hakikatini ya da toplum tasavvurunu gerçekleştirmeye çalışır. Bu bağlamda iktidar kendisiyle birlikte ideoloji çizgisinde uygulayacağı tahakkümü de meşrulaştırmış olmaktadır.[162] Meşrulaştırma sürecinde iktidar, ideoloji ve iktidarın aygıtları bir bütünlük içinde hareket etmektedir. Bu birlikteliğin teorik temeli Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinin metinlerinde görülmektedir. Machiavelli, Hobbes ve Rousseau gibi düşünürler siyasal sistemler kurmamalarına rağmen zihin dünyalarında bir toplum ve devlet tahayyülü oluşturmuşlardır. Bu tahayyüllerin hayata geçebilmesi için tarihsel olarak uygun zamana, şartlara, toplumsal yapıya ve ideolojilere ihtiyaç duyulmuştur.

İdeolojilerin gelişim sürecine baktığımızda tarihsel bir zemin üzerinde belirli ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıktıklarını söyleyebiliriz. Bütün ideolojilerin tarihsel süreçten ve doğduğu toplumdan etkilendiğini ifade edebiliriz. Kişi dünyaya geldiğinde din, otoriteler, kültür ve diğer sosyal yapılar tarafından kuşatılmıştır. Bu kuşatılmışlıkta bazı unsurlar öne çıkar ve insanın bakış açısında belirleyici öğe olur. İdeolojiler de bu öne çıkan unsurlardan biridir. İdeoloji olay ve olguları anlama yapısını oluşturur. Farklı bir ifadeyle insanın siyasi yapıyı, devleti ve iktidarı anlamlandırabilmesi için ideolojiler insanlara bir bakış açısı sağlar. İdeolojilerin bu tavrı objektifliğin yitirilmesine de sebep olabilir. Objektifliğin ortadan kalkması hakikat kavramı ile ilgili birtakım sorunların doğmasına sebep olmaktadır. Hakikat ve ideoloji ilişkisi ile ütopya ve hakikat ilişkisi bu açıdan benzerlikler göstermektedir. Ütopyalarda ve ideolojilerde hakikat tahakkümle kabul ettirilmeye çalışılabilir. Uygulanan tahakküm ütopyanın distopyaya dönüşmesine sebep olurken, ideolojilerin de sorgulanmalarına sebep olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında ideolojilerin modernizmin temel değerlerini farklı yorumlaması önemli bir etkendir. Sonuç olarak ideoloji, temel dayanaklarını kaybetmesiyle modernizmin bilimsellik söyleminin

[162] Eagleton Terry, *İdeoloji*, 4.Baskı,Çev. Muttalip Özcan,Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.

dışına çıkarak belirli bir kitleyi siyaset alanında temsil eden düşünce sistemi halini almıştır.

Tracy, modernizmin değerlerinin meşrulaştırılmasında, modern toplum tasarımının ve ideal modern bireyin düşünce yapısının oluşturulmasında ideolojinin işlevsel bir rol oynayacağına inanmaktaydı.[163] Aydınlanma dönemi düşünürleri ve daha sonraki süreçte Modern dönem düşünürleri teolojik öğretiler ile bilimsel olmayan bilgiler bütününden arındırılmış bir toplum tasavvuru kurmuşlardır. Modernizmin teorisi hakikate sadece seküler akıl ve pozitif bilim ile ulaşılabileceğini iddia etmiştir. Bu hakikat ile toplum rasyonel bir şekilde inşa edilebilirdi. Toplumun yeniden inşasının yapılabilmesi için bireylerin seküler aklın ilkelerine uygun bir düşünce yapısıyla eğitilmesi gerektiriyordu. Bu dönemde ideoloji, insanların zihinsel yapılarının ve düşünme biçimlerinin incelenerek modernizmin de savunduğu seküler akıl ve pozitif bilim ilkelerine uygun düşünen bireyler yetiştirilebileceği iddiası ile ortaya çıkmıştır. İdeolojinin amacını da insanların batıl inançlarını ve taassuba varan teolojik düşüncelerini araştırmak, kaynağına inerek düzeltmek olarak nitelendirmektedir. Bu sayede seküler aklın ve pozitif bilimin ilkelerine uygun düşünen toplum oluşturulabilirdi. Düşüncenin kökenine inilerek yapılacak düzeltmeler ile oluşturulacak toplumda "hatalı düşünme" olmayacaktı. Modernizmin kriterlerine uygun eğitim alan ve düşünen bireyler ideal toplumu oluşturacaktır. Aynı zamanda bu durum ideoloji aracılığıyla oluşturulacak ütopik bir toplum tahayyülüdür. Bu bağlamda ideoloji ve ütopya arasında bir örtüşmenin yaşandığı ifade edilebilir.

Ütopya kavramı, ideoloji kavramından daha eski bir geçmişe sahip olmakla birlikte ideoloji kavramı kadar sistemli bir yapıya sahip değildir. Dayandıkları "ideallik" tasavvurları farklılık arz etmekle birlikte, ideal olanın aranması noktasında örtüşmektedirler. Hem ütopya hem de ideoloji mevcut durumdan daha iyi bir seçenek sunarlar. Mevcuttan daha iyi bir sistem olabileceği düşüncesinden yola çıkan bir bilinç ile hareket etmeleri ütopya ve ideolojinin teorik alanda yakın durmalarının bir diğer sebebidir.

Alper Gürkan ütopik bilincin ortaya çıkış sebebini *"ütopik bilincin varoluşundaki temel esas ve işlevin, "dünyada daha iyi bir düzen" arayışı ve*

[163] Yücel Bulut, "İdeolojinin Tarihçesi", *Sosyoloji Dergisi*, 23. Sayı, İstanbul 2011, s. 186.

arzusunun motivasyon gücü"[164]olarak açıklamıştır. Ütopik bilinç, insanın içinde bulunduğu durumu aşma isteği ve arzusundan kaynaklanarak gerçekliğin farklı şekilde algılandığı bilinç durumu olarak ifade edilebilir.[165] Ütopik bilinç, farklı bir algılama durumu olsa da ütopyacının tahayyülleri, içinde yaşadığı toplumun gerçekliğinden beslenmektedir. Ütopyacılığın başlangıcı olarak ifade edilen Platon'un *Devlet'*i ile türe adını veren Thomas More'un *Ütopya'*sında arasındaki ayrımın ütopik bilincin farklılığından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu durumda tarihsellik ütopik bilincin ve gerçekliğin belirleyici unsuru olmaktadır. Hem Platon'un hem de Thomas More'un hareket noktaları, içinde yaşadıkları siyasal ve toplumsal gerçekliktir. Bu gerçeklik iki düşünür için de tarihsel zamandan kaynaklı farklılıklar içermektedir. Bu yüzden Platon'un ideal devlet tahayyülünün dayandığı gerçeklik algısı ile More'un ideal devlet tahayyülünün dayandığı gerçeklik algısı farklılık arz eder. Gerçeklik algısıyla tarihselliğin ve toplumsal yapının karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu ifade edebiliriz. Gerçekliğin toplum nazarında nasıl algılandığı aynı zamanda toplumun kontrolüyle de yakından ilişkilidir. İdeolojilerin ya da ütopyaların toplum üzerinde etkilerinin en açık gözlemlendiği dönem 2. Dünya Savaşı öncesidir. Ulusların, ideal olan tek bir devlet tahayyülü ile motive edilmesi totaliter yönetimlerin egemen olmasında rol oynayan önemli bir unsur olmuştur. Savaşın bitimiyle modernizm sorgulanmış ve postmodernizmin eleştirel bakışı yaygınlaşmıştır. İdeal olanın neliği ve hakikat kavramları postmodernizm tarafından sorgulanmıştır. İdeallik ve hakikat kavramları ile ideoloji gibi ütopya da eleştirilmiştir.

Postmodernizmin göreceliliği ile ideolojilerin ve ütopyaların hakikat anlayışları arasındaki ayrım ütopyaların zamanla distopyaya dönüştüğü tezini oluşturmaktadır. Soğuk savaş döneminin başlaması ile ideolojiler ve ütopyalar tekrar etkin bir rol üstlenmiştir. İdealize edilmiş toplumlar ve ideolojilerin hakikatlerine dayalı ütopik dünya tasavvurları oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tasavvurlara karşı anti tez niteliğinde distopyalar ile postmodern eleştiriler ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması dünyadaki siyasal dengelerin değişmesi bireyin teorik ve pratik düşünsel hayatını etkilemiştir. Bilim, tıp, teknoloji alanlarındaki gelişmeler ve bir

[164] Gürkan Alper, *Ütopya ve Modern Dünya,* 1. Baskı, Pruva Yayınları, Ankara 2018, s. 17.
[165] Gürkan Alper, *a.g.e.,* s. 7-9.

refah toplumu tahayyülü ile liberalizm ve kapitalizm yeni bir ütopya oluşturmuştur.[166] Baudrillard'ın ifadesiyle "*Disneyland Kültürü*" ile oluşturulmuş olan bu mekanlar kapitalizmin ideolojik yaklaşımıyla örtüşür ve ütopik tasavvurla somutlaşır. Mimari açıdan ferah ve her türlü ihtiyacın karşılanabileceği alışveriş mekanları özelinde oluşturulan ütopik yapı aynı zamanda kontrol mekanları olarak da distopik bir durum doğurmaktadır. Kurgulanmış bir ütopik yapı liberal ideoloji şemsiyesi altında distopik bir durumu ortaya çıkarmıştır. Çörekçioğlu bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

> *Böylece, distopyacı öğeler barındıran mikro –evren Disneyland kadar makro- evren Amerika da gerçekliğin üzerini ideolojik bir örtüyle kapatır; daha doğrusu bu gerçekliği bir ütopyaymış gibi sunar. M. Keith Booker, Disney World örneğinde, bu durumu 'tüketici kapitalizmin ilahlaştırılması' olarak tanımlar.*[167]

Sözü edilen ideolojik örtü ütopik bir dünya tasavvuru ile topluma sunulur. Komünizm, faşizm, liberalizm gibi ideolojilerin toplum nazarında hem yaygınlaştırıcısı hem de eleştiricisi olarak ütopyalar ikili bir rol üstlenmişlerdir. Ütopyaların ideolojilerle uyumlu hale gelmesi eleştirel yönlerini zayıflatmıştır. Bu durum ütopyanın ideolojinin etkisi altında bir araç olarak algılanmasına neden olmuş ve ütopyacılar tarafından sorgulanmıştır. Aynı zamanda bu durum ütopyanın konumunun da sorgulanmasına sebep olmuştur. Ütopyanın eleştirel yönü nasıl ortaya çıkabilir? Ütopya ideolojinin etkisinde mi? Ütopya ve ideoloji arasında bir ayrım yapılabilir mi? Bu sorular ütopya ile ideoloji ilişkisinde temel tartışma noktalarından bazılarını oluşturur.

Her iki kavramın da sosyo-politik yönlerinin olması ve iç içe geçtikleri alanların bulunması ayrıntılı bir analizi gerektirmektedir. Mannheim ideoloji ile ütopya kavramlarını tanımlamış ve aralarındaki ilişkiyi açıklamıştır. Tanımlamalarını, açıklamalarını ve metodolojisini oluştururken Hegel ile Marx'ın görüşlerinden yararlanmıştır. Hegel'in Tin ve Marx'ın tarih anlayışı analizlerinde temel kaynak

---

[166] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 42-44.
[167] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 43.

olmuştur. Hegel'in görüşlerinden yola çıkarak toplumun kültürün ve kültürün var ettiği tüm unsurların sürekliliğini sağlayan bir taşıyıcı olduğunu ifade eder. Kültürün ve ürettiği tüm değerlerin toplum tarafından geleceğe aktarılıyor olması kolektif bir faydanın da bulunduğunun göstergesidir. Mannheim'a göre bireylerin tek tek bilincinden daha çok kolektif yani toplumsal bir bilinç durumu önemlidir.[168] Kolektif bilinç bireysel bilinçlerin toplamından daha farklıdır.

Mannheim ütopya ve ideoloji ilişkisini bilgi sosyolojisi çerçevesinde analiz etmiştir. Bilgi sosyolojisi ile hakikat ve görecelilik arasındaki ilişkiye açıklık getirerek hakikati göreceliliğin etkisi dışında tutmaya çalışmıştır. Hakikat ve görecelilik ilişkisinde ütopyacı bir bakış açısıyla ideoloji eleştirisi yapmıştır. O ilk olarak gerçek bilginin tanımlamasını yapmış daha sonra ideoloji eleştirisine yönelmiştir. Bilgi tanımlamasını *Bağıntıcılık* kavramıyla ifade etmiş, tarihsel ve toplumsal alanlarla ilişkili bir bilgi tanımlaması yapmıştır. Çörekçioğlu *"Bağıntıcılık bir fikrin toplumsal bütün içindeki yerini, bu bütünle bağlantı noktasını açığa çıkartmak demektir."*[169] şeklinde açıklamıştır. Mannheim tarihsel süreçte değerlerin çıkış noktalarını keşfetmeye çalışmıştır. Diğer bir deyişle kendi metodolojisi ile değerler sisteminin tarihsel oluşumu bağlamında bağıntıcılık fikrini anlamlandırmaya ve kökenlerine inmeye çalışmıştır. Çünkü değerlerin nesnelliğini bulundukları tarihsel ve toplumsal zemin sağlamaktadır. Bu bağlamda bağıntıcılığın nesnelliğin temel unsuru olduğunu söyleyebiliriz. Farklı bir şekilde ifade edersek Mannheim'a göre ideolojiler tarihsel koşullar ile şekillenmiştir. Bu da ideolojileri sadece belirli bir zaman diliminin hakikati yapar. Onun tarihselcilik anlayışı Hegel'in tarihselciliğinden etkilenmiştir. Bu yüzden Mannheim için hakikat zamandır ve ideolojinin de durağan yapısı bu durumla mücadele edememektedir. Çünkü ideoloji ortaya çıktığı çağın şartlarına uygun çözüm önerileri ve prensipler kurgular. İdeolojilerin statik prensipleri kendi dönemi ile örtüşürken Mannheim'a göre zaman tek hakikate uyum sağlayamaz. Bu da ideolojinin anlamını ve işlevini ortadan kaldırır. İdeoloji tarihsel süreçte amaç ve hedeflerini gerçekleştiremeyerek anlamını yitirir.[170] İdeolojinin içinin boşalmasıyla ve zamana

[168] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 43-46.
[169] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 46.
[170] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 47-49.

uygunluğunun ortadan kalkmasıyla ütopya ile ideoloji ayrımının da başladığını söyleyebiliriz. Ütopya da ideoloji gibi tutarlı ve bütüncül bir düşünce sistemi olarak kabul edilebilir. İdeolojiler ile ütopyaların temel ayrımları ütopyanın odak noktasının toplumsal dönüşüm olmasıdır. O'na göre ideoloji ve ütopyanın ayrımı Hegelci tarih anlayışına dayanmaktadır. Çörekçioğlu, Mannheim'ın görüşünden yola çıkarak ütopyaların hakikat ile daha fazla örtüştüklerini ifade etmiştir.[171]

> *Felsefi terimlerle ifade edersek, "varlık" tarihsel olduğu, yani daima oluş halinde bulunduğu için, ütopya hakikatle daha fazla uyumludur. Elbette, ütopya da bir anlamda, tıpkı ideoloji gibi, mevcut durumla uyumlu değildir, o da en az ideoloji kadar gerçek olmayandır; ancak onun gerçek olmayışı ideoloji gibi körelmiş olmasından değil, henüz gerçeklik haline gelmemiş olmasından kaynaklanır. Bu bakımdan ütopya, yeni olanla, henüz doğmamış olanla, gelecekle ittifakı yüzünden, ideolojilere göre tarihsel hakikate daha uygundur.*[172]

Mannheim ütopyayı Thomas More'un *Ütopya* eserinde kurguladığı toplumun ötesine geçerek daha geniş bir perspektifte değerlendirmektedir. Mannheim için ütopyalar gerçekleşme olasılığı olan tasavvurlardır. Aynı zamanda ütopyalar sunulan gerçekliğin ötesine geçen, mevcut sistemle ilişkisini kopartarak yeni bir gerçeklik oluşturan metinlerdir. Bu gerçeklik ütopyaya işlevsel yönünü veren temel özelliklerinden biri olan, uygulanabilir olabilme gücüdür.[173] Farklı bir ifadeyle ütopyalar tarihsel sürece uyum sağlayabilirler. Bir düşünme sistemi olarak ele alındığında ütopyaların zamana göre anlam değişikliğine uğrayabilen göreceliliğin hâkim olduğu düşünce sistemleri olduğu söylenebilir. Mannheim tarihsel zamanın hakikatine uyum sağlayan ütopyaları 'göreceli ütopya' olarak nitelendirmiştir.[174] Mannheim'a göre görecelilik ütopya olanı ütopya olmayandan ayırmanın da temel

---

[171] Hakan Çörekçioğlu,*a.g.e.,* s. 46-47.
[172] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.,* s. 48.
[173] Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya,* 1. Baskı, Çev. Mehmet Okyayuz,Nika Yayınevi, Ankara Mayıs 2016, s. 220-224.
[174] Karl Mannheim, *a.g.e.,* s. 175-185.

kriterlerinden biridir.[175] Ütopyanın ortaya koyduğu tasavvur şu an gerçekleşmemiş olsa da gelecekte gerçekleşecektir. Mannheim'ın metodolojisine göre ütopya gerçekleşerek var olduğunda ideolojiye de dönüşmüş olur. Ütopyanın ideolojiye dönüşmesi tarihsellikten ötürü gerçeklikle çatışması anlamına gelir. Bu da mevcut durumun hoşnutsuzluğuna karşın yeni bir ütopyanın doğmasına sebep olabilir. İdeoloji ile ütopya arasındaki bu durum ütopyanın gerçekleşmesi halinde döngüsel bir hal alır. Ütopya var olan sistemi eleştiren ve o sistemi ortadan kaldırmayı hedefleyen bir düşünce sistemiyken ideoloji var olan sistemi korumayı hedefler. Bu yüzden ideoloji tarihsel süreç içerisinde tortulaşan bir hal alır. Buna karşın ütopya düşünce sistemi olarak geleceğe dönük ve zaman kısıtlaması olmayan ucu açık bir tasavvurdur. Bu özellikleriyle Mannheim metodolojisine göre ideoloji hakikate ütopyadan daha uzak durmaktadır.

Lamartine, ütopyaları erken gelmiş hakikatler olarak niteleyerek ütopya ve hakikat arasındaki ilişkiyi dile getirmiştir. Karl Mannheim ise ütopya gerçeklik ilişkisini ele alırken bir bilinç durumunun ürünü olarak ütopyayı mevcut durumla örtüşmeyen bir tasavvur olarak nitelendirir. Farklı bir bakış açısıyla ütopyanın mevcut hakikatle örtüşmemesi ya da gelecekte ortaya çıkacak bir hakikatin habercisi olarak nitelendirilmesinin temel sebebi örtük biçimde mevcut sistemi eleştirmesi olarak gösterilebilir. Ütopyaların eleştirel özelliğinin örtüklüğü yüzünden mevcut hakikatin eleştirilmesinden ziyade bir hayal dünyasına yapılan göndermeler olarak algılanmasına sebep olmuştur. İdeolojilerin ütopyalara nazaran daha gerçekçi ya da hakiki bulunmalarının temelinde yatan unsurlardan birinin de bu olduğu ifade edilebilir. Mannheim gerçekliği ve hakikati yorumlarken felsefi bir bakış açısıyla değil tarihsel bir perspektifle ele alır. Ütopya ve ideoloji ayrımında da ilk hareket noktası tarihselliktir. Bu bağlamada Mannheim ütopya ve ideoloji ayrımını netleştirmek için bu iki öğenin tarihsellik ile olan ilişkilerinden ve mevcut sisteme bakış açılarından yararlanır. İdeolojiler iktidar marifetiyle hakikatlerini gerçekleştirirler. Fakat bu gerçekleştirmenin neticesinde tarihsel süreçte durağan bir hal alarak işlevlerini yitirirler.

[175] Hakan Çörekçioğlu, *a.g.e.*, s. 48.

Mannheim'a göre ütopyanın mevcut sistemi eleştiren, parçalayan niteliği içinde barındırıyor olması ütopyayı ideolojiden ayıran en temel özelliktir. Ütopyaların odak noktası toplumsal değişimdir. Mevcut sistemin olumsuzluklarından yola çıkarak yeni bir sistem tahayyülü oluşturur. Ütopya oluşturduğu bu kurgu üzerinde örtük olarak mevcut sistemi bozuma uğratır. Bu bozumdan yola çıkarak ideal toplum tasavvurunu kurgular. Ütopyanın yegâne sınırlılığı toplumsal değişimdir. Bu yönüyle de ideoloji ile ayrılmaktadır. Biçimsel ayrımları açık olmasına rağmen ütopyalar da ideolojiler gibi hakikatler üzerine inşa edilmişlerdir. Mevcut sistemden memnun olmayanların hakikat anlayışları ütopyaları üretecektir. Ütopyanın gerçekleşmesi ideolojiye dönüşmesine sebep olacak ve ütopya statik bir yapıya bürünecektir. Ütopya ideoloji ilişkisi bir karşıtlık ya da tam bir örtüşmeden ziyade döngüsel bir yapıya sahiptir. Bu döngüsel yapının postmodern durumda karşılığı ütopya ve distopyalar olarak ifade edilebilir. Mutlak bir hakikat anlayışı üzerine inşa edilen ideolojiler ve ütopyalar postmodern durum bağlamında distopyalarda bir eleştiriye tabi tutulabilirler.

3.BÖLÜM: POSTMODERN DÜŞÜNCE İKLİMİ VE DİSTOPYALAR

Kant, Aydınlanmayı akıl ile bağdaştırır ve insanın akılsız bir varlık olmadığını sadece aklını kullanma cesaretinden yoksun olduğunu söyler.[176] Söz konusu olan aklını kullanma cesaretine Aydınlanma ile sahip olan insan, bir ütopya olarak doğaya hâkim olma ve özgürleşme misyonunu da üstlenmiştir. Doğaya hâkim olma ve ideal bir toplum tahayyülünü gerçekleştirmek için yine modern dönemin hakikati anlayışından yararlanmıştır. Aynı süreçte modern dönemin düşünce sisteminin toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda kendini gerçekleştirmeye başlamasıyla bu değerler evrensel kılınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda modern dönemin hakikatine dayalı yaşam tarzı da evrenselleştirilmek istenmiştir. Modern düşüncenin determinist, genelleyici ve üniformist yapısını da oluşturan hakikat anlayışı bu çerçevenin dışında kalan unsurları yok ya da geçersiz saymıştır. Oluşturulmak istenen yaşam tarzı farklı kültür, inanç ve düşünce yapıları ile çelişmiş buna bağlı olarak da çatışma yaşanmasına sebep olmuştur. Modern bakış açısıyla kurgulanan toplum düzeni anlayışı dışında kalan unsurlar hakikate uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu da hakikate dayalı bir tahakküm anlayışını doğurmuştur. Bu sayede sömürgecilik, köle ticareti ve modernleşme için yapılan uygulamalar meşruiyet kazanmıştır. Postmodernizme göre ortaya çıkan bu olumsuzlukların ana nedeni hakikat anlayışı ve onu dayanak olarak alan üst anlatılardır.

Postmodernizmin modernizme yönelttiği ana eleştiri başlığı olan hakikat ve o hakikatin dayatılması sonucunda ortaya çıkan tahakküm distopyaların da ana eksenini oluşturur. Modernizmin evrensel hakikatine karşın postmodernizm göreceli bir gerçeklik anlayışını savunmuştur. Postmodernizmin göreceliliği ütopyalarda kurgulanan ideal toplum düzenini de distopya olarak algılamaya açık hale getirmektedir. Hâkim olan gücün hakikat anlayışı doğrultusunda kurgulanan ütopya ile örtüşmeyen kültürel yapılar, düşünceler veya inançlar için bu ütopya distopyaya dönüşmektedir. Bu dönüşümde hakikatin mutlak bir epistemik kesinlik iddiasında

[176] Deniz Kurtyılmaz, *a.g.e.*, s. 165-167.

bulunması ana unsurdur.[177] Mutlak hakikat anlayışı çerçevesinde hakikatin kabul ettirilmesi için zorlayıcı veya kısıtlayıcı uygulamalar yapılır. Uygulamalar kanunun ya da kamu otoritesinin oluşturduğu zeminde gerçekleşir. Bu zemin hakikatin gerçekleştirilmesi için uygulanan tahakkümü de meşrulaştırmıştır. İktidarın tahakküm araçları, üst anlatıların toplum üzerindeki kontrolü, hakikatin tekliği ve mutlaklığı postmodern eleştiriler ile distopya ortak zeminini oluşturan öğelerdir.

3.1. Bir Kriz Çağı Olarak Yirminci Yüzyıl

Bir düşünce sisteminin anlaşılabilmesi için ortaya çıktığı dönemin özelliklerinin bilinmesi gerekir. Bu kaide postmodernizm içinde geçerlidir. Modern dönemin değerlerinin yıprandığı, postmodernizmin kendini etkin olarak gösterdiği 20. yüzyıl krizlerin ve savaşların yaşandığı bir dönemdir.[178] Avrupa medeniyetinin ürünü olan aydınlanma ve modernizm seküler aklı yüceltir. Bu yüceltme sonucunda bu kriterlere uygun olarak aklını kullanabilen insanın ya da toplumların diğerlerinden ayrıcalıklı olduğuna dair bir anlayış ortaya çıkmıştır.[179] Seküler aklı kullanarak bilim yapabilen toplumların diğer toplumlar üzerinde tahakküm kurabilmelerine imkân tanıyan bir hakikat anlayışı da bu düşünceden neşet etmiştir. Bu anlayış köleciliğin, sömürgeciliğin ve dünya savaşlarının sebepleri arasında yer almaktadır.

Postmodern düşüncenin kökenleri Nietzsche'nin modernizme yaptığı eleştirilere dayandırılmakla birlikte postmodern eleştirinin kendini göstermeye başladığı ve kırılmanın yaşandığı dönem Dünya savaşları sonrasıdır. 1945 sonrasında yaşanan sosyo-politik gelişmeler postmodern düşünceyi güçlendirmiştir.[180] İki dünya savaşının yarattığı büyük yıkım sadece ülkelerin fiziki yapıları üzerinde olmamış kültürel ve sosyal tahrip olmuştur. Söz konusu tahribat postmodern eleştiri ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Varoluşçu düşünceden çevresel sorunlara ve devlet kurumlarının işlevinden ekonomiye kadar birçok alanda postmodern eleştiri etkin olmuştur.

---

[177] Ahmet Emre Dağtaşoğlu, "Çağdaş Felsefede Ana Akımlar", *Felsefe Tarihi,* Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 628.
[178]Christian Delacampagne, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi,* 3. Baskı, Türkiye İşbankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 115-143.
[179] Christian Delacampagne, *a.g.e.*, s. 73-90.
[180] Ahmet Emre Dağtaşoğlu, *a.g.m.*, s. 628.

Postmodernizmin eleştirdiği ana kavramlardan biri de hakikat anlayışıdır. Modernizmin aksine postmodernizm evrensel bir hakikati reddeder. Her toplumun, inanç sisteminin ve kültürünün kendi doğruları olduğunu savunur. Postmodern düşünce mutlaklığın yerine göreceliliği savunarak her toplumun ya da insanın içinde bulunduğu olgu ve olayları kendi konumundan değerlendirmesinin kendi gerçekliğini kurduğu görüşünü savunur. Bu durumun ortaya çıkmasında rasyonalizmin etkisi de olmuştur. Rasyonel bir bakış açısıyla ele alınan insanın duygusal yönü ve inanışları kısmen görmezden gelinmiştir. Bu yönlerinin yok sayılması bireysel ve toplumsal sorunların baş göstermesine de sebep olmuştur. Postmodernizmin etkisiyle sezgiye ve hisse önem veren bir bakış açısı da ortaya çıkmıştır. David Harvey düşünce ile sezgi ve his ayrımını şu şekilde açıklamıştır:

> *Burada modernizm tarihinin oldukça şaşırtıcı, ama aynı zamanda kimileri içinde can sıkıcı veçhelerinden biriyle karşılaşıyoruz. Rousseau Descartes'ın ünlü düsturu "Düşünüyorum, öyleyse varım"ın, yerine "Hissediyorum öyleyse varım" düsturunu koyduğunda, Aydınlanmanın amaçlarını gerçekleştirmek için rasyonel ve araççı bir stratejiden, daha bilinçli biçimde estetik bir stratejiye radikal bir dönüş yapmış oluyordu*[181]

David Harvey'in açıklamasında olduğu üzere estetik ve hisse dayalı bir anlayışın postmodern düşünceye kapı araladığı görülmektedir. İki dünya savaşı sonrasında modernizmin değerlerine ve ideallerine olan inanç yıkılmış ve bir kriz dönemi ortaya çıkmıştır. Bu durum toplumların geleceğe dair beklentilerinin kalmamasına sebep olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak Nietzsche ile başlayan modernizme yönelik eleştiriler güçlenerek yayılma imkânı bulmuştur. Eleştiriler yoğun olarak modernizmin akılcılık ve özne anlayışına yönelmiştir. Bunun yanı sıra postmodern düşüncenin epistemolojisini, hakikat ve ona bağlı üst anlatıları reddetmesi modernizmin temel unsurlarının yok sayılmasıdır.[182] Modern dönemin değerlerinin artık toplumsal ihtiyaçlara cevap verememesi postmodern düşüncenin güçlenmesini

[181] David Harvey, *Postmodernliğin Durumu,* 7. Basım, Metis Yayınları, İstanbul Kasım 2014, s. 32.
[182] Ahmet Emre Dağtaşoğlu, *a. g. m.*, s. 628.

sağlamıştır. Modern öncesi dönemde yaşanan gelişmelerin ve olayların modern dönemin zeminini hazırlaması gibi modern dönem de postmodern düşüncenin oluşmasını sağlamıştır.

3.2. Postmodern Düşüncenin Temel İlkeleri

Önceki bölümlerde belirtildiği üzere modernizm sürecinde yaşanan aksaklıklar ve modern değerlerin amacından sapması eleştirilmesine sebep olmuştur. Farklı görüşler olmakla beraber modern dönem sona ermiş ve modern değerlerin eleştirisi üzerine inşa edilmiş yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde öne çıkan Nietzsche, Heidegger, Derrida ve Lyotard gibi düşünürlerin fikirleriyle bağlantılı olarak yeni dönemin şekillendiği düşüncesi yaygınlık kazandı.[183] Modernizm eleştirisi temelli olarak ortaya çıkan bu durum "postmodernizm" ya da "postmodern durum" olarak adlandırılmıştır.

Postmodern kavramının anlamı birçok kaynakta modern sonrası olarak ifade edilmektedir. Kavramı etimolojik olarak ele aldığımızda 'Postmodern' terimindeki "post" ön eki, ekin normaldeki anlamını genişletmektedir. Bu ön ek, sıradan kullanımında, belirli bir durumun ya da olayın sonrasına gönderme yapar" bu anlamın dışında "post" ön eki eklemleme yapıldığı kelimenin değersizleşmesine de gönderme yapar.[184]İki anlamdan hangisi kabul edilmiş olursa olsun, modern döneme ait kıstas ve dayanakların geçerliliğinin artık kabul edilmediği ya da dönemin sonlanarak yeni bir aşamaya geçildiği anlamına ulaşılmaktadır. Görüldüğü üzere Postmodern düşünce etimolojisinde de muhtevasında da görecelilik arz etmektedir. Farklı düşünürlerin, farklı disiplinlerin postmodernizm tanımlamalarındaki ayrışmalarının sebebi düşüncenin de ana eksenlerinden biri olan göreceliliktir.

Postmodern düşünürlerin büyük bir kısmı kendi bakış açıları doğrultusunda modernizmin eleştirisini ya da analizini yapma noktasında birleşirler. Foucault modernliği açıklarken rasyonelleşme ve tahakküm olarak değerlendirir. Baudrillard ise

[183] Steven Best; Douglas, *a.g.e.*, s. 15.
[184] Steven Best; Douglas, *a.g.e.*, s.22-25.

modernliği tüketim toplumu, nesneler sistemi medya ve enformasyon gibi başlıklar çerçevesinde ele alır.[185]Bütün bakış açısı farklılıklarına rağmen modernizmde kurucu özne, hakikat, ilerleme ve evrensellik; postmodernizmde ise özne eleştirisi, görecelilik, merkezsizleşme ve yerellik belirgin özellikleridir. Postmodern eleştirilerde modern düşüncenin ana unsurları olan epistemoloji, özne ve hakikate bağlı üst anlatılar üzerine yoğunlaşır.

Postmodernizm, modern düşüncenin ana unsurlarını yapıbozuma uğratarak analiz eder ve eleştirir. Bunların başında seküler akıl, kurucu özne, mutlak hakikat ve geleneksel olanın reddi yer alır. Modern düşünce, geleneksel düşünce yapılarını yıkmış, teolojik bir hakikat anlayışının yerine seküler aklı hakikat olarak ortaya koymuştur. Modern dönem kurduğu otoritesiyle toplumsal, ekonomik ve siyasal bir sistem oluşturur.[186] Geleneklere karşı çıkılmasıyla ilerlemeci, olgusal ve akılcı bir dönüşüm projesi olan modernizmin bir yaşam tarzı da amaçlamıştır. Modernizm akla dayalı bir dünya düzeni olmakla birlikte bireylerin ilişkilerinin kurumsallaştığı, değişimin temel dinamik olduğu bir örgütlenme ve yaşam biçimidir.[187] Modernlik kavramı daha çok yaşam tarzını ifade ederken, modernite kavramı kültürel gelişim alanlarını ifade eder. Modernizmi ise siyasal ve toplumsal yaşamın teorik yapısı olarak tanımlayabiliriz. Olguculuk, bilim, seküler akıl belirli bir tarihsel dönem içerisinde belirli kriterler ile evrensel yasalara ulaşmaya çalışmışlardır. Modernizm, doğanın ve toplumun akılsal bir tasarım olduğunu ve bu tasarımın nesnel ve evrensel birtakım kriterleri olması gerektiğini savunmuştur.

Postmodernizm ise doğrunun ve geçerli olanın evrensel yasalarla değil; yerel, etnik, bölgesel kriterlerle tespit edilebileceğini savunmaktadır. Yerel ya da etnik kriterlerin en belirleyicisi ise din, dil ve kültürdür. Bu ilkeler çoğu zaman modern düşüncenin standardizasyon, üniformizm ve evrensellik anlayışı ile çelişmektedir. Modernizm bir standart getirerek bireyleri, toplumu, üretimsel ve kamusal uygulamaları benzerleştirerek tek tip bir yapı oluşturma projesi ortaya koymuştur. Bu

[185] Steven Best; Douglas, Kellner, *a.g.e.*, s. 163.
[186] Anthony Giddens, *a.g.e.*, s. 20-22.
[187] Anthony Giddens, *a.g.e.*, s. 9.

tekleştirici ve nesneleştirici tutumun postmodern düşünce açısından toplumu ve bireyi kalıplara koyan, nesneleştiren ve tahakküm altına alan bir müdahale olarak değerlendirildiği söylenebilir, çünkü postmodernizm benzerliklerden çok farklılıkları ön plana çıkaran bir düşünce biçimidir. Bu yüzden ilerlemeci bir anlayışa sahip olmadığı için ulaşılması gereken bir hedef ya da uyulması gereken bir amaçlar beyanını ortaya koymaz. Bu yüzden de bazı düşünürler tarafından "postmodern Durum" olarak adlandırılır. Görecelilik, bireysel ilişkiler, toplumsal kaygı yüzünden doğruluk ve gerçeklik değişkendir ve devamlılık arz etmez. Bu düşünce her türlü ön kabul ve üst anlatı ile her türlü ilerlemeci gelişim teorisine karşı çıkmaktadır. Aydınlanma düşüncesiyle akıl her şeyi sorgulayan ve eleştiren bir konuma sahip olmuştur. Teolojiye, siyasete, doğaya ve evrene yönelik sorgulamayla başlayan eleştirel tavrı aklın kendini sorgulamasıyla devam etmiştir. Bu sorgulama modernizmin hakikati olan aklın "otorite" ve "ölçü" olma özelliğini sarsmıştır. Modern düşüncenin hakikat anlayışının sorgulanması, hakikat ve ona bağlı tüm modern dayanaklarında sorgulanmasına yol açmıştır. Çünkü hakikat bir ölçü olmanın yanında tüm kavramları kendine göre konumlandırma özelliğine sahip bir merkezdir.[188] Postmodernizm ise merkezsizliği, hakikat ile ona bağlı üst anlatıları reddederek söylem ve bağlam çerçevesinde yeni bir açıklamaya gitmiştir.

3.2.1. Modern Özne Anlayışının Eleştirisi

Postmodern teorinin modern dönem sonrası mı yoksa modern dönemin devamı mı olduğu üzerine tartışmalar vardır. Bu tartışmaların sebeplerinden biri de postmodernizmin modernizme ait kavramlar ile modernizme eleştiri getirmesidir. Bu da postmodernizmin, modernizmi topyekûn reddetmediği düşüncesini güçlendiren bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. İki düşünce sisteminde ortak olan kavramlardan biri de "özne" kavramıdır. Modern dönemde Descartes'ın felsefesiyle kurucu özelliği teorik bir zemine oturan özne yüklendiği rolle birlikte modernizmin ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Postmodern düşünürler ise öznenin rolünü, yapısını ve oluşumunu yeniden tanımlamışlardır. Postmodern teori modern felsefedeki özne

[188]Ahmet Emre Dağtaşoğlu, "Çağdaş Felsefede Ana Akımlar", *Felsefe Tarihi,* Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 630.

anlayışını ve ona bağlı epistemolojik anlayışı eleştirmiştir. Lyotard modern dönemin epistemolojisini işlevsel ve eleştirel olarak iki başlık altında ele alır. Her ikisinin de farklı yönde ve sorunlu ilerlediğini ifade eder.[189] Lyotard gibi postmodern düşünürler de modern paradigmanın epistemolojisinin sorunlu olduğunu savunmuşlardır. Modern paradigmanın hakikate dayalı anlayışı yerine postmodernizmin dil paradigmasını ileri sürmüşlerdir.[190] Epistemolojik değişim öznenin konumunu ve algılanmasını da değiştirmiştir. Modern dönemdeki epistemik özne yerini süreç içerisinde kamusal alanda oluşturulan bir özneye bırakmıştır. Modernizmde ise evrendeki her şeyi aklı ile kavrayan ve akıl ile pozitif bilim vasıtasıyla tüm sorunları çözeceğini varsayan, tüm gelişmeyi gerçekleştiren özne postmodernizme göre etken değil, edilgen bir konumdadır. Postmodern düşüncenin geçerliliğini sorguladığı, eleştirilerini yoğun bir şekilde yönelttiği üst anlatı tarafından kurucu rol verilen özne, dil, söylem ve iktidar tarafından şekillendirilmektedir. Bu iddianın temel dayanağı ise, öznenin otorite ya da tanımlanmış bir hakikat tarafından oluşturulan dil ve söylem alanı dışında nesnel bir varlık alanının olamayacağıdır. Postmodern teorinin ilgi alanlarından biri de modernizmin toplumsal yapılarını oluşturan, toplumu determinist anlayışla inşa eden ve bu inşa sürecinde hakikate dayanarak, kendine meşruluk sağlayan özne anlayışını eleştirmek olmuştur. Merkezsizlik anlayışının farklı bir tezahürü olarak tarihi de öznesiz bir anlayış ile ele almıştır.[191]

Modern dönemin epistemolojisi de özne anlayışına bağlı olarak geliştirilmiş olduğu için postmodernistler tarafından özneyle birlikte eleştirilmiştir. Orta Çağ'ın teolojik hakikatinden beslenen bir epistemolojik anlayış yerini pozitivizmin ilkelerine dayalı bilimsel bilginin hakikatine bırakmıştır. Sanayileşme sonucunda endüstri toplumuna dönüşümle birlikte işlevselliğin artması bilgi anlayışında da bazı değişikliklere sebep olmuştur. Modern düşünce öznenin bilinci çerçevesinde epistemolojik bir teori geliştirmiştir. Postmodern düşünce bu teoriye karşı çıkmış,

---

[189]Jean- Françoıs Lyotard, *Postmodern Durum*, 2. Baskı, çev. İsmet Birkan, Bilgisu Yayınları, Ankara 2014, s. 19-24.

[190]Ali Yalçın Göymen,"Postmodernizm ve Tanrı'nın Ölümü: Öznenin Arkeolojisi Üzerine Bir Deneme", *İnanç, Kültür ve Araştırmaları Dergisi*, cilt 12 sayı 2 Temmuz -Aralık 2015, s. 4-5.

[191]Jean- Françoıs Lyotard, *Postmodern Durum*, 2. Baskı, çev. İsmet Birkan, Bilgisu Yayınları, Ankara 2014, s. 19-24.

nesnel bir bilgi anlayışı ve bilincin karşısında dil, söylem ve yorumu savunmuştur. Postmodernizme göre bu durumun sonucunda modern dönemin kurucu öznesi ortadan kalkmıştır. Artık hakikati referans alan bir özne olmaktan çıkmıştır. Bundan sonra öznelerin yorumları sonucunda ortaya çıkan anlam ve durumlar referans alınmıştır. Özetle öznenin ölümüyle yerini dil paradigmasının imkân verdiği ölçüde toplumsal gerçekliğin oluşturduğu belirleyicilik ve yorumlar sonucu oluşan göstergeler almıştır.[192] Öznenin dilin sınırları içerisinde var olabilmek dışında başka bir imkânı yoktur. Dilin sınırları içerisinde tanımlanarak var olabilen öznenin tarihi şekillendirmesinden de söz edilemez.

Postmodern düşünürler kurucu bir öznenin olduğunu ve bu özne tarafından var edilen toplumsal yapıların ve bu yapılara ait hakikatin olduğuna dair modern düşünceyi yıkmaya çalışmışlardır. Nietzsche, modernizmin temel öğeleri olan determinizm, nedensellik, özne, temsil ve hakikat kavramlarını eleştirmiş olguların yerine bireylerin bakış açılarının ya da kurgularının perspektivist bir anlayışı ortaya koyarak, tek bir hakikatin olduğu görüşünü reddetmiştir.[193] Nietzsche, modern düşüncenin ana unsurlarına getirdiği eleştiriler ile daha sonraki süreçte ortaya çıkan birçok postmodern düşünürü etkilemiştir. Nietzsche'ye göre hakikat ve bilgi istencinin kaynağı güç istencidir.[194] Nietzsche'nin bu görüşleri Foucault'yu etkilemiştir. Foucault, Nietzsche'nin bilginin doğası gereği göreceli bir yapıya sahip olduğu, buna bağlı olarak da gerçekliğin yorumlanabilmesi için tek bir bakış açısının yeterli olamayacağı görüşünü benimsemiştir.[195] Nietzsche gibi Foucault da modernizmin ve aklın eleştirisini yapan düşünürlerdendir. Foucault ilerleme anlayışına, seküler akla ve özgürleşmeye karşı çıkan anti aydınlanmacı bir düşünce yapısına sahiptir.[196]

Modernizmin kurucu özne anlayışı postmodernizm ile reddedilmiştir. Artık özne, kuran şekillendiren ve oluşturan değil tam tersine tarih, dil ve kültür tarafından

---

[192] Ali Yalçın Göymen, *a.g.e.*, s. 8-11.
[193] Steven Best; Douglas, Kellner, *a.g.e.*, s. 39.
[194] Kasım Küçükalp, *Nietzsche ve Postmodernizm*, 2. Baskı, Kibele Yayınları, İstanbul Nisan 2017, s.125.
[195] Steven Best; Douglas, Kellner, *a.g.e.*, s. 61-62.
[196] Steven Best; Douglas, Kellner, *a.g.e.*, s. 61-62.

kurulan olarak tanımlanmıştır.[197] Modernizmdeki merkezi konumunu kaybeden özne postmodernizme göre söylemin etkisi ile şekillenebilmektedir. Distopyaların sosyolojik ve psikolojik öznesinin tahakküm altına alınması, tercihlerinin kısıtlanması veya iradesi dışında yönlendirilmesi distopik durumun oluşum sebepleridir. Distopyalarda özne üzerinde kurulan tahakküm sonucunda benzer düşünceler ve benzer davranışlarla sınırlandırılmış bir vatandaş ortaya çıkar. Özne ile iktidar ilişkisini şekillendiren de yine bu tahakkümdür. Kolektif bir düşünce yapısı hakimdir. Bireyin iradesi ve düşüncesi kontrol altında tutularak bireyler özne haline dönüştürülürler. Özne üzerindeki tahakkümün kaynağında iktidarı şekillendiren hakikat anlayışı ve ideoloji bulunmaktadır. Foucault özne ile iktidarın hakikat ya da ideolojisi arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar:

> *Bu iktidar biçimi kendisini, bireyi kategorize eden doğrudan gündelik yaşamda geçerli kılar, ona kendi bireyselliğinin damgasını vurur, ona kendi kimliğini takar, kendisinin kabul etmesi gereken bir hakikat yasası dayatır. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetimle ve bağımlılıkla başka birilerine tabi, vicdanı ya da öz bilgisiyle kendi kimliğine bağlı. Her iki anlam da özneye boyun eğdiren ve özneye tabi kılan bir iktidar biçimini akla getirir.*[198]

Bu özne anlayışını daha somut bir biçimde *Biz*'de görmekteyiz. İnsanların adı ve soyadı bulunmamakta sadece numaralar ile ifade edilmektedirler. Bu durum kimlik, bireysellik ve bu unsurlara bağlı farklılıkları ortadan kaldırarak sadece iktidar tarafından tanımlanan bir özneyi ortaya koymaktadır. Postmodern teori bireyleri modernizmin oluşturduğu mevcut uygulama ve teorilerin reddine yönlendirmiştir. Bu yönlendirmeyle üst anlatılar ve bu üst anlatıların hakikatini oluşturan özne anlayışını da hedef almışlardır. Postmodern düşünce tarafından modern özne anlayışı kısmen eleştirilmiş kısmen de reddedilmiş olsa da farklı bir rolle ve işlevle varlığını devam

[197] Ahmet Emre Dağtaşoğlu, *a.g.m.*, s. 630-631.
[198] Foucault'dan aktaran Gürdal Ülger, *Distopya Hayal ile Gerçek Arasında*, s.112.

ettirmiştir. Özne hem modernizm hem de postmodernizm açısından önemini korumuştur.

3.2.2.Şiddet Doğuran Bir Etken Olan Hakikatin ve Üst Anlatının Reddi

Modern dönem öncesinde Batı Avrupa coğrafyası özelinde din, hem hakikatin kaynağı hem de yaşamın tüm sorunlarını çözme iddiasıyla bir üst anlatı niteliği taşır. Modern dönemle gerçekleşen paradigma değişimi hakikatin kaynağını değiştirmiştir. Tanrı merkezli bir hakikat ve kilise otoritesine bağlı bir üst anlatı terk edilmiştir. Yerini akıl ve bilim merkezli bir hakikat anlayışına bırakmıştır. Yeni paradigmanın hakikatine bağlı yeni üst anlatılar da ortaya çıkmıştır. Modern düşüncenin evrensellik iddiası modernizme çatı niteliği taşıyan bir üst anlatı özelliği kazandırmıştır. Daha sonraki süreçte modernizmin temel değer ve ilkelerinden hareketle meydana gelen ideolojiler gibi yeni üst anlatıların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. İdeolojilerdeki çeşitlilik modernizme üst anlatıların oluşmasını sağlayan bir üst anlatı özelliği kazandırır.

Bir üstanlatı olarak modern düşünce, her alanda seküler aklın ön planda olması gerektiğini, problemlerin akli kaidelere dayanarak çözülebileceğini savunan bir düşünce sistemidir. Postmodernizmin de modernizme getirdiği ana eleştirilerin başında gerçeğin sadece akıl yoluyla bulunamayacağı düşüncesi gelmektedir. Postmodern düşünürler dünyada var olan her etnik grubun, dinin ya da inanç sisteminin kendi gerçekleri olduğunu ve evrensel aklın bu farklılıklara ve çeşitliliğe tek bir hakikat üzerinden açıklama getiremeyeceğini savunur. Bu yüzden postmodernizme göre tek bir gerçeklikten söz edilemez. Postmodern düşünürlerce tüm bilgilerin eşit derecede doğru ve gerçek olabileceği tezini savunulur.[199]Postmodern epistemolojiye göre aynı soruya farklı cevaplar verebilmek standart tek bir cevap verebilmekten daha değerlidir. Dolayısıyla burada hem epistemolojik hem de toplumsal açıdan çoğulcu bir anlayış söz konusudur. Bu bağlamda toplumsal yapının homojen değil heterojen olması beklenir.

[199]Ahmet Emre Dağtaşoğlu, *a.g.m.*, s. 630-631.

Hakikatin varlığını reddeden postmodern düşünce epistemolojinin, toplumun ve sanatın göreceli bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini savunur. Tek bir otorite, doğru, gerçek ya da hakikat anlayışı olamayacağına göre evrensel bir hukuk veya devlet sistemi de düşünülemez. Bu yüzden modern düşünce için önemli bir yere sahip olan üst anlatılar postmodern düşüncede yok hükmündedir. Bu reddin ana dayanaklarından biri de Hegel felsefesine yönelik eleştirilerdir. Bu eleştirilerin merkezinde Hegel'in kendini kuran hakikat anlayışı yaralamaktadır. Hegel hakikat'i oluşan ve gerçekleşen bir süreç olarak ifade ederken aynı zamanda kendi kendini kurma özelliği olan bir yapı olarakta ele almıştır.[200] Hegel felsefesinin hakikat anlayışına yönelik yapılan eleştirilerinden bir diğeri ise Hegel'in felsefenin de amacı olarak gösterdiği bilimsel ve spekülatif bir yapı çerçevesinde hakikatin açıklanmasıdır.[201] Postmodern düşünce sisteminin Hegel felsefesinde karşı çıktığı ve eleştirdiği başlıca ana fikirlerdi.

Hegel felsefesinin sorgulanmasına bağlı olarak tartışmaya açılan üst anlatılar da postmodernlerce reddedilmiştir.[202] Üst anlatı, insanın karışılacağı tüm sorunları çözme iddiasında olan ve dayandığı hakikat çerçevesinde diğer tüm anlatıları kendisine bağlayarak şekillendiren açıklama modelidir. Üst anlatıların oluşabilmesi için genel geçer kaidelere ve evrensel bir iddiaya ihtiyaç vardır.[203] Postmodernizmin de eleştirisine sebep olan ana eksende üst anlatının tabi olduğu hakikatin merkezi durumudur. Postmodern düşünce bu genellemelere ve hakikat anlayışına karşı çıkmaktadır. Bu durum yeni bir felsefi bakış açısının da oluşmasını sağlamıştır. Özne ve hakikat kavramları eleştirilmiş, işlevleri yeniden tartışılmıştır. Postmodern düşüncenin yaygınlaşmaya başlamasıyla Nietzsche tarafından yapılan özne ve hakikat eleştirileri yeniden ele alınmıştır.

Nietzsche'ye göre hakikat istenci, insanların zamanda, mekânda ve düşüncede gerçekleşen tüm değişimlere karşın bir değişmeyene duydukları arzunun

---

[200] Çetin Türkyılmaz, "Hegel'de Gerçekleşme Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi* Haziran 2011, s. 197.
[201] Çetin Türkyılmaz, *a. g. m.*, s. 199.
[202] Ahmet Emre Dağtaşoğlu, *a.g.m.*, s. 628.
[203] Ahmet Emre Dağtaşoğlu, *a.g.m.*, s. 628-630

göstergesidir.[204] Batı metafizik geleneğinde hakikat kavramı insanın dışında, ulaşabileceği bir durum olarak tanımlanmıştır. Hakikatin insanın dışında konumlandırılması ile insanın hakikati aklı yoluyla veya duyuları vasıtasıyla bulabileceği iddia edilmiştir.[205] Nietzsche'ye göre ise sürekli bir değişim ve dönüşüm içindeki dünya insan tarafın bilinemez. Bu yüzden insan kurguladığı ya da taklit ettiği varlık sayesinde dünyayı anlamlandırmaya, bilmeye çalışır.[206]

Batı felsefesinin metafizik anlayışına göre, hakikat düşünme etkinliği ile ulaşılabilecek bir yapıya sahiptir. Nietzsche ise bu görüşe karşı çıkarak sürekli değişim ve dönüşüm halinde olan hiçbir şeyin sabitlenemeyeceğinden bu yüzden de hakikate ulaşmanın mümkün olmadığından söz eder. Nietzsche'nin bu görüşünün temelinde yatan düşünce ise akıl ile kavranabilecek bir dünyanın olamayacağıdır. Nietzsche'ye göre felsefi sistemler ya da akılsal kavramsallaştırmalar yaşamın çeşitliliğini kısıtlayan unsurlardır.[207] Ona göre bilginin değerini belirleyen en temel unsur hayatın içindeki işlevidir. Eğer bilgi hayatın içine doğrudan nüfuz edip insanın yaşamını zenginleştirmiyorsa "*nefret edilesi*" bir bilgi türüdür.[208] Bu açıdan Nietzsche batı metafiziğini, epistemolojisini ve hakikat anlayışını eleştirmiştir. Bu eleştirilerin temel nedeni modern düşüncenin bilgi ve hakikat anlayışına yönelik tasavvurlarının yaşamın dışında konumlandırılmış olmasıdır. Epistemoloji anlayışı ile hakikate bakışı arasında yakın bir ilişki vardır. Yaşamın hızlı değişim ve dönüşümü karşısında bu hakikat anlayışının sabitliği sorgulanmasındaki en önemli sebeplerden biridir.

Nietzsche'nin, değişim, dönüşüm görüşünden yola çıkarak; düşünce kalıbı anlamındaki hakikat de akış içindeki yaşamda sürekli bir değişim içinde olacağından hiçbir zaman mutlak olamayacaktır. Bu anlamda hakikat mutlak, evrensel ve keşfedilmesi gereken bir şey olmayıp, hayatın içinde oluşturulan, akışkan, değişken bir muhtevaya sahip bir referans sistemine dönüşür.[209] Bu bağlamda Nietzsche aklın

[204] Kasım Küçükalp, *a.g.e.*, s.120.
[205] Kasım Küçükalp, *a.g.e.*, s.120-125.
[206] Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soy Kütüğü*, Çev. Zeynep Alangoya, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2020, s. 140-141.
[207] Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 120-121.
[208] Kasım Küçükalp, *a.g.e.*, s. 120-122.
[209] Kasım Küçükalp, *a.g.e.*, s. 123.

varlığı tanımlama ve gerçekliği belirleme gücüne muktedir olduğu görüşüne katılmamış, bu görüşü yüceltilmiş, gerçek dışı olarak nitelendirmiştir.[210] Küçükalp, Nietzsche'nin hakikat anlayışını ikiye ayırır:

> *Bunlardan birincisi, yalanlar, yorumlar ve yanılsamalar genel başlığı altında toplanabilecek metafizik hakikat, diğeri ise, kendisini yaşanabilir hale getirmeye matuf bilimsel hakikattir. Her iki hakikat de, hakikat istencinin ihtiyaçlarına göre münasip bir yaşamı araştıran genel hakikat istencinin ifadesidir. Onlar arasındaki farklılık, ilkinin belirli bir perspektif üzerindeki güveni ile kibirlenmesi iken, diğerinin kendi sübjektif yapısını inkârı araştırmasıdır.*[211]

Nietzsche'ye göre hakikatler mecazi yapılardır. Bir mecaz ya da yanılsamalardan ibaret olan hakikatler mecaz veya yanılsama olduklarını unutmuşlardır. Bu açıdan bir mecazın mutlak olması mümkün değildir. Çünkü insan kendinde gerçeklik var edebilme gücüne muktedir değildir. Nietzsche mutlak gerçekliğin oluş, değişim ve dönüşüm ile çelişki oluşturacak bir biçimde ezeli bir varlık ortaya koyacağı görüşüne karşı çıkar.[212] Bu bağlamda tüm hakikatler gibi bilimsel hakikatlerin de değişim ve dönüşümden etkilendikleri, bu açıdan izafi ihtimaller ya da teoriler olarak nitelenebilecekleri söylenebilir. İnsanın bu mecazlar içerisindeki hakikat arayışları çoğunlukla güç istencinden kaynaklanmaktadır.[213]

3.3.Postmodern Düşünce İklimi ile Distopyaların İlişkisi

Postmodern düşüncenin eleştirdiği modernizmin hakikat anlayışı ve üst anlatı distopyaları oluşturan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Teorik zeminde distopyaların uyarı olarak işaret ettiği hususlar ile postmodern eleştiri örtüşmektedir. Bu açıdan postmodernizm ile distopyanın paralel olarak ilerlemeleri tesadüfi değildir.

---

[210] Kasım Küçükalp, *a.g.e.,* s. 123-124.
[211]Kasım Küçükalp, *a.g.e.,* s. 125.
[212]Kasım Küçükalp, *a.g.e.,* s. 123-128.
[213]Allan Megıll, *Aşırılığın Peygamberleri,* Çev. Tuncay Birkan, Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 172.

Göreceli olarak modern dönemin bir ürünü olan ütopyanın içinden distopyanın çıkmasına benzer bir şekilde postmodernizm de modernizmin eleştirisinden doğmuştur. Modernizmin değerleri ile ütopyalardaki toplum tasavvurları örtüşmektedir. Postmodernizmin modernizm eleştirilerinin güçlendiği bir süreçte distopyalar da postmodernizme paralel çeşitlenerek artış göstermiştir.

Ütopyalar gibi yeri, zamanı ve mekânı belirsiz olan fakat ütopyaların aksine alternatif bir kötü evren tasavvuru olarak karşımıza çıkmışlardır. Ütopyaların ortaya koydukları ideal devlet ve toplum tasavvurlarını ters bir açıyla ele alan distopyalar bir uyarı işlevi görmüşlerdir.[214] Modernizmin uygulamalarının sonucunda oluşabilecek olumsuz senaryoları ortaya koymuşlardır. Distopya yazarlarının referans kaynağı dünya savaşları, teknolojideki hızlı gelişmeler ve modernizmin aşırıya kaçan rasyonel uygulamaları olmuştur. Postmodernizm, distopik hale gelmiş bir bilim, ekonomi, siyaset, sanat ve edebiyat gibi birçok toplumsal alana yapılan eleştiriler bütünü olarak değerlendirilebilir. Teokratik bir hegemonyanın tesirinde olmayan aklın rehberliğinde ideal bir toplum oluşturma iddiasıyla yola çıkan modernizm, teorik ve pratikte yaşanan olumsuzluklar neticesinde postmodern bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern düşünce gibi ütopyalar da ideal toplum tasavvurlarını kurgulamışlar fakat Modernizmle aynı süreçte sorgulanmaları neticesinde Postmodernizm modernizmin, distopya da ütopyanın karşıtı şeklinde algılanır olmuşlardır. Böyle bir karşıtlıktan ziyade daha çok modern düşünceyle beslenen ve paradigmaya bağlı bir ütopya, postmodern eleştiriler ile örtüşen bir distopya görülmektedir.

Postmodernizmin hakikat eleştirisinin temelinde modernizmin epistemoloji anlayışı ve evrensellik iddiası yer almaktadır. Postmodern düşünürlerin hakikat anlayışına yönelik yapmış oldukları eleştirilerin bir diğeri de hakikatin tahakküme zemin hazırlayan mutlakçı yapısıdır. Hakikatin seküler ya da teolojik yapıda olmasından ziyade doğrunun genel geçer tek ölçütü olma iddiası postmodernizm için problem teşkil etmektedir. Bu durum aynı zamanda postmodernizmin eleştirdiği üst anlatı kavramı ile de yakından ilişkilidir. Üst anlatıların evrensellik ve mutlaklık

[214] Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 239

iddiasının dayanağı hakikattir. Postmodernizmin eleştirdiği hakikat ve ona bağlı olan üst anlatı aynı zamanda distopyalarda ortaya konulan tahakkümün de kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelişen bir başka husus da hakikatin tahakkümü meşrulaştırması meselesidir. Buna benzer distopik durumlar daha önce modern öncesi toplumlarda da görülmüştür.

Modern öncesi döneme ait düşünce sistemi olan skolastik düşüncenin tahakkümünü ortadan kaldırma ve insanı özgürleştirme düşüncesi ile hareket eden modernizmin, amacından saparak kendi değerleri üzerinden yeni bir tahakküm mekanizması kurduğu söylenebilir. Örneğin Foucault için savaşlardan hukuk kurallarına çatışmalar arasında bir geçişi ifade ederken aynı zamanda bir kurala bağlı oluşturulan sistem ürünü bir tahakküm durumunu da ifade etmektedir.[215]

> *Modern teorilerin bilgi ve hakikati nötr, nesnel, evrensel kabul etme ya da ilerlemeyi özgürleşimin vasıtaları olarak görme eğiliminde olduğu noktada, Foucault bunları iktidar ve tahakkümün bütünleyici bileşkeleri olarak analiz eder.*[216]

Modernizmin ilerleme anlayışını eleştirmiş, ilerlemenin sadece tahakküm sisteminin geliştirilmesinde olduğunu ifade edilmiştir. Bu sistemin bireyin varoluşunun kurumlar, söylemler ve uygulamalar yoluyla baskı altına alınmasıyla gerçekleşen bir tahakküm olduğu ifade edilebilir.[217] Bu sistemin bireyin varoluşunun kurumlar, söylemler ve uygulamalar yoluyla baskı altına alınmasıyla gerçekleşen bir tahakküm olduğu ifade edilebilir.[218]

Distopyalarda, postmodernizmin eleştirdiği söylem, hakikat ve üst anlatılar ile örtüşen olgular sonucunda oluşturulmuş toplum tasavvurları görülür. Distopyalar iktidarın hakikatini söylem aracılığı topluma benimsetmeye çalışırlar. Söylem dışında

---

[215] Steven Best; Douglas Kellner, *a.g.e.*, s. 66-67.
[216] Steven Best; Douglas Kellner, *a.g.e.*, s. 67.
[217] Steven Best; Douglas Kellner, *a.g.e.*, s. 64-69.
[218] Steven Best; Douglas Kellner, *a.g.e.*, s. 64-69.

otorite gerekli görülürse baskı ve şiddet aracılığı ile özneye ve topluma doktrini, ideolojiyi ya da hakikatin unsurlarını benimsetmeye çalışır.

4. BÖLÜM: ÜTOPYA VE DİSTOPYA İLİŞKİSİ

Tüm sorunların çözüldüğü, insanların özgür ve mutlu olduğu bir dünya tasavvuru olan ütopyalar iyimser bir umut kaynağı niteliği taşırlar. Ütopyaların her zaman yazılacağına dair inancın temelinde bu iyimserlik bulunmaktadır. Yirminci yüzyıl itibariyle dünya savaşları sonucunda bu iyimserlik yerini umutsuzluğa bırakmıştır.[219] Bu bağlamda seküler bir yeryüzü cenneti tahayyülü olan ütopyada yerini yeryüzü cehennemleri olarak nitelenen distopyaya bırakmıştır.[220] Distopya, karşı ütopya başlığı altında tanımlanan ya da karşı ütopya ile aynı anlamda kullanılan bir kavram olsa da onun ütopyadan bağımsız olduğunu söyleyemeyiz. Distopya, ütopyanın oluşturduğu dünyadan yola çıkarak, ütopya evrenine ters bir açıyla bakarak kendi evrenini kurar.[221]

Ütopya yazıldığı döneme yönelik örtülü bir eleştiridir. Fakat eleştirisini olumsuz bir tasavvur üzerinden değil olumlu bir şehir tasavvuru üzerinden ortaya koyar. İyi, doğru ve ideal olanı ortaya koyarak yanlış olanın fark edilmesini ya da nasıl olması gerektiğini ifade eder. Distopya ise ortaya koyduğu felaket senaryosuyla mevcut sistemin neler getirebileceğine dair olumsuz bir öngörüde bulunur. Ütopya oluşturmak istediği toplumu ümitvar bir bakış açısıyla kurgular. Distopya ise melankolik ve kötümser bakış açısıyla ortaya çıkabilecek felaket senaryolarını kurgular. Ütopya ile distopyanın ortak noktalarını mevcut sistemi eleştirmek olarak ifade edersek, ayrıldıkları nokta eleştiri amacıyla oluşturdukları evren tasavvurlarındaki farklılıklardır. Bu bağlamda ütopyayı ve distopyayı siyasal sistemin farklı algılamaları sonucu ortaya çıkan eleştiri türleri olarak ifade edebiliriz. Ütopyanın inşa edildiği teorik zeminde hakikat, otorite, denetim düşüncesi ve ortak iyi yer almaktadır. Ütopyanın hakikatine uygun olarak kurgulanmış sistemde bazı unsurların değişmemesi için kontrol altında tutulması, bazı unsurların ise mutlak olarak değiştirilmesi için tahakküm gerekmektedir. Değişen ile değişmeyen, otoritenin iradesiyle kontrol edilir. Distopyaların, ütopyalara ya da ütopik sistemlere yönelik

[219] Sabriye İkiz, *a.g.e.*, s. 2.
[220] Sabriye İkiz, *a.g.e.*, s. 12.
[221] Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, s. 172-173.

eleştirileri de bu noktada yoğunlaşır. Distopyalar alt metinlerinde ya da kahramanlar aracılığı ile zaman zaman açıkça zaman zamanda örtülü olarak hakikatin koruyucusu ve uygulayıcı olan otoritenin meşruluğunu, hakikatin ve otoritenin neliğini sorgularlar.

4.1. Mutluluk Vadeden Tahayyül: Ütopya

Etik kavramının etimolojisine bakıldığında Yunancadaki "Ethika" sözcüğünden gelen "Ethos" kavramından türediği görülmektedir. "Ethos" sözcüğü ise "Ethika" sözcüğünün tekilidir. "Ethos"'un kelime anlamı ise karakter, huy, mizaçtır.[222] Sözcüğün "karakter" anlamına gelmesi daha sonraki süreçte batı dillerinde, bilgi alanına ve felsefe disiplinine dönüşmesinde etkili olmuştur. Her ne kadar huy ve karakter kavramları bağlamında bireysel bir özelliği temsil etse de *ethos*'un çoğulu olan *ethika* geleneği, göreneği ve toplu yaşam biçimini ifade etmektedir.[223] Bu bağlamda etik hem toplumsal hem de bireysel bir yapıya sahiptir. Latincede ise *Ethos'* un yerine *mos, mosun, morestir* kavramları kullanılmıştır. Cicero'nun *"Moralis"* kavramını kullanmasıyla *ethikos* ile *moralis* kavramları arasında kullanıma ve anlama yönelik bir bütünleşme yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm etik ile ahlak kavramlarının aynı içeriği kapsadığı algısının oluşmasında önemli bir yere sahiptir.[224] Ahlak toplumsal olarak bizi kuşatan ve kültürle doğrudan ilişkili bir yapıdır. Terimin anlamı ise *tarihsel ve toplumsal* özellikler taşıyan *olgu* olarak ifade edilmektedir. Ahlak kişinin kültürünün bir parçasıdır. Etik ise bu olgunun bilgi yönünü ele alarak "neliğini" sorgular. Etik bilgisel bir yapıya sahipken, ahlak olgusal bir yapıdadır. Bu epistemolojik yapısı gereği etik "İyi ve mutluluk nedir?" gibi soruları sormuştur.[225]

"Mutluluk" yüzeysel bir ifadeyle haz duyma ya da iyi hissetme durumu olarak tanımlanabilir.[226] İnsanın yöneldiği ve istediği şeylerde mutluluk temel amaçların başında gelir. Bu temel amaçlardan yola çıkarak filozoflar "mutlu" ve "iyi" bir yaşamın nasıl olacağı üzerine düşünmüşlerdir. Demokritos mutluluğun ne olduğu

[222]Sevgi İyi; Harun Tepe, *Etik*, 3. Baskı, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Ankara 2013, s. 5.
[223]Sevgi İyi; Harun Tepe, *a.g.e.*, s.5.
[224]Sevgi İyi; Harun Tepe, *a.g.e.*, s.5-7.
[225]Sevgi İyi; Harun Tepe, *a.g.e.*, s. 24.
[226]Sevgi İyi; Harun Tepe, *a.g.e.*, s. 24-25.

üzerine düşünen ve fikir üreten ilk filozoftur. Demokritos mutlulukla ilgili görüşlerinde neşe ve keder arasındaki karşıtlık durumuna değinmiştir. Neşenin, keder ve sıkıntıdan daha fazla olması görüşünü dile getirmiştir. Fakat burada kastedilen neşe kavramının muhtevasında yüzeysel bir haz alma anlayışı yoktur. İç dinginlik, huzur ve iyi durumda olma olarak açıklanabilecek bir neşe tanımlaması vardır. Demokritos sonrasında göreceliliği benimsemiş olan sofistler mutluluk kavramını hazla ilişkilendirmişlerdir. Protagoras ve Gorgias'ın daha sonraları görecelilik olarak ifade edilecek bakış açıları bilgiyi farklı yorumlamıştır. İyi ve doğruyu yararlılıkla ilişkilendiren sofistler mutluluğu da yararla ilişkilendirdikleri bir haz anlayışıyla tanımlamışlardır.[227]

Antik dönemden günümüze kadar etiğin tartışma alanında mutluluk kavramı önemli bir yere sahiptir. Demokritos, Sokrates, Protagoras, Gorgias gibi düşünürlerde ve hedonizm anlayışında mutluluk kavramı belirleyici bir rol oynamaktadır. Etik mutlu, iyi, doğru ve ölçülü yaşamak için ne yapılması gerektiği sorusu üzerinde durmuştur. Bu sorular toplumdan ziyade bireyin istek ve arzuları merkeze alınarak sorulmuştur. Modern dönemle birlikte kolektif bir mutluluğun gerçekleşebileceği düşüncesi ortaya çıkar. Bu düşüncenin oluşmasında modern toplum, devlet, hukuk sistemi ve şehircilik anlayışı etkili olmuştur.[228] Bunun yanı sıra modernizmin standartlaştırması, indirgemeci ve genelleyici yapısı da kolektif mutluluk anlayışının oluşmasında etkili olmuştur. Her vatandaşın tek tek mutluluğu yerine toplumsal mutluluk ideali oluşmuştur.

Bu idealler çerçevesinde ortaya çıkan mutluluk anlayışının bir ifade şekli de ütopyalardır. Ütopyalarda tasavvur edilen toplum düzeninde tüm vatandaşlar eşit, güvende ve mutludur. Her vatandaşın gönüllü olarak kabul ettiği kanunlar ve kurallar vardır. Ütopyalarda ortaya konulan toplumsal mutluluk anlayışı etik ve ahlak ile doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda özgürlüğün etik, ahlak ve mutluluğun açıklanmasında önemli bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz. İnsanların seçme özgürlüğü ile bu kavramlar doğrudan ilişkilidir. Çünkü bireyin seçme özgürlüğü hangi

[227] Sevgi İyi; Harun Tepe, *a.g.e.*, s. 26-28.
[228] Sevgi İyi; Harun Tepe, *a.g.e.*, s.26-28.

ahlak anlayışını benimseyeceğini ve hangi ahlaki davranışı göstereceğini belirleyen unsurdur. Diğer bir deyişle özgürce kabul edilecek kısıtlamalar ile kurallar çerçevesinde oluşturulmuş bir yaşam tarzıyla mutluluk ve güvenlik vaat edilmektedir. Bu bağlamda kolektif mutluluk ve özgürlük ütopyaların oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Mutlu, güvenli ve eşit haklara sahip bireylerin bulunduğu bir toplum vaadinin ortaya çıkmasının temel nedeni toplumsal sorunlardır. Bu yüzden ütopyacı, içinde bulunduğu toplumun sorunlarından yola çıkarak kurguladığı dünyada toplumsal bir mutluluk idealini ifade eder. Platon ve More gibi düşünürler eserlerinde bu ideal, mutlu toplumu kurgulamışlardır. Yaşadığı dönemde hocası Sokrates'in demokratik bir yönetim tarafından idama mahkûm edilmesi ve şehir savaşlarının etkileri Platon'un *Devlet*'i yazmasında etkili olmuştur. Ayrıca hem demokrasi hem de aristokrasi olarak nitelendirilebilecek iki anlayışın yönetim tarzlarını gözlemleme imkânı bulmuştur. Platon devletin temel görevlerini toplumsal düzeni, vatandaşların mutluluğunu ve güvenliğini sağlamak olarak sıralar.[229] Popper'ın da belirttiği üzere Platon'un düşüncesinin temelinde şehirde yaşayan her yurttaşın gerçekten mutlu olacağı yetkin bir devlet planı vardır.[230] Bu devletin gerçekleşebilmesi ve mutluluğun elde edilebilmesi için Platon'a göre kişinin toplumdaki yerini bilerek ona uygun davranması gerekmektedir. Burada Platon'un amacının tek bir sınıfın değil tüm toplumun mutluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Savaşçının erdemi, zanaatkarın erdemi ve yöneticinin erdeminin farklı olmasının sebeplerinden biri de budur. *Devlet*'te vadedilen mutluluk için erdem ve ahlak hem kişi hem de toplum için bir ön şart olarak işaret edilmiştir. Burada mutluluğun iyi durumda olma, haz duyma anlamlarından uzak bir noktada olduğu görülmektedir. Mevcut bağlamda mutluluk kavramının tanımlanmasında farklı bakış açıları farklı kriterler oluşturmuştur. Murad Omay'ında belirttiği gibi mutluluk terimi farklı anlamlar içermektedir.[231] Haz anlamı, mutlu olma anlamı ve iyi olma anlamı gibi anlamları bulunmaktadır.[232]Haz anlamında mutluluk

[229] Nail Bezel, *a.g.e.*, s. 14-17.
[230] Karl, Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tunçay, Harun Rızatepe, 7. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2020, s. 179.
[231]Murad Omay, "Mutluluk'un Anlamları", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları,*İstanbul 2013, s. 40.
[232] Murad Omay, *a. g. m.*, s.40.

"Mutluluk'un Anlamları", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* kısa süreli ve hoşa giden durumu açıklar. Mutlu olma anlamı ise daha çok zihinsel bir durumu açıklar.

Aristoteles ise mutluluğu "Eudaimonia" kavramı ile ilişkili olarak açıklar. Eudaimonia mutluluk anlamından daha geniş bir anlama sahiptir. İyi' ye yöneliş, iyi yaşam, işini iyi yapma ve erdeme uygun yaşama gibi anlamları kapsayan bir kavramdır. Hem bir yaşam şekli hem de yaşam amacını ifade eder. Yaşam şekli olarak eudaimonia erdemlere uygun bir yaşam sürerek bireysel bir süreci ifade eder. Amaç olarak ise eudaimonia kolektif mutluluk anlayışının sonucu olarak ortaya çıkar. Çünkü Eudaimonia Aristoteles için politikanın da amacıdır. Eudaimonia bireysel olduğu kadar toplumsal ve devletinde dahil olduğu bir mesele olarak ele alınmıştır. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*' insanın mutluluğa ulaşma yollarını ortaya koyarken; *Politika*'da bu mutluluğa ve iyi'ye ancak devlet ile ulaşıla bileceğini belirtir. Bu noktada insanın mutluluğu devletin varlığı ile ilişkilendirilmiştir. İdeal bir sistem vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayarak onların güvenliğini sağlar. *"Devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir."*[233] Hobbes'un da ifa ettiği gibi devlet düzeni tüm ihtiyaçların sağlıklı karşılanması için uygun ortamı sağlama işlevini görür. Ütopyada ideal devlet ve toplum tasavvurları olarak şartların en iyi olduğu durumdaki toplumları ortaya koymuşlardır. Modern dönemin değerlerine bağlı olarak ütopyalarda da mutluluk unsurları antik dönemden farklı olarak yer bulmuştur.

Modern dönemin paradigmasının yaygınlaşmaya başlamasıyla mutluluk düşüncesi de değişime uğrar. Bireysel erdem ve mutluluk anlayışı yerini kolektif, ideal bir mutluluk anlayışına bırakır. Kolektif mutluluk anlayışının temelinde modern düşünce sistemindeki evrensel yasaların olduğu ve bütün insanların aklını kullanarak bu yasalara ulaşabileceği savı ile ilişkilidir. Modern dönemle birlikte evrensel yasalara dayalı ideal bir toplu tasavvuru olan ütopyaların ortaya çıkmaları tesadüfi değildir. Bu bağlamda ütopyalar hem bir ideal toplum hem de bir mutluluk arzusunun bir ürünü olarak değerlendirilebilirler. Eudaimonia ya da etik ve politika bağlamında

---

[233] Thomas Hobbes, *Leviathan*, s.101.

ütopyalarda yaralan mutluluk kavramının "özgürlük" ile ilişkisini açıklamak gerekir. Bu açıklamanın yapılma sebebi ahlaka uygun davranışın, insan eylemlerinin ve seçimlerinin temelinde özgürlük anlayışı bulunmasıdır. Ütopyanın kurgulanma sebebi yazarın yaşadığı dönemin olumsuz koşulları karşısında olumlu, ideal bir seçenek geliştirme isteğidir. Bu noktada Ütopya yazarı, bir hayal kırıklığından ideal tahayyül çıkarandır. *"Ütopya düşte ve düşüncede kurulmuş eşitlikçi, doğru mutlu ve güzel bir toplum düzenidir."* [234] Modern paradigmaya uygun olarak kurgulanmış ütopyalarda toplumsal yaşama seküler aklın kuralları aktarılır.

Ütopyalar ekolojik, siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunların arttığı dönemlerde ortaya çıkarlar. Kurgusal olarak mevcut siyasal ya da toplumsal düzenin topyekün değişmesi sonucunda ortaya çıkacak mutlu bir toplum olabileceğini işaret ederler. Buna rağmen ütopyalar kendi içlerinde seçeneksizdirler. İdeal olduğuna inanılan sistemin kuralları dışına çıkmanın yasaklanmış olması statik bir yapı olmalarına sebep olur. Bu durum hakikatin ve ona bağlı üst anlatı dışında hiçbir seçeneğin kabul edilmemesine yol açar. Ütopyalar sorunların, acıların ve eşitsizliğin olmadığı dünya tasavvuruyken, mutluluk vaadiyle özgürlüğü kısıtlayarak ve kişiliği zayıflatarak kolektif bir yapı oluşturmuşlardır. Özgürlük vurgusu en güçlü şekilde bireycilikte kendini gösterir. Fakat ütopya yazarı bireyden çok topluma odaklı bir kurgu oluşturur. Yeryüzü cenneti olarak tasavvur edilen ütopyada bireysel ile kolektif iyi çatışır. Bireysellik ve özgürlüğün yerini kolektif iyi ile toplumsal çıkar alır. Çünkü bireyin merkezde oldu sistemlerde insan, ütopyalarda ise ideal toplum öne çıkar. Bu yüzden ütopyalarda vatandaşların duygu durumlarına değinilmez. Sadece ütopyanın hakikati doğrultusunda oluşturulmuş erdemlere sahip olma ve görevleri yerine getirmen hazzı görülür. İdeal bir toplum içerisinde işlevsel özellikleri vardır. Ütopyadan çıkış seçeneği yoktur. Bu yüzden özgür olarak nitelendirilemezler. Özgür olmadıkları için etiğin soruları olan "iyi nedir, kötü nedir" gibi sorular geçerli değildir. Ütopyalar kusursuz bir makine düzeninde işlerler. İdeal sistemler oldukları için doğası gereği içinde kötü ya da sorunlu bir parça olamaz. Etiğin bir sorunu olarak, özgürlük

[234] Nail Bezel, *a. g. e.*, 7.

toplumsal mutluluğunda ana unsurlarından biridir. Fakat ütopyalarda ortaya konulan kolektif mutluluk özgürlük eksiliğinden dolayı vaat olarak görülmektedir.

4.2. Mutluluk Vadeden Tahakküm: Distopya

Birçok dini metinde dinin emirlerine uygun yaşayanlar için cennet tasvirleri yapılmıştır. İnancın gereklerini yerine getirenlere vadedilen cennet hiçbir kötülüğün olmadığı, insanların mutlu, huzurlu ve güvenlik içeresinde yaşadıkları sonsuz nimetlerin verildiği bir mekân olarak tasvir edilmiştir. Bu yeryüzü cennetlerinin kurgulanması on yedinci yüzyılda gerçekleşecektir. Seküler bir bakış açısıyla kurgulanan ütopyalar modern dönemin bir unsuru olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Modern düşüncenin ilkeleriyle örtüşen ütopya da 20. yüzyıl sonlarında modernizm gibi sorgulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte iyi olmayan yeri tanımlayan distopya türü de kendini göstermeye başlamıştır. *Gulliver'in Gezileri* distopya türünün özelliklerinin görülmeye başlandığı ilk eserlerden biridir. Gulliver denizaşırı çıktığı gezilerde ideal toplum tasavvurları olarak nitelenen toplumlar ile karşılaşır.[235] İdeal toplumların yakından incelendiğinde problemli yapıları olduğunu fark etmiştir. Daha sonra *Biz, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Cesur Yeni Dünya* gibi birçok distopik eser kaleme alınmıştır. Ortak noktaları mevcut bir otoritenin ideal bir toplum oluşturmak için ya da toplumların yaşam tarzlarını korumak adına yaptıkları uygulamalar sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumların tasavvuru olmalarıdır. Farklı bir ifadeyle distopyalar ütopyacı yaklaşımın yol açacağı felaket senaryolarıdır.

Distopyalar, ütopyacı iyi niyetlerin zamanla amacından sapması sonucu ortaya çıkabilecek durumlar konusunda insanlığı uyaran metinlerdir. Çıkış noktaları olabilecek en kötü senaryo olduğu için "kara ütopyalar" olarak adlandırılırlar.[236] Gelecekte ortaya çıkma ihtimali olan sorunlara çözüm önermek gibi misyonları yoktur. Daha çok dikkat çekme veya farkındalık uyandırmayı amaçlarlar. Bu yüzden ütopyalar

[235] Sezer Sabriye İkiz, *a.g.e.*, s. 9-10.
[236] Tülay Akkoyun, *a.g.e.*, s. 34.

gibi alternatif bir toplum ya da sistem önerisinde bulunmazlar. Fakat hem ütopyalarda hem de distopyalarda bulunan otorite tüm uygulamalarını toplumsal düzen, ideal bir yaşam, toplumun güvenliği ve mutluluğu için gerçekleştirir. Distopyalar, mutlulukla takas edilen güvenlik ve özgürlüğün farklı bir boyuttan izdüşümüdür. Distopik eserlerde gelmekte olan bir tehlike karşısında ya da ilerleme ülküsü çerçevesinde bir söylem vardır. Toplum bu söylem doğrultusunda tasarlanır. İktidar dayandığı hakikat ya da üst anlatı doğrultusunda toplumu değiştirip dönüştürmeye çalışır. Her an gerçekleşme riski olan bir tehlike ile tek çare olan bir otorite arasında kalan toplumun mutlak itaati beklenir. Bu şartlar altında güvende kalmak, eşit ve mutlu olma adına iktidarın tahakkümüne boyun eğilir. İktidar tahakkümün dayanağı olarak kullandığı argümanları toplumun refah ve mutluluğu için gerçekleştirir. Hem ütopyalarda hem de distopyalarda toplum bu uygulamalara itaat eder. Böylece iktidar ile toplum arasında bir takas gerçekleşmiş olur. İktidarın ortaya koyduğu tahakküm aynı zamanda toplumsal mutluluğunda anahtarı olarak nitelendirilir.

4.3. Ütopya ve Distopya Arasındaki Döngüsel İlişki

Distopyalar olumsuz, kötücül bir toplumsal düzenin tasavvurudur. Fakat iktidar için ideolojisi doğrultusunda kurulan sistem, tüm vatandaşlar için ideal toplum tasavvuru olarak ortaya konur. Distopyadaki tasavvur esasen, üst anlatı doğrultusunda iktidarın kurguladığı ütopyanın toplumun belirli bir kesimi için distopya olduğudur.[237] Bu durumun sebebi hem ütopyalardaki hem de distopyalardaki mutluluk-tahakküm ilişkisine bakış açısıdır. İktidarın uygulamalarına modernizmin merkezi ve determinist anlayışıyla bakıldığında ütopya nitelendirmesi yapılabilir. Aynı uygulamalara postmodernizmin görecelilik kuramı çerçevesinde bakıldığında; standartlaştıran, bireysel farklılıkları ortadan kaldırarak, tekleşme adına gerçekleştirilen tahakküm uygulamaları, dolayısıyla distopya olarak algılanabilir. Bu yüzden bazı ütopyalar zaman zaman distopya olarak algılanmış ya da iki türün eserleri kendi içlerinde geçişkenlik göstermiştir.

[237] Mesut Hazır, Talha Dereci, "Hayat Bir Distopyadır. Modernlikten Postmodernliğe Bir Ütopya-Distopya Dikotomisi İçinde Toplum.", *Doğu Batı*, 80. Sayı, Ankara 2017, s. 108-111.

Postmodernizmin modernizme getirdiği eleştirilerle türler arası keskin hatları silikleştirmesi hem ütopya distopya algılamalarını değiştirmiş hem de iki tür arasındaki döngüsel ilişkiye kapı aralamıştır. Postmodernizmin, modern düşünce sistemi ile edebiyat teorilerinin net ayrımları, kriterleri ve standartları reddetmesi mevcut kesin ayrımları da ortadan kaldırmıştır. Postmodern eleştiri ve görecelilik ile bağlantılı olarak ortadan kalkan netlik ütopyandan beslenen distopyanın içinden tekrar ütopya çıkarmasının da teorik zeminini oluşturur. Özne gibi toplumlarda yaşanılan dönemin tarihi, siyasi ve ekonomik olaylarından ve düşünce zeminini oluşturan paradigmasından etkilenir. Kolektif bir iyiden bireyin algı, inanış ve kültürüne dayanan bir bakış açısının meşruiyet kazanması bu teorik zeminde gerçekleşmiştir.

Hem ütopyalar hem de distopyalar kriz dönemi metinleridir. Militarizm, Nazizm, Stalinizm gibi totaliter yönetimlerin uygulamalarının sonucunda ise distopik düşünce ve eserler yükselişe geçmiştir. Edebi bir tür olarak distopyanın ütopyanın karşıtı, anti-tezi olduğu görüşü hakimdir. Fakat farklı bir bakış açısıyla ütopya-distopya ilişkisinin döngüsel bir yapısının olduğu görülmektedir. Ütopyaların temel dayanağı olan idealizmin dayandığı üst anlatılar ve o anlatıların referans aldığı hakikat postmodern dönemin görecelilik kuramı bağlamında distopyayı da oluşturan unsurdur. Distopya, ütopyanın 20. yüzyılda yaşanan olumsuz olaylarla fark edilen karanlık tarafıdır. Ütopyanın mükemmel toplum tasavvurunun oluşabilmesi için tahakküme ihtiyacı vardır. Bu tahakküm ütopyaların gölgede kalan yanları olarak içlerinden distopyaları çıkartır. Söz konusu ideal toplum kurgusunu ideal devlet olarak hayata geçirmek isteyen ütopyacı düşünce, diktatörlüğe yol açması olası bir yöntem halini alır.[238] Bu şekilde ütopya ve distopya arasındaki döngüsel ilişkinin başlamasına neden olan unsurlarda oluşur. Ütopya ve distopya etimolojik olarak aynı kökten gelen birbirine alternatif olma potansiyeli olan iki yerdir. Etimolojileri gibi kurgu olmaları ve kriz dönemi metinleri olarak karşımıza çıkmaları da ortak özellikleri olarak sıralanabilir. Ütopya olumlu ideal toplum düzenini ortaya koyarken, distopyada en kusursuz olumsuz senaryo kurgusu olarak ortaya çıkar. Bu sınıflama okuyucunun bakış açısına göre değişiklik arz etmektedir.

[238] Karl Popper, *a. g. e.* , s. 191-193.

Her kültürün, inancın ve insanın düşünce sistemine göre ütopyası/distopyası farklılık arz eder. Bu noktada ütopya ve distopya arasındaki ayrımı insan belirler. Bu yüzden göreceli olarak her ütopya içinde bir distopya barındırır. Fakat ütopyalar ideal toplum tasavvurları olduğu için idealliğin dayandığı bir hakikatleri vardır. Hakikatler ise ütopyalarda da görüldüğü üzere belirli kısıtlamalar ve yasaklamalar içerir. Ütopyalarda gönüllü olarak kabul gören özgürlüklerin kısıtlanması distopik bir kurguyu da içinde barındırır. Bu noktada ütopya ne kadar ideal ise o ölçüde de distopik bir hal alır. More'un Ütopya eserinde tasvir edilen sosyal hayat ve çalışma kuralları bakış açısına göre distopik bir durum tasavvuru olarak algılana bilir. More, ütopya adasında tek bir dilin, kültürün, törenin, yasaların ve eğitim sistemin olduğunu ifade eder. Şehirler arasında farklılık olmaması seçeneksiz bir yaşamın dayatılması olarak değerlendirile bilir. Ütopya adasında hakikate ve ahlaki kurallara insan yaratılışına uygun bir biçimde kurgulandığı ifade edilir. Fakat bireysel özgürlük ya da kişini tasarrufuna bırakılmış bir seçme hakkı bulunmaz. Ütopyayı kurgulayan hakikat anlayışı aynı zamanda insan fıtratını da belirlemiştir. Bu yüzden ütopyada aşırılık ve zararlı alışkanlıklar ortaya çıkmaz. Ütopya da meyhane, baştan çıkarma yoktur. Distopyalarda da yaralan gizli toplantı yeri bulunmaz ve yapılmaz. Her şey ve herkes her an herkesin gözü önündedir. Tüm vatandaşlar ütopya yasalarına göre belirli bir plan dahilinde çalışmak ve dinlenmek zorundadır. Cioran'ın ütopyaların bu durumunu *"…ütopya için mükemmeliyet olan şey bizim için kusurdur; onun kuruntuları bizim belalarımızdır."*[239] olarak özetler.

Ütopyalar ideal toplum tasavvuru olarak ortaya konan kurgusal metinlerdir. Fakat bu ütopyacı düşüncenin girişime dönüşmesi neticesinde birtakım sorunlar ortaya çıkacaktır. Ütopyalarda tüm vatandaşlar tek bir bireymiş gibi değerlendirilmesi. Buna bağlı olarak da kuralların insanın ihtiyaçlarını eksiksiz bir şekilde karşıladığı varsayılır. Fakat bireysel, kültürel ve düşünsel farklar gibi unsurlar yoksayılır. Bu durum ütopya girişimini toplumun belirli bir kesimi için distopyaya dönüştürmektedir. Ütopyanın tüm kurallarını benimsemek istemeyen ya da bir sitem talebi olan bireyler için ütopya bir alternatif sunmaz. Ütopyadaki alternatifsizlik kuralların dayatılmasına

[239] Emil Michel Cioran, *Tarih ve Ütopya*, 5. Baskı, Çev: Haldun Bayrı, İstanbul 2017, s. 85.

ve tahakküme sebep olur. Mevcut sistemin kurallarının ve uygulamalarının tahakkümle benimsetilmek istenmesi distopik durumu doğurur. Birey ya da toplumun belirli bir kısmı mevcut distopyadan çıkmak amacıyla alternatif bir toplumsal düzen kurgusu oluşturur. Distopik, kriz durumundan çıkmak amacıyla yeni bir ütopya kurgulanır. Mevcut toplumsal yapıya alternatif olarak yeni bir toplum tasavvuru oluşturulur. Yeni ütopyanın peşinden giderek yaşadıkları kriz durumunu ya da sorunlu toplum durumunu değiştirme çabası distopyanın içinden çıkış yolu olarak görülür. Bu girişim sonucu ütopyanın kurulmasıyla döngüsel bir ilişki oluşur.

SONUÇ

Son üç yüz yılda modern düşüncenin ürettiği bilim ve değerler sayesinde insanlık hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Söz konusu ilerleme gerçekleşirken devlet, toplum ve insan bu ilerlemeden farklı boyutlarda etkilenmektedir. Güçlü demokratik devletlerle beraber totaliter devletler, modern değerleri benimsemiş toplumların yanı sıra geleneksel toplumlar aynı zaman diliminde var olmuşlardır. Aynı zamanı ve mekânı paylaşan fakat modern düşünceyi farklı yorumlamaları sonucunda çatışma içerisinde olan yapılar meydana gelmiştir. Devletler ya da düşünce sistemleri bazında yaşanan bu çatışma alternatif düşünce sistemleri ortaya çıkartmıştır. Geleneksele tepki olarak doğan modern düşünce süreç içerisinde kendi paradigmasının var ettiği fakat onu eleştiren bir yapının doğmasına zemin hazırlamıştır. Postmodern durum, postmodernizm ya da postmodernite olarak kavramsallaştırılan yeni bir düşünce sistemi modern düşüncenin eleştirisi olarak temayüz etmiş, dolayısıyla modern düşünce kendi düşünce sistemi içinden kendini sorgulayan yeni bir düşünce yapısı çıkartmıştır.

Modern düşünce gibi ütopyalarda zaman içerisinde eleştiriye tabi tutulmuş ve modern düşünceyle paralel bir çizgide ilerlemiştir. Modern düşüncenin postmodern eleştiriye zemin oluşturması gibi ütopyalar da distopyaların teorik ve şekilsel zeminini oluşturmuşlardır. Ütopyalar ideal toplum tasavvuru olarak kriz döneminde ortaya çıkan eserlerdir. Bu eserler toplumların yaşadıkları sorunların sebeplerini dolaylı yolla irdelerler ve o sorunların sebeplerini örtük olarak eleştirirler. Söz konusu sorunların olmadığı toplumun tasvirini yaparak alternatif bir toplum ortaya koyarlar. Bu iki özellik ütopyaların hem bir umut kaynağı hem de bir eleştiri öğesi olduğunu gösterir. Genellikle umut unsurunun ön planda tutulması ütopyaları "iyimser" eserler olarak algılamamıza da neden olur. Fakat 20. yüzyılda yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik krizler ütopyaların eleştirilen yönünü belirgin hale getirmiştir. Ütopyaların eleştirel yönleri postmodern düşüncenin izafi ve eleştirel perspektifinin oluşturduğu teorik ortamda yeni bir tür olarak belirir. Ütopyaların ideal toplumları izafi bir bakış açısıyla

karamsar bir mekân üzerinde distopya olarak ortaya çıkar. İdeallik ideasındaki üst anlatılar toplumları refaha, eşitliğe ve özgürlüğe taşıma düşüncesiyle yola çıkmışlar fakat totaliter yönetimlere zemin hazırlamışlardır.

Sonuç olarak ütopyaları oluşturan anlayış postmodernizmin hakikat eleştirisi bağlamında distopyalardaki yapıyı da oluşturmuştur. Hakikat anlayışı ve ona bağlı üst anlatı postmodernizmin görecelilik anlayışı çerçevesinde tahakkümün kaynağıdır. Hakikatin epistemolojik kesinlik talebi tahakkümün ana nedenidir. Dolaylı olarak bu kesinlik talebi de distopyaları oluşturmuştur. Bu doğrultuda distopyalarda tasavvur edilen toplumun ve o toplumdaki uygulamaların temeli hakikat anlayışına dayanır. Distopyalardaki karamsar ruh halinin, baskıcı ve kontrolcü siyasal rejimin oluşturduğu toplumsal krizden çıkmak için yine alternatif bir toplum tasavvuruna ihtiyaç vardır. Bu tasavvurun idealize edilmesi ve yeni bir hakikate bağlanmasıyla ütopya kurgulanmış olur. Distopyaların içinden çıkmak için alternatif bir yaşam arayışı tekrar ütopya üretilmesine sebep olmuştur. Üretilen ütopyanın kurguladığı ideal sistemin toplumun farklı kesimleri için distopya oluşturması iki tür arasında döngüsel bir ilişki oluşturur. Ütopya-distopya arasındaki döngüsel ilişki postmodern düşünce bağlamında ve izafi bir zeminde oluşur. Bireylerin hakikati algılayış biçimi hayatını ve ona bağlı olarak mutluluk anlayışını şekillendirir.

Modern dönemin değerleri doğrultusunda şekillenen ve yaygınlaşan ütopya, evrensel kurallar çerçevesinde kurgulanan ideal devlet teorisi olarak toplumu ve siyaset felsefesini etkilemiştir. Hem teorik hem de pratikte etkileri gözlenen ütopyaların toplumsal değişimlerde rolü olmuştur. Sovyet devriminden Nazi iktidarına kadar çeşitli siyasal sistemler ütopyacı bir itkiyle yola çıkmışlardır. Ütopya olarak nitelendirebileceğimiz ideal toplum ve devlet sistemleri hem kendi toplumları hem de diğer toplumlar için bir distopyaya dönüşmüştür. Ütopyanın olumsuz sonuçlara sebep olması distopyaya dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durum distopyaların içinde kahramanların oluşturmaya çalıştığı alternatif toplum tasavvuru yeni bir ütopyanın da temelini atmıştır. Bu bağlamda modernizm ile postmodernizminde benzer bir ilişki içerisinde olduğu ifade edilebilir. Modern dönemin değerlerine bir eleştiri olarak ortaya çıkan postmodernizm, yine modern dönemin kavramlarıyla modernizmi

eleştirmiştir. Postmodernizme yöneltilen eleştirilere bakıldığında modernizmin unsurlarının eksikliği üzerinden bu eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Otorite ya da hakikatin yokluğunun neticesinde siyasal ve toplumsal sorunlara sebep olacağı bir eleştiridir. Bu eleştiri doğrultusunda düzen ve güvenlik ihtiyacına bağlı olarak yeniden üst anlatılara ihtiyaç duyulacağı postmodernizme yöneltilen bir eleştiridir. Hem modernizm-postmodernizmde hem de ütopya- distopyada karşılıklı geliştirme ilişkisi vardır. Hakikatin durumu ve döngüsel ilişkinin incelenmesinde iki düşünce akımı teorik zemini oluştururken iki edebi türde somut bir projeksiyon sağlamıştır.

Yapılan çalışmada, "hakikat" kavramı merkezinde ütopya ve modernizm ilişkisi ortaya konulmuştur. Distopya ile postmodern düşünce iklimi arasındaki ilişki tartışılmış, bu tartışma neticesinde ütopya ve distopya arasında döngüsel bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor, Horkheımer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Kabalcı Yayınları, Çev: Nihat Ülner- Elif Öztarhan Karadoğan, İstanbul 2014.

Akkoyun, Tülay, *Ütopya/Distopya,* Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2016.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik,* sentez yayıncılık, Çev: Zeki Özcan, Ankara 2014.

Bacon, Francis, *Yeni Atlantis,* Bordo-Siyah, Çev: Cenk Saraçoğlu, İstanbul 2004.

Balkız, Bekir, Vefa Saygın, *Öğütle, Bilim Sosyolojisi İncelemeleri,* Ankara 2016.

Bellamy, Edward, Geçmişe Bakış, Çev: *Fahri Yaraş*, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Best, Steven; Kellner, Dougleas, *Postmodern Teori,* Ayrıntı Yayınları, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul 2016.

Biçak, Harun, "Ütopyalar ve 21. Yüzyılda Ütopyalarda Ütopyacılık", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*" Siirt 2019.

Bulut, Yücel, *"İdeolojinin Tarihçesi*", Sosyoloji Dergisi, 23. Sayı, 2011.

Bumin, Tülin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

Burgess, Anthony, *Otomatik Portakal*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Aziz Üstel, İstanbul 2019.

Burton, Robert, *Melankolinin Kısa Anatomisi*, Maya kitap, Çev: Alper Kaan Bilir, İstanbul 2018.

Campanella, Tommaso, *Güneş Ülkesi, Bordo-Siyah*, Çev: Veysel Atayman, İstanbul 2004.

Capra, Frıtjof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, İnsan Yayınları, Çev: Mustafa Armağan, İstanbul 2018.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Cioran, Emıl Mıchel, *Tarih ve Ütopya*, Çev: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul Aralık 2017.

Civelekoğlu, Funda, "Korkunçlaşan Dünyanın Teselli Noktası Olarak Distopya", *DOĞUBATI Dergisi,* İstanbul 2017.

Claeys, Gregory, *Ütopya Edebiyatı*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Zeynep Demirsü-Damla Göl, İstanbul 2018.

Connor, Steven, *Postmodernist Kültür*, Çev: Doğan Şahin Er, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

Çelik, Sara, *Modern Felsefe*-1, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Haziran 2012.

Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, Dadalus Yayınları, İstanbul 2017.

Çörekçioğlu, Hakan, *Modernite ve Ütopya*, Sentez Yayınları, İstanbul 2015.

Dağtaşoğlu, Ahmet Emre, "Çağdaş Felsefede Ana Akımlar", *Felsefe Tarihi*, İstanbul 2019.

Dağtaşoğlu, Ahmet Emre, "Modernizmden Postmodernizme Değişen Özne Anlayışının Sanata Etkileri". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Kayseri 2021.

Eagleton, Terry, İ*deoloji*, Ayrıntı Yayınları, Çev: Muttalip Özcan, İstanbul 2015.

Eagleton, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Ayrıntı Yayınları, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul 2015.

Farabi, *İdeal Devlet*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Ahmet Arslan, İstanbul 2020.

Foucault, Michel, *Öznellik ve Hakikat,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Sibel Yardımcı, İstanbul 2007.

Frisby, David, *Modernlik Fragmanları*, Metis Yayınların, Çev: Akın Terzi, İstanbul 2012.

Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, Çev: Ersun Kuşdil, İstanbul 2018.

Göktürk, Akşit, *Ada*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.

Göymen, Ali Yalçın, "Güncel Sosyal Bilimler Felsefesine Dair Bir Tartışma: "Öznenin Ölümü" ve Sonrası", İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 12, Sayı 2. Temmuz-Aralık 2015.

Gülenç, Kurtul, *Frankfurt Okulu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.

Gürkan, Alper, *Dünyevi Aklın Buhranı*, Büyüyenay Yayınları, Ankara 2018.

Gürkan, Alper, *Ütopya ve Modern Dünya*, Pruva Yayınları, Ankara 2018.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018.

Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, Çev: Sungur Savran, İstanbul 2014.

Hazır, Mesut; Dereci Talha, "Hayat Bir Distopyadır Modernlikten Postmodernliğe Bir Ütopya-Distopya Dikotomisi İçinde Toplum", *DOĞUBATI Dergisi,* İstanbul 2017.

Hobbes, Thomas, *De Cıve*, Belge Yayınları, Çev: Cihan Deniz Zarakoğlu, İstanbul 2018.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Semih Lim, İstanbul 2018.

Huxley, Aldous, *Algı Kapıları Cennet ve Cehennem*, İmge Yayınları, Çev: Mehmet Fehmi İmre, Ankara 2018.

Huxley, Aldous, *Cesur Yeni Dünya,* İthaki Yayınları, Çev: Ümit Tosun, İstanbul 2013.

Jameson, Fredric, *Modernizm İdeolojisi*, Metis Eleştiri Yayınları, Çev: Kemal Atakay-Tuncay Birkan, İstanbul, 2008.

Jameson, Fredric, *Ütopya Denen Arzu*, Metis Eleştiri Yayınları, Çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul, 2009.

Keyes, Ralph, *Hakikat Sonrası Çağ*, Delidolu Yayınları, Çev: Deniz Özçetin, Ankara 2019.

Kılıç, Levent, *Siyaset Felsefesi-1*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012.

Kıng, Ross, *Machiavelli İktidar Filozofu*, Çev: Volkan Atmaca, Alfa Yayınevi, İstanbul 2011.

Koşmak, Fesun, *Ütopya Dünyası Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Kriter Yayınları, İstanbul 2019.

Krıshan, Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, Kalkedeon Yayınları, Çev: Ali Galip, İstanbul 2006.

Krıshan, Kumar, *Ütopyacılık*, İmge Yayınları, Çev: Ali Somel, Ankara 2005.

Kurtyılmaz, Deniz, *Ütopya Karşı-Ütopya ve Modernite*, İstanbul 2020.

Küçük, Mehmet, Modernite *Versus Postmodernite*, Vadi Yayınları, Der: Mehmet Küçük, Ankara 1994.

Küçükalp, Kasım, *Nietzsche ve Postmodernizm*, Kibele Yayınları, İstanbul 2017.

Lyotard, Jean François, *Postmodern Durum*, Bilgesu Yayınları, Çev: İsmet Birkan, Ankara 2014.

Machiavelli, Nıccolo, *Hükümdar*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Necdet Adabağ, İstanbul 2019.

Machiavelli, Nıccolo, *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, Çev: Hakan Zengin, Derğah Yayınları, İstanbul 2017.

Machiavelli, Nıccolo, *Söylevler,* Çev: Alev Tolga, Say Yayınları, İstanbul 2017.

Mannheim, Karl, *İdeoloji ve Ütopya*, Nika Yayınevi, Çev: Mehmet Okyayuz, Ankara 2016.

Marx, Karl, Engels, Frıedcrıch, *Alman İdeolojisi*, Çev: Tonguç, Ok ve Olcay, Geridönmez, İstanbul 2013.

Marx, Karl; Engels, Friedrich, *Komünist Manifesto*, Yordam Kitap, Çev: Nail Satlıgan, İstanbul 2020.

Mcıntyre, Lee, *Hakikat Sonrası*, Tellekt Yayınları, Çev: Mehmet Fahrettin Biçici, İstanbul 2019.

Megıll, Allan, *Aşırılığın Peygamberleri*, Say Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul 2012.

Mete, Emre, *Türk Ütopyaları*, Urzeni Yayınevi, İstanbul 2020.

Mill, John Stuart, *Özgürlük Üzerine*, Oda Yayınları, Çev: Tuncay Türk, İstanbul 2012.

More, Thomas, *Ütopya,* Dergâh Yayınları, Çev: Ayfer Cambier, İstanbul 2017.

Nietzsche, Friedrich, *Ahlakın Soykütüğü*, Kabalcı Yayınları, Çev: Zeynep Alangoya, Ankara 20202.

Omay, Murad, "Mutluluk Hakkında Felsefi İncelemenin Önemi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları,* sayı, 25, İstanbul 2017.

Omay, Murad, "Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi,* Sayı 3, İstanbul 2014.

Omay, Murad, "Mutluluk'un Anlamları", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları,* sayı, 23, İstanbul 2013.

Orwell, George, *1984*, Can Yayınları, Çev: Celal Üster, İstanbul 2019.

Platon, *Devlet*, Türkiye İşbankası, Çev: Sebahattin Eyüboğlu- Ali Cimcoz, İstanbul 2019.

Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Liberte Yayınları, Çev: Mete Tuncay-Harun Rıza Tepe, Ankara 2020.

Rousseau, Jean-Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Yayınlar, Çev: Rasih Nuri İleri, İstanbul 2019.

Sarup, Madan, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Pharmakon Yayınevi, Ankara 2019.

Sennett, Richard, *Otorite*, Ayrıntı Yayınları, Çev: Kâmil Duran, İstanbul 2000.

Shelly, Mary, *Frankenstein*, İletişim Yayınları, Çev: Serpil Çağlayan, İstanbul 2017.

Skınner, Quentın, *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, Dost Yayınları, Çev: Emre Zeybekoğlu, Ankara 2008.

Skinner, Quentin, *Machiavelli,* Çev: Cemal Atila, Altın Kitaplar, İstanbul 2004.

Taylor, Charles, *Modernliğin Sıkıntıları*, Ayrıntı Yayınları, Çev: Uğur Canbilen, İstanbul 2017.

Temelli İbişi, Arzu, "Distopik Bir Gelecek Kurgusu: Zamyatin'in Biz'i", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları,* Sayı 33, İstanbul 2017.

Tepe, Harun, *Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, Bilgesu Yayınları, Ankara 2016.

Touraıne, Alaın, *Modernliğin Eleştirisi*, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul 2018.

Türkyılmaz, Çetin, "Hegel'de Gerçekleşme Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 28, Sayı 1, İstanbul 2011.

Usta, Sadık, *Ütopya ve Masal Bilim*, Liberom Yayınları, İstanbul 2017.

Ülger, Gürdal, *Distopya Hayal ile Gerçek Arasında*, Aya Kitap, Der: Gürdal Ülger, İstanbul 2018.

Verne, Jules, *Seksen Günde Dünya Gezisi*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Bertan Onaran, İstanbul 2017.

Wells, Herbert George, *Doktor Moreau'nun Adası*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Celal Üster, İstanbul 2018.

Wells, Herbert George, *Zaman Makinası*, Türkiye İşbankası Yayınları, Çev: Celal Üster, İstanbul 2019.

Wilhelm, Reıch, *Dinle Küçük Adam,* Payel Yayınları, Çev: Şemsa Yeğin, 1994.

Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, İthaki Yayınları, Çev: Serdar Arıkan, Fatma Arıkan, İstanbul 2019.

Zarakoğlu, Deniz, *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*, Belge Yayınları, İstanbul 2013.

Zelyüt, Solmaz, *Dört Adalı Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*, Doğu Batı, Ankara 2010.